

INNEHÅLL

INNEHÅLL	1
FÖRKORTNINGAR	4
1. INTRODUKTION	5
1.1 INLEDNING.....	5
1.2 SYFTE	5
1.3 PROBLEMFÖRMULERING	5
1.4 METOD.....	6
1.5 AVGRÄNSNINGAR	6
1.6 DEFINITIONER	6
1.7 DISPOSITION.....	7
2. ORSAKER TILL BROTTSLIGHET	8
2.1 RATIONELLA FÖRKLARINGSMODELLER.....	8
2.1.1 RATIONELL VALHANDLINGSTEORI.....	8
2.1.2 AVSKRÄCKNINGSTEORI	8
2.1.3 RUTINAKTIVITETSANSATSEN	8
2.2 STRUKTURELLA FÖRKLARINGSMODELLER	8
2.2.1 BIOLOGISKA FÖRKLARINGAR.....	8
2.2.1.1 Hjärn- och kroppsskador och yttre kännetecken.....	8
2.2.1.2 Genetiska strukturen.....	9
2.2.1.3 Hormoner och nervsystem.....	9
2.2.2 PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGAR	9
2.2.2.1 Beteendelinäringsteori.....	9
2.2.2.2 Kognitiv inläringsteori	10
2.2.2.3 Psykodynamisk teori	10
2.2.3 SOCIOLOGISKA FÖRKLARINGAR	10
2.2.3.1 Social kontrollteori och sociala band.....	10
2.2.3.2 Referensgrupps- och subkulturteori.....	11
2.2.3.3 Makt- och resursansatssteori.....	11
2.3 KONSTRUKTIVISTISKA FÖRKLARINGAR	12
2.3.1 SOCIAL KONSTRUKTION.....	12
2.3.2 STÄMPLINGSTEORI.....	12
2.3.3 SJÄLVUPPFYLLENDE PROFETIOR	13
2.4 MAKTFÖRHÅLLANDE/KONFLIKTTEORI	13
2.4.1 KONFLIKTTEORI	13
2.4.2 KLASSPERSPEKTIV.....	13
2.4.3 NÖDBROTTSLIGHET	13
2.5 ANDRA FÖRKLARINGAR.....	13
2.5.1 DIGITALA KARTOR OCH EKOLOGISKA FÖRKLARINGAR	13
2.5.2 KÖN	14
2.5.3 ETNICITET	14
2.5.4 STAD ELLER LANDSBYGD	15
2.5.5 DEBUTÅLDER	15
2.5.6 SOCIOEKONOMISK STRUKTUR.....	16
2.6 AVSLUTANDE SYNPUNKTER	16
3. HUR SER BROTTsutVECKLINGEN UT?.....	17
4. UNGDOMSBROTTSLIGHETENS KARAKTÄR	18
4.1 EGEN STUDIE	18
4.2 KOMMENTAR	19
5. HISTORIK OM LAGEN OM UNGA LAGÖVERTRÄDARE	20
5.1 SAMMANFATTNING AV PROPOSITION 1964:10	20
5.2 SAMMANFATTNING AV PROPOSITION 2000/01:56	24

5.3 SAMMANFATTNING AV PROPOSITION 2005/06:165	24
6. STRAFFBARHETSÅLDERN	26
7. STRAFF OCH PÅFÖLJDER	28
7.1 BÖTER	28
7.2 FÄNGELSE	28
7.2.1 SLUTEN UNGDOMSVÅRD	29
7.2.2 INTENSIVÖVERVAKNING MED ELEKTRONISK KONTROLL (FOTBOJA)	30
7.3 VILLKORLIG DOM	30
7.3.1 SAMHÄLLSTJÄNST	31
7.4 SKYDDSTILLSYN	31
7.5 ÖVERLÄMNANDE TILL SÄRSKILD VÅRD	31
7.5.1 VÅRD INOM SOCIALTJÄNSTEN	31
7.5.1.1 Ungdomstjänst	32
7.5.2 RÄTTSPSYKIATRISK VÅRD	32
7.5.3 VÅRD AV MISSBRUKARE	32
7.6 ALTERNATIVA BEHANDLINGSMETODER	32
7.6.1 MEDLING	32
7.6.2 VÄGVALET	34
7.6.3 MULTIFUNC - Multifunktionell behandling på institution och i närmiljö	34
7.6.4 KOGNITIV BETEENDETERAPI (KTB)	34
7.6.5 MST - MULTISYSTEMISK TERAPI	34
7.6.6 FUNKTIONELL FAMILJETERAPI (FFT)	35
8. STRAFFETS FUNKTION	36
8.1 VAD HAR STRAFFET FÖR EFFEKT?	36
8.2 AVSLUTANDE SYNUNKTER	37
9. STRAFFPROCESSUELLA TVÅNGSMEDEL	39
9.1 HÄMTNING OCH MEDTAGANDE TILL FÖRHÖR	39
9.2 KVARHÅLLANDE FÖR FÖRHÖR	39
9.3 GRIPANDE	40
9.4 ANHÅLLANDE	40
9.5 HÅKTNING	40
9.6 RESEFÖRBUD OCH ANMÄLNINGSSKYLDIGHET	41
9.7 BESLAG	41
9.8 HUSRANNSAKAN	41
9.9 KROPPSVISITATION	41
9.10 KROPPSBESIKTNING	42
9.11 DISKUSSION	42
9.11.1 HÅKTNING	42
9.11.2 KVARHÅLLANDE FÖR FÖRHÖR	43
9.11.3 KROPPSBESIKTNING	43
10. BROTTsutredning vid brott av den som inte fyllt 15 år	45
10.1 OFFENTLIG FÖRSVARARE	45
10.2 DOKUMENTATION	45
10.3 REGISTRERING	45
11. Unga lagöverträdare mellan 15 och 20 år	46
11.1 RAPPORTEFTERGIFT	46
11.2 FÖRUNDESRÖKNING	46
11.2.1 SKYNDSAMHETSKRAV	46
11.2.2 VÅRDNADSHAVARES MEDVERKAN	47
11.2.3 SOCIALTJÄNSTENS MEDVERKAN	47
11.2.4 OFFENTLIG FÖRSVARARE	47
11.3 ÅTALSUNDERLÅTELSE	48
11.4 STRAFFFÖRELÄGGANDE	49
11.5 ORDNINGSBOT	49

11.6 SOCIALTJÄNSTLAGEN	49
11.7 LAG (1990:52) MED SÄRSKILDA BESTÄMMELSER OM VÅRD AV UNGA (LVU)	50
12. PROJEKT "UNG OCH TRYGG I GÖTEBORG"	51
12.1 BAKGRUND.....	51
12.2 PROJEKTETS GENOMFÖRANDE.....	51
12.3 SOCIALSEKRETERARNAS ROLL	53
12.3.1 INTERVJU MED SOCIALSEKRETERARNA CATRIN VANNERYR OCH ANN KLINTMAN INOM PROJEKTET (ETT SAMMANDRAG)	54
12.4 HUR SER DET UT IDAG?	55
12.4.1 HUR SER GÅNGEN UT?.....	56
12.4.2 FORTSÄTTNINGEN FÖR UNG OCH TRYGG I GÖTEBORG	56
13. AVSLUTNING.....	59
13.1 SLUTSATSER.....	59
13.1.1 POLISENS OCH SOCIALTJÄNSTENS MÖJLIGHETER ATT INGRIPA.....	59
13.1.1.1 Häktning.....	59
13.1.1.2 Kvarhållande för förhör.....	59
13.1.1.3 Kroppsbesiktning	60
13.1.2 ANALYS AV UNGDOMSBROTTLIGHETENS KARAKTÄR OCH ORSAKSFÖRKLARINGAR	60
13.1.3 PÅFÖLJDER OCH BEHANDLING	63
13.2 UTVÄRDERING AV METODER.....	66
13.3 AVSLUTANDE TANKAR OCH FUNDERINGAR	66
REFERENSER.....	67
LITTERATUR	67
RAPPORTER.....	67
RÄTTSFALL.....	68
FÖRARBETEN	68
SOU.....	68
PROPOSITIONER	68
OFFENTLIGT TRYCK	68
ARTIKLAR	68
HEMSIDOR	69
ÖVRIGA	69
BILAGOR.....	70
BILAGA 1	70

FÖRKORTNINGAR

BrB	Brottsbalk (1962:700)
FB	Föräldrabalk (SFS 1949:381, senast omtryckt i SFS 1995:974)
HD	högsta domstolen
HovR	hovrätt
JO	justitieombudsmannen
LUL	Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PL	Polislag (1984:387)
Prop	proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RegR	Regeringsrätten
RF	1974 års Regeringsform
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SiS	Statens institutionsstyrelse
SL	1864 års Strafflag
SN	Socialnämnd
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SoU	socialutskottet
SOU	statens offentliga utredningar
TR	tingsrätt

1. INTRODUKTION

1.1 INLEDNING

1965 stiftades den lag som reglerar unga personer som misstänks för brott. Den heter **Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare** (LUL). LUL kan ses som ett komplement till rättegångsbalken (RB) och innehåller bestämmelser om unga lagöverträdare, främst ungdomar i åldrarna 15-17 år men i vissa fall även ungdomar i åldrarna 18-20. Unga lagöverträdare delas in i tre kategorier¹: Under 15 år, 15-17 år och 18-20 år. Den som är under 15 år kan ej dömas till påföljd enligt BrB 1:6. Ett brott som begås samma dag som gärningsmannen fyller 15 år anses ha begåtts efter fyllda 15 år.² Vad gäller de båda andra kategorierna finns ett antal regler i BrB som mildrar påföljdssystemet.

Utgångspunkten i vårt regelsystem är, att unga lagöverträdare skall hållas utanför den statliga kriminalvården och i stället vårdas och behandlas inom socialtjänsten.³ Det finns flera orsaker till den särbehandling av unga lagöverträdare som vårt rättssystem medger. Till exempel har unga människor en outvecklad ansvarsförmåga. De befinner sig mitt i utvecklingen från barn till vuxen. Nervsystemet sägs inte vara helt utvecklat förrän i 18-årsåldern och det finns alltså en biologisk förklaring till myndighetsåldern. Ungdomar har inte samma förmåga att leva sig in i andra människors situation. De har svårare att motstå gruppsytryck och att kontrollera impulser. Unga människor är vanligtvis också psykologiskt mer känsliga för bestraffning än vuxna. De befinner sig mitt i en mognads- och utvecklingsprocess som då blir störd. Mognadsprocessen innebär även frigörelse från föräldrarna och olika sorters experimenterande. Många kommer naturligtvis att begå misstag och göra dumheter.⁴ Allt detta kommer till uttryck bland annat i bestämmelserna om straffmyndighetsåldern, som för över hundra år sedan fastställdes till 15 år. Då en person fyller 15 år är den alltså, enligt BrB 1:6, straffmyndig. Påföljdssystemet ser dock annorlunda ut för unga än för vuxna. Idag delar rättsväsendet och socialtjänsten på ansvaret för unga lagöverträdare på följande sätt:

- Socialtjänsten har ansvaret för unga lagöverträdare fram till 15 år.
- Socialtjänsten och rättsväsendet har delat ansvar för unga mellan 15 och 18 år.
- Rättsväsendet har det huvudsakliga ansvaret för unga över 18 år.

1.2 SYFTE

Syftet med uppsatsen är, att undersöka vilka möjligheter polis och socialtjänst har att ingripa och hjälpa unga lagöverträdare. Den uppfattning jag har fått, efter att ha talat med representanter för polisen och socialtjänsten, är, att man ibland inte har de möjligheter att ingripa som man önskade. Jag vill också se vilka orsaksförklaringar till brott som finns och om dessa kan relateras till ungdomsbrottslighetens karaktär. Jag vill slutligen undersöka hur påföljdssystemet för unga lagöverträdare ser ut och om det finns andra metoder än detta för att nå fram till och hjälpa dessa unga.

1.3 PROBLEMFÖRMULERING

Vilka möjligheter har polisen och socialtjänsten att ingripa när unga begår brott? Hur regleras detta i vårt lagsystem? Vilka orsaksförklaringar till brott finns och hur kan dessa relateras till

---

¹ Thunved m fl, s 141.

² NJA 1960 s 521.

³ Thunved, m fl, s 19.

⁴ Jareborg/Zila, s 151-152.

ungdomsbrottslighetens karaktär? Vad finns det för alternativ vad gäller påföljd för och behandling av ungdomar?

1.4 METOD

Jag har i första hand använt mig av doktrin och statliga publikationer. Jag har också intervjuat polis och socialtjänst och fått statistik från dessa. Jag har tittat på Brottsförebyggande rådets och Statens institutionsstyrelses hemsidor för bland annat statistikuppgifter. Jag har också haft möjlighet att hos polisen i Angered i Göteborg kunnat studera fall, som på ett betydande sätt beskriver varför LUL och polisens och socialtjänstens arbete inte alltid fungerar. Jag har även haft förmånen att få ta del av ett projekt, "Ung och Trygg i Göteborg", som pågått i Angered i Göteborg under 2004/2005, där man genom olika insatser av polis och socialtjänst aktivt arbetat med att förhindra nyrekryteringen till kriminella gäng.⁵ Projektet har sedan dess utvärderats vilket har varit intressant för uppsatsen.

1.5 AVGRÄNSNINGAR

Uppsatsen behandlar ungdomskriminalitet och lagstiftningen kring denna i stort, men vad gäller projektet "Ung och Trygg i Göteborg" är det avgränsat till just Göteborg och däri vissa stadsdelar.

1.6 DEFINITIONER

I BrB 1:1 definieras brott på följande sätt:

"Brott är en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag eller författning och för vilken straff som sägs nedan är föreskrivet."

Ett brott existerar alltså inte om det inte finns en lag som definierar handlingen och stadgar straff för den som begår handlingen.⁶ Detta kallas inom juridiken för legalitetsprincipen. "*Nullum crime sine lege*", i översättning från latin: "inget brott utan lag".

Enkelt uttryckt kan man säga att ett brott är ett felaktigt handlande.⁷ Det är en vanlig definition som relaterar till moral. Men allt handlande som anses omoraliskt är inte brottsligt och allt handlande som är brottsligt behöver inte vara omoraliskt. Till exempel anses fattigdom vara ett brott mot mänskligheten men det ses ju vanligtvis inte som kriminellt. Å andra sidan är det i vissa fall en lagöverträdelse att skatteplanera men inte alla anser det vara omoraliskt. Vad som definieras som brottsligt är ingenting statiskt utan förändras över tiden och varierar i olika kulturer. Förr var till exempel fylleri på allmän plats olagligt i Sverige men i dag är det lagligt.⁸ Barnaga var däremot lagligt förr men är det inte idag.⁹ I en del länder är det olagligt att sälja och konsumera alkohol medan det i andra länder är helt lagligt att sälja och använda vissa droger. Man kan därför säga att vad som definieras som brottsligt är en social konstruktion¹⁰ och en del av en kriminalpolitisk process.

---

⁵ Projektet startades inom ramen för "Ung och Trygg" som är ett kommunalt projekt med målet att skapa ett tryggt och säkert Göteborg där alla ungdomar känner framtidstro och är delaktiga.

⁶ Sarnecki, s 19.

⁷ Hopkins Burke, s 5.

⁸ Genom lagen (1976:510) om ändring i brottsbalken upphävdes straffbestämmelserna mot fylleri i 16 kap 15 § och 21 kap 15 § BrB.

⁹ Lag (1983:47) om ändring i FB. Enligt FB 6 kap 1 § får barn ej utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

¹⁰ Se nedan under konstruktivistiska förklaringar.

I nästan all den litteratur som jag har studerat använder man sig av begrepp som unga lagöverträdare, barn, ungdom, unga vuxna o s v, utan att närmare precisera ålder. I artikel 1 Barnkonventionen stadgas att man är *barn* fram tills man fyller 18 år. Denna definition finner man också i Socialtjänstlagen 1:2. I litteraturen kan man dock mellan raderna ofta utläsa att man med barn åsyftar personer under 15 år och denna definition kommer jag att använda mig av. Enligt svensk social- och straffrätt är man *ung lagöverträdare* upp till 21 år.¹¹ Den definitionen kommer jag att tillämpa om inget annat anges. Med *minderårig* åsyftas personer under 15 år och med *underårig* åsyftas personer under 18 år.¹² Begreppet *ungdom* definieras i SOU 1993:35 som människor vilka lämnat barnstadiet men ännu inte blivit vuxna. Det är en ganska vag definition och verkar närmast åsyfta den unges personliga mognad snarare än en viss ålder. *Unga vuxna* är en lika vag definition och torde i enlighet med detta synsätt åsyfta personer som nyligen lämnat ungdomsstadiet.

1.7 DISPOSITION

Jag har valt att först redogöra för olika teorier om orsaker till brottslighet. Jag tror att det är viktigt att ta reda på varför en del människor blir kriminella för att bättre kunna förstå hur man skall kunna påverka detta. Jag redogör därefter kort för utvecklingen av ungdomsbrottsligheten i Sverige. Efter det beskriver jag ungdomsbrottslighetens karaktär för att se om den skiljer sig från vuxna lagöverträdare. Efter det behandlar jag tillkomsten av LUL, där jag tar upp relevanta propositioner. Därefter kommer ett avsnitt om straffbarhetsåldern. Jag redogör sedan för straff- och påföljdssystemet för unga lagöverträdare och i anslutning till det tar jag även upp ett antal alternativa behandlingsmetoder. Jag redogör vidare för straffets funktion och de straffprocessuella tvångsmedel som finns att tillgå. Efter det följer två avsnitt om brottsutredning av den som inte fyllt 15 år och om unga lagöverträdare mellan 15 och 20 år. Om projekt "Ung och Trygg i Göteborg" berättar jag i ett särskilt kapitel. Sist har jag ett avslutande avsnitt med slutsatser.

---

¹¹ Nordlöf, s 21 och 160.

¹² Nordlöf, s 160, not 2.

2. ORSAKER TILL BROTTSLIGHET

Orsaker till brottslighet kan studeras utifrån massor av olika perspektiv och jag skall försöka redogöra för de vanligaste teorierna.

2.1 RATIONELLA FÖRKLARINGSMODELLER

2.1.1 RATIONELL VALHANDLINGSTEORI

Utgångspunkten i den här teorin är att människor är rationella och nyttomaximerande. Kriminella personer fattar sina beslut om att begå brott utifrån en bedömning av relationen mellan fördelarna (nyttan) med att begå brottet och de svårigheter och risker som brottet innebär.¹³ Eftersom nyttan är olika för olika människor gör man följaktligen olika val i livet. Om man efter noggrann och rationell kalkylering tror att man kommer att tjäna på att vara kriminell kommer man att vara det så länge nyttan överväger risken, d v s så länge det lönar sig. Genom att försvåra för brottslingar och öka riskerna med att begå brott kan man minska brottsligheten.

2.1.2 AVSKRÄCKNINGSTEORI

Det finns tre komponenter i den här teorin: *upptäcktsrisk*, *straffkostnad* och *omedelbarhet*. Det som avgör är den subjektiva uppfattningen. Om upptäcktsrisken bedöms vara låg lönar det sig med brott. En eventuell straffkostnad vägs mot eventuell vinst. För att straffet skall ha en avskräckande effekt måste det komma i omedelbar anslutning till brottet.

2.1.3 RUTINAKTIVITETSANSATSEN

För att ett brott skall begås krävs enligt denna teori att tre förutsättningar är uppfyllda: *motiverade gärningsmän*, *tillgängliga brottsoffer/brottsobjekt* och *frånvaro av kapabla väktare* (brist på kontroll). Situationen i vardagen ligger till grund för hur motiverade gärningsmän kommer i kontakt med tillgängliga brottsoffer/brottsobjekt. Till exempel så är människors vardagsaktiviteter idag allt mer förlagda utanför hemmet. Antalet lämpliga brottsoffer, d v s villor och lägenheter som står tomma under dagen, har ökat och antalet kapabla väktare, d v s hemmafruar, har minskat. Ett annat exempel är att användandet av bilen och därmed antalet bilar har ökat och det påverkar omfattningen av bilstölder. Antalet butiksstölder har ökat och det kan, enligt teorin, förklaras genom förändringen i hur affärer ser ut. Förr handlade man över disk i små butiker men idag har de stora varuhusen tagit över där kunderna själva plockar sina varor ur hyllorna och brottsobjekten är därmed tillgängliga på ett helt annat sätt.

2.2 STRUKTURELLA FÖRKLARINGSMODELLER

2.2.1 BIOLOGISKA FÖRKLARINGAR

2.2.1.1 Hjärn- och kroppsskador och yttre kännetecken

Cesare Lombroso (1836-1909) ansåg att kriminella människor till utseendet skiljer sig från icke-kriminella.¹⁴ Till exempel skulle onormal öronstorlek, sluttande panna, väldigt långa armar, sneda näsor mm, vara tecken på kriminalitet. Man ansåg också att hjärn- eller kroppss-

---

¹³ Sarnecki, s 34.

¹⁴ Hopkins Burke, s 54.

skador, t ex förlossningsskador kunde bryta ner normala funktioner hos människor och leda till kriminalitet. Idag vet vi bättre.

2.2.1.2 Genetiska strukturen

En senare biologisk förklaringsmodell tar sikte på medfödda skador i arvsanlagen. Det är framför allt könskromosomerna som man har funnit ha ett samband med kriminalitet. Normalt har en människa 23 par kromosomer, d v s 46 stycken totalt. Ett av dessa par avgör vilket kön man har. Kvinnor har uppsättningen XX och män har uppsättningen XY. 1942 upptäckte en grupp forskare att sterila män ofta uppvisar feminina drag och ibland även lägre intelligensnivå och större kroppsbyggnad.¹⁵ Det visade sig senare att dessa män hade en extra X-kromosom (XXY). Senare har det gjorts studier av kriminella män som har kromosomuppsättningen XYY i försök att hitta karaktäristiska drag för kriminellt beteende.¹⁶ Man ville se om de uppvisade en högre grad av manliga drag och därför var mer aggressiva. Man fann att män med denna kromosomuppsättning tenderade att vara väldigt långa, vanligen svagbegåvade och ofta hade onormal EEG.¹⁷ Det visade sig också att många av dessa män hade en kriminell bakgrund och ett aggressivt beteende. Denna teori har kritiserats mycket.

2.2.1.3 Hormoner och nervsystem

Man har länge vetat att hos de flesta djurarter är hanarna mer aggressiva än honorna och det hör ihop med det manliga könshormonet testosteron. Hormoner har man från födseln men mellan 15 och 25 års ålder ökar de och denna teori anser att det inte kan vara en slump att brottskurvan ser likadan ut. Om man tittar på brottskurvor för olika åldrar kan man se att det finns en topp mellan 15 och 25 år.

Vad gäller nervsystemet anser en del människor att det är det som styr vårt beteende. Vi agerar utifrån tidigare händelser som finns i vårt minne.

2.2.2 PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGAR

2.2.2.1 Beteendeläringsteori

Inom den här teorin anser man att människans beteende styrs av två saker: lust och olust. Handlingar som ger oss lustkänslor kommer vi att eftersöka och handlingar som leder till olustkänslor kommer vi att undvika. Det är sökandet efter lust som är avgörande för hur vi betar oss men det förekommer ingen kalkylering utan lustsökandet är helt omedvetet. Detta kallas stimuli-responsteorin eller klassisk betingning och ett exempel på det är "Pavlovs hundar".¹⁸

Ivan Pavlov var en rysk medicinsk forskare som har fått stor betydelse för beteendevetenskapen. Han gjorde ett test för att se om man kan påverka hundars salivutsöndring genom förstärkning. När han gav försökshundarna mat ringde han samtidigt i en klocka och hundarna, som tidigare endast utsöndrat saliv då de såg eller åt sin mat, utsöndrade till slut saliv av att bara höra klockan.¹⁹ Anhängare av denna teori anser att människor fungerar på samma sätt, d v s man lär sig genom belöning och bestraffning. Att följa lagen måste ge lustkänslor och

---

¹⁵ Hopkins Burke, s 62.

¹⁶ Hopkins Burke, s 62.

¹⁷ EEG, elektroencefalografi, metod för att registrera den elektriska aktiviteten i hjärnan, främst hjärnbarkens nervceller.

¹⁸ Levander, s 32-34.

¹⁹ Levander, s 33.

det i sig skapar incitament för att vara laglydig. Om man istället får lustkänslor av att vara kriminell så kommer man att bli det.

2.2.2.2 Kognitiv inlärningsteori

Människor lär sig av och imiterar sin omgivning. Brottslighet är ett inlärt beteende liksom allt annat och man lär sig det genom att växa upp i ”fel” miljö. Eftersom människan är observerande och lär sig av sin omgivning måste lagen ge bra förebilder. Det är genom imitation, förståelse och identifikation som vi når laglydnad.

2.2.2.3 Psykodynamisk teori

Den här teorin utgår från människans driftliv och lust. **Sigmund Freud** är ett av de stora namnen med sin teori om psykets utformning. Freud tänker sig att psyket består av tre delar: *detet*, som är de primitiva biologiska drifterna, *jaget*, som har till uppgift att medla mellan detets driftsimpulser och omgivningens krav, och *överjaget*, som är omgivningens krav och som tar sig uttryck i vår moraluppfattning och vårt samvete. Moral och skuld är starkt sammanlänkade och de människor som har högst grad av omedveten skuld är troligen också de med starkast samvete. Dessa människor är de som är minst sannolika att utveckla ett kriminellt beteende.²⁰ Anhängare av denna teori anser att kriminellt beteende kan bero på antingen en mental störning, som grundar sig på att den psykosexuella utvecklingen under barndomen har blivit störd, eller på ett svagt samvete, som även det grundas i barndomen. Det är framför allt relationen till modern som har avgörande betydelse för ett barns utveckling.

2.2.3 SOCIOLOGISKA FÖRKLARINGAR

2.2.3.1 Social kontrollteori och sociala band

Travis Hirschis kontrollteori har fått stor uppmärksamhet bland kriminologer. Hirschi vänder på problematiken och frågar inte varför en del människor blir kriminella eller avvikande utan hur det kommer sig att de flesta människor inte blir det utan istället följer och underordnar sig samhällets regler. Han anser att det beror på att de har utvecklat starka *sociala band* till samhället och styrkan och kontinuiteten i dessa band är det som avgör hur väl man anpassar sig till samhället. Social kontroll innebär att en människa skall finnas i en miljö där man kan kontrolleras av andra, t ex familj, vänner o s v genom sociala band. Det sociala bandet består av fyra delar:

- Anknytning – till viktiga människor i närmiljön vilka representerar normer och förhållningssätt, t ex lärare och föräldrar.
- Åtagande – att man investerar tid och ansträngning för att uppnå sina mål, t ex en utbildning, ett jobb, en sport, eller en högre social position. Genom att begå brott riskerar man att förlora det man uppnått.
- Delaktighet - att man är upptagen av och engagerad i legitima aktiviteter, d v s att det tidsmässiga utrymmet för brott eller avvikelse blir begränsat.
- Övertygelse – att man delar samhällets värderingar om vad som är rätt och fel.

Hirschi anser att de fyra kriterierna samverkar; de hör ihop och följer många gånger varandra. Har man anknytning har man ofta också åtagande och övertygelse. Har man åtagande är man även delaktig o s v. Ju starkare de fyra delarna är desto starkare är de sociala banden.

---

²⁰ Hopkins Burke, s 78.

Ett flertal studier i både USA och Storbritannien har visat att ett s k "broken home", d v s hem som splittrats av olika orsaker och där en av föräldrarna saknas fysiskt, kan vara en bidragande faktor till att en del människor utvecklar ett kriminellt beteende.²¹ Dessa hem präglas av faktorer som stör utvecklingen av de sociala banden, t ex alkoholism, arbetslöshet, skilsmässa, dödsfall etc. Barnet har därför inte utvecklat förmågan att skapa sociala band. Föräldrarna är de första viktiga personerna för ett barn och att knyta an till dem är därför oerhört viktigt.²²

Detta skulle kunna förklara den brottslighet som finns i de lägre samhällsklasserna, där splittrade hem är vanligt förekommande, men även barn ur högre samhällsklasser hamnar ju snett och blir kriminella. Man kan då istället tala om "unhappy home", vilket betyder hem som präglas av frånvaro av kärlek, omtanke och ömhet.²³ Föräldrarna saknas kanske inte fysiskt men däremot psykiskt och känslomässigt. Även här är det utvecklingen av förmågan att skapa sociala band som blir störd. Utan sociala band kan det vara svårare att känna empati och lättare att vara likgiltig inför andra.

2.2.3.2 Referensgrupps- och subkulturteori

Referensgrupp är den grupp av människor som man identifierar och jämför sig med. De värderingar och normer en människa har och handlar efter varierar beroende på vilka människor man umgås med, d v s "man blir som man umgås". Brottsligheten är inlärd genom interaktion med andra människor i grupp med nära relationer.

Subkultur bildas inom ett gäng i protest mot t ex samhällets krav. Om man skall ses som socialt anpassad så krävs det att man beter sig på ett accepterat sätt. Olika sätt att bete sig kan accepteras av olika gäng och det ligger nära till hands att anta att man söker sig till människor som accepterar ens sätt att vara.²⁴

2.2.3.3 Makt- och resursansatsteori

Vårt samhälle präglas av olika mål, d v s det som premieras eller uppmuntras i vår kultur och som människor vill uppnå. Detta kallas för kulturella mål. Om man uppnår de kulturella målen blir man erkänd och det är vad många strävar efter. För att kunna uppnå målen måste man ha de medel som krävs. Brottslighet ses inom denna teori som ett resultat av starka spänningar mellan mål och medel. Detta är det centrala i **Robert Mertons** *strainteori*. Merton menade att människor använder alternativa medel, däribland brottsliga handlingar, för att uppnå socialt skapade behov, som de inte kan uppnå på laglig väg. I Mertons figur över anpassningssätt finns fem olika kategorier.²⁵ Plustecken anger att en person gillar de kulturella målen och har de institutionella medel som behövs för att uppnå dem. Minustecken anger att en person inte gillar de kulturella målen och inte har de medel som krävs för att uppnå dem. (Det skall framhållas att människor kan byta anpassningssätt då de engagerar sig i olika sociala områden och kategorierna avser alltså rollbeteende och inte personlighetsegenskaper).

---

²¹ Hopkins Burke, s 82.

²² BRÅ-rapport 2001:15, s 7. Insatser redan under graviditeten nämns som exempel på tidiga åtgärder för att stödja föräldrar.

²³ Hopkins Burke, s 82.

²⁴ Lindgren, s 50-51.

²⁵ Hopkins Burke, s 106-109.

Anpassningssätt	Kulturella mål	Institutionella medel
Konformitet	+	+
Innovation	+	-
Ritualism	-	+
Reträtt	-	-
Revoltör	+/-	+/-

- *Konformitet* – personerna i den här kategorin gillar målen och också medlen för att uppnå dem. Här finns inga spänningar och därför heller ingen brottslighet.
- *Innovation* – här gillar man målen men har inte medlen att uppnå dem. Dessa personer tvingas därför komma på nya, lagliga eller olagliga, metoder för att uppnå målen. Inom den här gruppen finner man människor som är i t ex sport- eller underhållningsbranschen och som på laglig väg når sina mål. Men det finns också de som utvecklar ett kriminellt beteende p g a sin starka vilja att ha eller uppnå något.
- *Ritualism* – i denna kategori är man mest intresserad av medlen. Inom gruppen finner man ofta anställda människor som okritiskt underkastar sig andras regler. De är inte nödvändigtvis så framgångsrika i sina försök att nå målen eftersom de är mer intresserade av medlen i sig än av att uppnå målen.
- *Reträtt* – man gillar varken målen eller medlen. I denna grupp finns sociala utbölingar som missbrukare, psykiskt sjuka, luffare, utslagna osv. De drar sig undan samhället och därför uppstår inga spänningar.
- *Revoltörer* – dessa personer vill förändra målen. De ratar både samhällets socialt accepterade medel och målen. Här återfinns t ex radikala grupper som begår medvetna politiska brott.

2.3 KONSTRUKTIVISTISKA FÖRKLARINGAR

2.3.1 SOCIAL KONSTRUKTION

Inget beteende är till sin natur avvikande eller kriminellt utan anses vara det först när andra sätter den stämpeln på det. **Emile Durkheims** brottsdefinition lyder (...) en handling är brottslig när den kränker starka och bestämda kollektiva medvetandetillstånd.²⁶ Det är alltså inte handlingens egentliga karaktär utan samhällets, *det kollektiva medvetandets*, reaktion på den som avgör om den är ett brott eller inte. Brottslighet är en social konstruktion. Vilka handlingar som är kriminella förändras hela tiden och varierar i olika kulturer. Ett exempel är, att på 1970-talet sjönk brottskurvan drastiskt och det berodde inte på att människor generellt började följa lagarna utan på att brottet fylleri på allmän plats avskaffades 1977.²⁷ Man kan därför inte, enligt detta synsätt, tala om att en person eller en handling i sig är kriminell, utan samhället skapar kriminella genom att bestämma vilka handlingar som skall ses som brottsliga.

2.3.2 STÄMPLINGSTEORI

Anhängare av den här teorin anser att det inte är normen eller regelbrottet i sig som är avgörande för en persons brottskarriär utan omgivningens reaktioner på beteendet. Den stämpel

²⁶ Återges i Lindgren, s 20.

²⁷ Genom lagen (1976:510) om ändring i brottsbalken upphävdes straffbestämmelserna mot fylleri i 16 kap 15§ och 21 kap 15§ BrB.

som andra människor sätter på oss kommer att förändra vår egen syn på oss och vi kommer omedvetet att försöka leva upp till förväntningarna.

2.3.3 SJÄLVUPPFYLLANDE PROFETIOR

Allt vårt agerande styrs av förväntningar och vi riktar blicken dit förväntningarna finns. De yrkeskategorier som kommer i kontakt med kriminella, t ex poliser och socialarbetare, får lära sig inom vilka åldersgrupper, i vilka miljöer o s v, som brott oftast begås och är naturligtvis mer vaksamma på dessa områden. När man då upptäcker ett brott där man förväntar sig det får man sina fördomar bekräftade och statistiken bekräftar sig själv, men man arbetar inte förutsättningslöst. Denna teori säger att de flesta som begått ett brott är oskyldigt definierade som kriminella. Det innebär inte att de är oskyldiga till brottet men att systemet och därigenom samhället inte endast dömer deras handlingar som kriminella utan faktiskt dömer dem som personer. Många som begått brott uppfyller de förväntningar (stämplor) som omgivningen har och det brottsliga beteendet skapas som en reaktion på dessa.

2.4 MAKTFÖRHÅLLANDE/KONFLIKTTEORI

2.4.1 KONFLIKTTEORI

Den här teorin säger att brott egentligen handlar om en maktkonflikt. Lagarna är stiftade av människor med makt och utövas på människor utan makt. I vardagen fungerar det på ungefär samma sätt: vuxna hittar på regler för underåriga, män för kvinnor, vita för svarta, medelklass för arbetarklass osv. Är det en slump att lagstiftaren ofta kommer från en högre samhällsklass än den som begår brott? De som har makt behöver inte begå brott eftersom de har utformat lagen på ett sätt som överensstämmer med deras egna värderingar²⁸.

2.4.2 KLASSPERSPEKTIV

Karl Marx resonerade utifrån klassperspektivet. Han talade om överbyggnad och bas. Överbyggnaden var den politiska strukturen, rättssystemet och trossystemet med de människor som fanns där. Basen utgjordes av produktionsförhållanden, d v s lön, arbetsuppgifter etc, och av produktionskrafter, d v s arbetarna. Tanken är att basen skall styra överbyggnaden men i slutändan handlar det om vem som har ekonomin i sin hand. Brott handlar enligt marxismen om kampen om makten över lagen.²⁹

2.4.3 NÖDBROTTLIGHET

Brottslighet är tecken på fattigdom. Brott begås av personer utan resurser och utan möjlighet att påverka lagen.³⁰

2.5 ANDRA FÖRKLARINGAR

2.5.1 DIGITALA KARTOR OCH EKOLOGISKA FÖRKLARINGAR

Man kan använda sig av digitala kartor för att se var brott begås. Vissa platser tenderar att vara mer utsatta för brott än andra, s k ”hot spots”. Exempelvis är krogar sådana platser. Det finns även en koncentration av brott vid vissa tider på dygnet, s k ”hot times”.³¹

---

²⁸ Hopkins Burke, s 147 ff.

²⁹ Lindgren, s 44 ff.

³⁰ Enligt anteckningar från föreläsning i kriminologi, sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, vt -05.

³¹ BRÅ-rapport 2000:14, s 9.

Miljöns utformning kan vara en förklaringsfaktor till brott. Viss miljö lockar till brottslighet (ekologisk förklaring) och man försöker bygga bort det genom t ex mer belysning, mindre och färre buskage osv.

2.5.2 KÖN

År 2004 utgjorde männen ca 83 % av samtliga personer som var lagförda för brott i Sverige.³² Vad det beror på finns det många olika förklaringar till. Man kan dock inte förklara skillnaden med hänvisning till könstillhörighet. Forskning visar att sambandet mellan olika riskfaktorer och kön är väldigt lika för män och kvinnor. Förklaringen handlar förmodligen istället om kvinnors ställning i samhället historiskt sätt.³³

2.5.3 ETNICITET

Utländsk härkomst betraktas i kriminalvårdens levnadsnivåundersökningar som en riskfaktor för att hamna i fängelse.³⁴ Om man kategoriserar människor i fyra grupper, kan man se hur de brott, som är registrerade på misstänkta personer, folkbokförda i Sverige under 1997-2001, fördelar sig. Grupp 1 består av personer som är utrikes födda och den gruppen står för 23 % av brotten. Grupp 2 har föräldrar som båda är inrikes födda och den gruppen står för 58 % av brotten. Grupp 3 har föräldrar som båda är utrikes födda och i den återfinns 7 % av brotten. Grupp 4 slutligen har en förälder som är utrikes född och svarar för 12 % av brotten.³⁵

I en självrapporterande undersökning³⁶ från 1983 om brottslighet bland finska ungdomar i Sverige och Finland visade det sig att de finska invandrarungdomarna i Sverige begick brott i större utsträckning än de finska ungdomarna i Finland.³⁷ Det faktum att man är invandrare kan alltså spela en roll.

Vad kan det då bero på att invandrare i högre utsträckning är kriminella? Det finns flera tänkbara förklaringar till det. En är fattigdom. Det kan tyckas konstigt att tala om fattigdom i ett välfärdssamhälle som Sverige, men faktum är, att vi faktiskt har befolkningsgrupper som kan betecknas som fattiga. Fattigdom bland invandrare har kartlagts i en studie (Ekberg 1994) och där framkom, att det finns stora skillnader mellan den totala befolkningen och utlandsfödda, och mellan olika invandrargrupper efter invandringsperiod. Det visade sig, att invandrare som kom till Sverige före 1970 har en inkomststandard som motsvarar den infödda befolkningen medan invandrare som anlände under och efter 1980-talet har en mycket låg inkomststandard. Beräkningar för senare delen av 1990-talet visar, att om man sätter fattigdomsgränsen vid socialbidragsnormen är andelen fattiga bland invandrare som varit i Sverige mindre än 10 år tre gånger så hög som bland infödda svenskar.³⁸

En annan tänkbar förklaring är sysselsättningsgraden. Endast 60 % av de utrikes födda akademikerna har ett arbete som motsvarar deras utbildningsnivå jämfört med 80 % för de inrikes födda. Utrikes födda har genomgående lägre sysselsättning än inrikes födda och förändringarna i sysselsättningsgrad följer den allmänna arbetsmarknadskonjunkturen. Den långsiktigt bestående skillnaden kan inte förklaras av individuella egenskaper som t ex ålder, kön, civilstånd och utbildning. De utrikes födda som varit i Sverige i mindre än 10 år är särskilt känsliga

³² BRÅ-rapport 2005:12, s 127.

³³ Åsbrink, s 21.

³⁴ Åsbrink, s 22.

³⁵ BRÅ-rapport 2005:17, s 30. Det framgår inte hur många det finns av varje grupp utan endast en procentsats.

³⁶ Där man svarar på frågan om man själv begått brott under en viss tidsperiod.

³⁷ Åsbrink, s 22.

³⁸ Goldberg, s 263.

ga för konjunkturförändringar. De relativt nyare grupper utrikes födda, särskilt flyktinginvandrare, fungerar som en buffert på arbetsmarknaden och är de grupper som förlorar sina arbetstillfällen när konjunkturen går ner.³⁹ En konsekvens av detta är att invandrarnas socialbidragsberoende har ökat kraftigt under 1990-talet.⁴⁰

På individnivå kan invandring skapa andra problem och påfrestningar som t ex relationsstörningar, missbruksproblem, samlevnadskonflikter och sexuella problem. På samhällsnivå kan invandring innebära, att det bildas en ny lägsta samhällsklass i invandringsländerna. Invandrarna tvingas ta de sämsta arbetena och de har de sämsta levnadsförhållandena. Invandring skapar också nya samhällsfenomen som kulturkonflikter, diskriminering, språkproblem och etniska motsättningar.⁴¹

2.5.4 STAD ELLER LANDSBYGD

Brottsfrekvensen är större i städerna än på landsbygden och ökar med stadens storlek. Tänkbara förklaringar till detta kan vara att det i en stor stad finns fler tillfällen till brott och en svagare social kontroll. Det finns förmodligen fler poliser i en stor stad vilket kan förklara att fler brott upptäcks. Man kan även fundera på om anmälningsbenägenheten är större i en stor stad där man är mer anonym än i en liten stad. Om man rangordnar länsvis efter antalet anmälda brott per 100 000 invånare ligger Stockholms län högst och där efter Västra Götalands och på tredje plats Malmöhus län.⁴² Ett undantag från denna regel är Gotlands län som har en förhållandevis hög andel anmälda brott per 100 000 invånare. Det kan förklaras av att där under sommarhalvåret bor många turister, ofta stockholmare.

2.5.5 DEBUTÅLDER

Man brukar skilja mellan ”early starters” och ”late starters”.⁴³ Med ”early starters” menas ungdomar som mycket tidigt, redan vid 13-14 års ålder eller ännu tidigare, gör sin brottsdebut. Med ”late starters” menas ungdomar som börjar med brottslighet något senare i tonåren. Trots att de båda grupperna under en period i tonåren betar sig ganska likartat finns det skillnader om man tittar på deras bakgrund och framtida kriminalitet. Bland ungdomarna i gruppen ”early starters” finns tidiga, allvarliga och ökande psykosociala problem vilket inte är så vanligt i den andra gruppen. ”Early starters” fortsätter också att vara kriminella efter tonåren medan ”late starters” ofta återgår till ett laglydigt liv.

Genom forskning har man kunnat hitta ett antal kännetecken för kriminalitet hos gruppen ”early starters”. De kan delas in i sex kategorier⁴⁴:

1. Antisocialt beteende i barndomen, t ex oärlighet, aggressivitet, bråk i skolan.
2. Hyperaktivitet, impulsivitet och uppmärksamhetsstörning.
3. Låg intelligensnivå och dåliga skolprestationer.
4. Kriminalitet i familjen.
5. Fattigdom.
6. Dålig fostrarförmåga hos föräldrarna, t ex hårda och auktoritära uppfostringsmetoder, bristande tillsyn och övervakning, konflikter och separation från föräldrarna.

---

³⁹ Goldberg, s 262.

⁴⁰ Goldberg, s 283.

⁴¹ Goldberg, s 272-273.

⁴² Statistik från BRÅ:s hemsida, 2006-05-09.

⁴³ Åsbrink, s 24.

⁴⁴ Åsbrink, s 25.

Det är i första hand de barn och ungdomar som redan tidigt har allvarliga psykosociala problem och som tidigt debuterar i kriminalitet som kommer att utveckla en intensiv och långvarig brottskarriär. För dessa unga är kriminaliteten ofta ett av flera inslag i en utvecklingsprocess som präglas av en generell och allvarlig psykosocial problematik.⁴⁵

2.5.6 SOCIOEKONOMISK STRUKTUR

Man har länge vetat att barn som växer upp i socioekonomiskt mindre välbeställda områden löper större risk för antisocial utveckling.⁴⁶ Bostadsområdets sociala sammansättning och struktur kan påverka risken för kriminell utveckling, men på olika sätt för olika ungdomar, beroende på de individuella förutsättningarna. En studie från 2001 visar att bostadsområdets socioekonomiska karaktär inte hade någon betydelse för de barn som redan tidigt uppvisar allvarliga psykosociala problem.⁴⁷ Denna grupp löpte lika stor risk att utveckla ett kriminellt beteende oavsett i vilket bostadsområde de växte upp. Bland pojkar som tidigt började begå brott och som inte hade någon allvarlig psykosocial problematik under sin tidiga barndom fann man däremot att en ogynnsam bostadsmiljö ökade risken för kriminell utveckling.

2.6 AVSLUTANDE SYNPUNKTER

Det finns troligtvis inte en sann förklaring till kriminalitet utan det är många faktorer som spelar in. Det finns däremot en uppsjö av förklaringsmodeller. En del av dem är gamla och ganska förlegade medan andra är högst aktuella och forskas kring. Man kan nästan säga att det går trender i kriminologi vad gäller förklaringsmodeller.

---

⁴⁵ BRÅ-rapport 2001:15, s 13.

⁴⁶ BRÅ-rapport 2001:15, s 20.

⁴⁷ Wikström, P-O, Loeber, R, *Do disadvantaged neighbourhoods cause well-adjusted children to become adolescent delinquents? A study of male juvenile serious offending, individual risk and protective factors, and neighbourhood context*, Criminology 38, 2001.

3. HUR SER BROTTsutVECKLINGEN UT?

Studier av den allmänna brottsutvecklingen i Västeuropa visar att den har ökat i nästan samtliga länder under efterkrigstiden.⁴⁸ Mellan åren 1950 och 1972 ökade antalet ungdomar lagförda för *stöldbrott* i Sverige med ca 500 %.⁴⁹ Men efter 1972 minskade den plötsligt. Analyser av kriminalstatistiken visar att efterkrigstidens stora ökning av stöldbrott troligen bröts vid början av 1970-talet. Detta bekräftas av annan statistik.⁵⁰ Vad gäller *våldsbrott*, ungdomsvåldet, är det svårare att få entydiga svar men mycket tyder på att det har ökat sedan slutet av 1980-talet.⁵¹

Den australiske kriminologen **John Braithwaites** har gjort en sammanfattning av 13, enligt hans uppfattning, påtagliga samband som är utmärkande för efterkrigstidens brottslighet i västvärlden.⁵²

1. *"lagbrott begås i oproportionellt hög grad av män*
2. *lagbrott begås i oproportionellt hög grad av 15-25 åringar*
3. *lagbrott begås i oproportionellt hög grad av ogifta människor*
4. *lagbrott begås i oproportionellt hög grad av personer som bor i stora städer*
5. *lagbrott begås i oproportionerligt hög grad av personer med erfarenhet av omflyttningar och som bor i områden karaktäriserade av hög boenderörlighet*
6. *unga människor som är starkt engagerade i skolan kommer i mindre grad att involveras i brottslighet*
7. *unga människor som har höga utbildnings- och yrkesmässiga ambitioner kommer i mindre grad att involveras i brottslighet*
8. *unga människor med dåliga skolprestationer kommer i högre grad att involveras i brottslighet*
9. *unga människor med starka band till sina föräldrar kommer i mindre grad att involveras i brottslighet*
10. *unga människor som är bekanta med brottslingar kommer i högre grad att själva involveras i brottslighet*
11. *människor med stark tro på betydelsen av att följa lagen kommer i mindre utsträckning att bryta mot den*
12. *för både kvinnor och män gäller: att befinna sig på klasstrukturens botten (mätt i termer av egen socio-ekonomisk status eller efter socio-ekonomisk status på det bostadsområde i vilket man bor), att vara arbetslös samt att vara medlem av en förtryckt etnisk minoritet, ökar brottsnivån för alla brottstyper, med undantag för sådana där tillfället systematiskt är mindre tillgängligt för de fattiga, dvs. manschettbrottslighet (ekonomisk brottslighet).*
13. *brottsnivån har ökat i de flesta länder sedan andra världskriget"*

Braithwaite poängterar att sambanden främst gäller för s k traditionella brott, som t ex misshandel, stöld, skadegörelse och narkotikahandel, vilka syns i den officiella brottsstatistiken. Sambandet under punkterna 6-10 gäller främst ungdomsbrottslighet.

---

⁴⁸ Von Hofer, s 41.

⁴⁹ Von Hofer, s 49.

⁵⁰ Von Hofer, s 49.

⁵¹ Von Hofer, s 49.

⁵² Lindgren, s 18.

4. UNGDOMSBROTTLIGHETENS KARAKTÄR

År 2004 var 27 % av alla som var misstänkta för brott mot BrB mellan 15 och 20 år gamla.⁵³ Som grupp betraktad är ungdomar mer brottsaktiva än vuxna, men andelen individer som är brottsaktiva minskar ju äldre en årskull är. Om man jämför brottsaktiva ungdomar med unga vuxna så begår ungdomarna både färre och lindrigare brott än de unga vuxna. Det är vanligtvis under en kort period, mellan 15 och 16 år, som en person begår brott. Det är då man i Sverige går ur grundskolan. På den tiden då man fortfarande registrerade misstänkta under 15 år framgick av statistiken att det var en kulmen i årskullarna runt 14-16 års ålder. Efter den åldern minskade det. Hos enskilda individer är åldern, då brottsligheten kulminerar, högre. Antalet personer som registrerats för fler än 20 brott per år (vilket är mycket ovanligt) är högst bland 17-20 åringar.⁵⁴

Ofta begår ungdomar brott tillsammans med andra unga. Ju yngre en brottsaktiv ungdom är desto större är sannolikheten att han har en eller flera medbrottslingar. Ungdomar begår oftast mer traditionella brott som till exempel tillgreppsbrott och skadegörelse.⁵⁵

Vad gäller könsfördelningen är andelen kriminella flickor mycket mindre än andelen pojkar. År 2004 var 80 % av samtliga misstänkta personer män. Under perioden 1980 till 1996 ökade andelen kvinnor av samtliga misstänkta personer från 13 % till 19 %. Sedan dess har siffran legat runt 18-20 %. Om man däremot ser till ålder är könsfördelningen lite annorlunda. I åldersgruppen 15-17 år var andelen flickor 29 % och andelen pojkar följaktligen 71 % år 2004. I åldersgruppen 21-29 år var andelen kvinnor 16 % och andelen män 84 %. Om man tittar på vilken typ av brott män respektive kvinnor begår så begår män oftast trafikbrott (främst olovlig körning och rattfylleri), butiksstöld, narkotikabrott och misshandel (främst mot män) i nämnd ordning. Kvinnors brott är desamma men fördelar sig på följande sätt: butiksstöld, trafikbrott (främst olovlig körning och rattfylleri), narkotikabrott och misshandel (främst mot kvinnor).⁵⁶

4.1 EGEN STUDIE

Jag har haft möjlighet att studera fall ur polisens RAR-system (Rationell Anmälnings Rutin), som är ett datasystem för brottsanmälningar på lokal nivå. Jag fick namnen på ett par, för polisen kända, unga lagöverträdare (alla pojkar) och beslutade mig för att titta närmare på en av dem. Jag valde att titta på antal misstänkta brott, debutålder, hur ärendena behandlats, brottstyp och medgärningsmän. Man bör emellertid ha i åtanke att antalet misstänkta brott i RAR är de brott som kommit till polisens kännedom, inte det faktiska antalet brott som en person begått.

Det visade sig att det fanns två andra namn som ständigt återkom i hans rapporter och ytterligare tre namn som också förekom frekvent, d v s namn på personer som han begått brott tillsammans med. Jag valde då att studera de två som oftast förekom på samma sätt och de andra tre utifrån antalet misstänkta brott, debutålder och medgärningsmän. Vad jag kom fram till var följande.⁵⁷

⁵³ Uppgift från BRÅ:s hemsida, 2006-05-09.

⁵⁴ SOU 1993:35, s 14.

⁵⁵ SOU 1993:35, s 14.

⁵⁶ BRÅ rapport 2005:12, s 97-98.

⁵⁷ Av sekretesskäl har jag valt att inte uppges mer information om personerna än vad som framgår av texten.

Person 1

Misstänkt för 14 brott, varav det första då han var 10 år. Förundersökning inleddes inte i något fall, varav fyra fall p g a att han var uppenbart under 12 år och tio fall p g a att han ej fyllt 15 år. De misstänkta brotten består i misshandel, stöld, tillgrepp av fortskaffningsmedel, skadegörelse, rån och häleri. I nio av fallen fanns det misstänkta medgärningsmän.

Person 2

Misstänkt för 48 brott, varav det första då han var 12 år. I 30 av fallen inleddes inte förundersökning p g a att han var under 15 år. De misstänkta brotten består i skadegörelse, misshandel, övergrepp i rättssak, tillgrepp av fortskaffningsmedel, stöld, försök till stöld, brott mot knivlagen, rån, häleri, narkotikabrott och utpressning. I 26 fall fanns det misstänkta medgärningsmän.

Person 3

Misstänkt för 14 brott, varav det första när han var 10 år. I ett av fallen inleddes inte förundersökning p g a att han var uppenbart under 12 år och i nio fall p g a att han var under 15 år. De brott han misstänks för är snatteri, misshandel, grov misshandel, stöld, rån, försök till rån och övergrepp i rättssak. I sju av fallen fanns det misstänka medgärningsmän.

Person 4

Misstänkt för nio brott, varav det första när han var 13 år. I sju av fallen fanns misstänkta medgärningsmän.

Person 5

Misstänkt för tre brott, varav det första när han var 14 år. I två fall finns misstänkta medgärningsmän.

Person 6

Misstänkt för fem brott, varav det första när han var 12 år. I fyra fall finns misstänkta medgärningsmän.

4.2 KOMMENTAR

Man kan naturligtvis inte dra några slutsatser på ett så tunt underlag, men det är intressant att notera, att dessa sex killars brottskarriär stämmer väl in på beskrivningen av ungdomsbrottslighetens karaktär ovan. De är unga killar, till och med yngre än vad statistiken säger, och de begår ofta brott tillsammans med andra unga personer.

Om man gör en sammanfattning av de sex killarnas brottskarriär får man fram följande:

- De är tillsammans misstänkta för 93 brott. Det blir i snitt 15,5 brott per person.
- Av dessa 93 brott misstänks det finnas medgärningsmän i 55 fall vilket är drygt 59% av fallen.
- De var i snitt strax under 12 år när de begick sitt första brott.

I dag är killarna några år äldre än då de begick sitt första brott och de är fortfarande brottsaktiva. Det skall tilläggas, att de namn som jag från början fick av polisen var på personer som polisen hade valt ut och som de trodde skulle vara intressanta för mig att studera. De utgör, enligt polisen, inte något slags snitt på hur en kriminell ungdoms brottskarriär ser ut.

5. HISTORIK OM LAGEN OM UNGA LAGÖVERTRÄDARE

5.1 SAMMANFATTNING AV PROPOSITION 1964:10

Innan LUL infördes fanns det i **brottsbalken** (BrB) en rad särregler beträffande unga lagöverträdare. Det fanns särskilda bestämmelser eller undantag från annars tillämpliga regler, som gällde för personer som fyllt 15 år men inte 18, 21 eller 23 år. Påföljden för unga lagöverträdare var överlämnande till vård enligt barnavårdslagen. För 15-17-åringar gällde dessutom att de inte fick dömas till *fängelse* om det inte förelåg synnerliga skäl (26:4 första stycket). *Livstids fängelse* fick inte ådömas för brott som begåtts före 18 års ålder (26:4 tredje stycket). För att *skyddstillsyn* skulle vara tillämpligt förutsattes att det skulle vara lämpligare än vård enligt barnavårdslagen och *ungdomsfängelse* fick ådömas endast om påföljden var uppenbart lämpligare än annan påföljd (28:1 andra stycket, 29:1 andra stycket). Förutsättningarna för nedläggning av straff för brott under straffskalans minimum var inte så stränga som annars (33:4). För 18-20-åringar fick *fängelse* ådömas endast då ett frihetsberövande var påkallat främst av hänsyn till allmän laglydnad eller då man annars ansåg det vara lämpligare än annan påföljd (26:4 andra stycket). *Ungdomsfängelse* var i första hand aktuellt för dem som vid tiden för domen tillhörde den åldersgruppen (29:1 första stycket). 21-22-åringar kunde också dömas till *ungdomsfängelse* om en sådan påföljd befanns uppenbart lämpligare än annan påföljd (29:1 andra stycket).

Även **rättegångsbalken** (RB) innehöll särskilda regler för unga lagöverträdare. Om den misstänkte var omyndig skulle rätten, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller annars var erforderligt, höra vårdnadshavaren, som också hade rätt att föra talan för den omyndige (21:1 första stycket). Vårdnadshavaren utsåg också *försvarare* för misstänkt under 18 år (21:3 andra stycket). *Häktning* fick inte ske om det på den misstänktes ungdom kunde antagas medföra allvarligt men för honom och övervakning kunde ordnas. För 15-17-åringar gällde att häktning fick ske endast om det var uppenbart att betryggande övervakning inte kunde ordnas.

Allmänna föreskrifter om åtal eftergift i 20:7 RB behandlades mer detaljerat i **Lagen den 19 maj 1944 om eftergift av åtal mot vissa underåriga**. Lagen gällde bara brott för vilket högre straff än böter var föreskrivet (1 §). För brott, som begåtts av den som vid tiden för brottet ej fyllt 18 år, kunde åtal eftergivnas, antingen om brottet var ringa och uppenbarligen skett av okynne eller förhastande eller om den underårige 1) omhändertagits för samhällsvård enligt barnavårdslagen, eller 2) blivit föremål för annan därmed jämförlig åtgärd, eller 3) utan sådan åtgärd erhållit särskild tillsyn eller lämplig sysselsättning. Eftergift kunde dock inte ske om det med hänsyn till allmän laglydnad eller annars ur allmän synpunkt befanns påkallat att åtal väcktes. Åklagaren skulle innan åtalet eftergavs inhämta yttrande från barnavårdsnämnden.

Ett annat komplement till rättegångsbalken var **Lagen den 20 december 1946 med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig**, i vilken särskilda föreskrifter beträffande domstolarnas handläggning av mål mot unga lagöverträdare under 21 år gavs. Mål mot underårig om ansvar för brott, för vilket kan följa svårare straff än böter, skulle om möjligt handläggas så att målet inte tilldrog sig uppmärksamhet. Om den underårige kunde antas bli föremål för uppenbart olämplig uppmärksamhet hade rätten vissa möjligheter att handlägga målet inom stängda dörrar (1 §). För att garantera domstolen en god utredning rörande den underåriges personliga förhållanden, ansågs vårdnadshavare eller personundersökare böra höras i målet (2 §). I mål där frihetsstraff, förvaring, villkorligt anstånd med straffs ådömande eller överlämnande för samhällsvård kunde väntas följa, skulle i första hand nämndemän med in-

sikt och erfarenhet i vård och fostran av ungdom tjänstgöra (4 §). I sådana mål skulle i princip offentlig försvarare förordnas (5 §). Det fanns även ett skyndsamhetskrav för behandlingen av ungdomsmål.

Departementschefen uttalade i propositionen att man föreslog en omdaning av åtalsreglerna i 20:6-7 i rättegångsbalken. De vidgade möjligheter, som åklagaren föreslogs erhålla att besluta att inte tala å brott, berörde också användningen av *åtalseftergift* och dylika åtgärder beträffande unga lagöverträdare. Också ändringen av påföljdssystemet för unga lagöverträdare som BrB medförde var en anledning att på nytt behandla de regler, som då fanns i 1944 års åtalseftergiftslag. Även 1946 års lag med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig skulle ses över med anledning av BrB:s införande. Man borde även ta ställning till ett förslag av strafflagsberedningen om att ge barnavårdsorgan möjlighet att begära domstols prövning, om den som inte fyllt 15 år begått viss gärning. Det fanns också flera skäl som talade för att så kallad *bevistalan* borde införas i svensk rätt. Reglerna i 1944 och 1946 års lagar avsåg förfarandet beträffande unga lagöverträdare och det vore lämpligt om de kunde sammanföras i en lag, i vilken också kunde infogas regeln i RB 24:3 om häktning och bestämmelserna om *bevistalan*.

Särskilda inskränkningar i åtalsplikten beträffande unga lagöverträdare

Svenska socialvårdsförbundet och barnavårdsnämnderna tog i en skrivelse upp lagstiftningen om *åtalseftergift*. Ordförandena och chefstjänstemännen i barnavårdsnämnderna runt om i Sverige framförde några synpunkter på kompetensfördelningen mellan å ena sidan åklagare och domstolar och å andra sidan barnavårdsnämnder. Man framhöll, att en grundläggande utvecklingslinje varit att överföra ansvaret för de yngsta lagöverträdarna från kriminalvården till den sociala barna- och ungdomsvården. Tillkomsten av 1944 års *åtalseftergiftslag* betecknades som ett betydelsefullt steg i den riktningen då dess givna förutsättning var, att frågor om åtgärder enligt barnavårdslagen självständigt och utan obehöriga bihänsyn skulle prövas och avgöras av barnavårdsnämnden. I praktiken visade sig dock gränsen mellan de bådas kompetens vara oklar. Det kunde uppkomma en motsatsställning mellan åklagare och barnavårdsnämnd då de hade att bedöma ärendena från olika utgångspunkter, åklagaren med hänsyn till den allmänna laglydnaden och barnavårdsnämnden med hänsyn till vilka åtgärder som i det enskilda fallet vore bäst för den unge och hans utveckling.

Man framförde vidare att strafflagsberedningens syfte med 1944 års lag var att förhindra de skadliga effekterna av själva lagförandet. Det gällde dels den ogynnsamma verkan som själva rättegångsförfarandet innebar, dels frågan om ungdomarnas respekt för domstolarna avtrubades om de i alltför stor utsträckning blev föremål för domstolsförhandlingar. Ur barnavårdens synpunkt var det därför önskvärt att undvika lagföring av unga lagöverträdare. En inskränkning av åklagarens rätt att väcka åtal för gärning som någon begått i åldern 15-17 år skulle vara ett steg i den riktningen och man föreslog därför att åklagares åtalsrätt skulle utsättas för förnyad prövning i samband med tillkomsten av ny lag angående eftergivande av åtal.

Departementschefen uttalade i samband med detta, att de särskilda reglerna om *eftergift* av åtal mot vissa underåriga hade en annan karaktär än rättegångsbalkens regler om *åtalseftergift*. Den föreslagna utvidgningen av åklagares möjligheter att besluta att ej tala å brott minskade skillnaden mellan åtalsregler inom och utom rättegångsbalken. Vid utformningen av åtalsreglerna måste utgångspunkten vara påföljdssystemet för de yngsta lagöverträdarna i brottsbalken. Huvudprincipen där var, att ansvaret för att lagöverträdare i åldern 15-17 år fick erforderlig vård låg på den sociala barna- och ungdomsvården. Genom det breda register för val av påföljd som fanns i BrB var det dock tydligt att det yttersta valet låg på de judiciella organen.

Frågan var nu att avgöra i vilka fall valet av påföljd skulle hänskjutas till domstol och i vilka fall det kunde avgöras genom åklagares besluta att inte väcka åtal.

Den dåvarande åtalseftergiftslagen vilade på huvudprincipen, att åtal borde kunna underlåtas om man genom det åstadkom lika goda eller bättre behandlingsåtgärder som om åtal väckts. Den principen ansåg departementschefen borde vara grundläggande även för den nya lagstiftningen. Överlämnande till vård enligt barnavårdslagen hade en stark plats i brottsbalkens påföljdssystem och principen ledde därför till en utvidgning av områden för underlåtenhet att väcka åtal.

Företrädare för barnavården ansåg att rättegångsförfarande inför domstol kunde ha en ogynn- sam inverkan på de unga och även det borde vara ett skäl till att underlåta åtal mot unga lag- överträdare. Detta genomsyrade förslaget att i 20:7 RB ge utvidgade möjligheter att underlåta åtal även för grova brott. Departementschefen fann det inte befogat att generellt uttala att åtal borde undvikas av detta skäl utan framhöll istället att särskilda regler för domstolens hand- läggning av mål mot unga lagöverträdare föreslagits.

Frågan om åtal skulle väckas berodde alltså på åklagarens bedömning av påföljdsfrågan. Om åklagaren var osäker på om lämpligt ingripande kunde komma till stånd utan åtal torde han hänskjuta avgörandet till domstols prövning.

Angående problemet med kompetensfördelningen mellan åklagare och barnavårdsorganen uttalade departementschefen, att barnavårdsnämnden, vid bedömandet av vilka åtgärder som nämnden skulle vidta, skulle utgå från barnavårdslagens bestämmelse och även om nämnden och åklagaren kunde utbyta åsikter så var det i slutändan nämndens sak att ta ställning till. Åklagaren skulle vid sin bedömning utgå från brottsbalkens påföljdssystem. Vid tveksamhet om inte annan påföljd än vård enligt barnavårdslagen borde väljas skulle inte barnavårds- nämnden därigenom känna sig tvingad att tillgripa åtgärder som inte ansågs motiverade. Istäl- let skulle påföljdsfrågan hänskjutas till domstols avgörande. Departementschefen framhöll även att den nya barnavårdslagen krävde att nämnderna verkligen ingrep med tillrättaförande åtgärder mot den som begått brott när detta var påkallat.

Påföljdssystemet i BrB innebar alltså att domstolens prövning ofta skulle leda till beslut om överlämnande till vård enligt barnavårdslagen. Detta skulle minska risken för kompetenskon- flikter eftersom domstolarna därigenom fick större möjlighet att helt överlämna åt barna- vårdsnämnderna att besluta om samhällsåtgärdernas innebörd.

Angående åtalsreglerna i 1944 års lag var det klart att om ringa brott skett av okynne eller förhastande kunde man underlåta åtal även om något ingripande från barnavården inte skett. Departementschefen uttalade, att i fall där det uppenbarligen var fråga om gärning som var en tillfällighet och den unge fått en tillräcklig varning genom polis- och åklagarmyndighetens ingripande borde det finnas möjlighet att underlåta åtal även om brottet ej var att ses som ringa. Att brottet var ringa borde alltså inte vara en förutsättning för åtalsunderlåtelse. Åtal skulle dock väckas om det var påkallat ur allmän synpunkt. I andra fall än vid brott som be- gåtts av okynne eller förhastande och som inte ur allmän synpunkt borde ha blivit ett dom- stolsärende borde åtal endast få underlåtas om någon form av uppfostringsåtgärder vidtagits. Enligt RB 20:7 kunde det också vara anledning att handlägga saken inför domstol med hänsyn till brottets art även om det inte var påkallat för avgörandet av påföljdsfrågan.

Det ovan angivna låg till grund för formulerandet av 1 § i den nya lagen och de föreslagna reglerna var subsidiära i förhållande till RB 20:7.

Häktning av underåriga

Föreskrifter om grunder för häktning, förfarandet o s v i RB 24 kap var giltiga även beträffande dem som var under 18 år. Här angavs endast de skärpta förutsättningarna för de yngsta lagöverträdarna. Tidigare regler sa att den som var under 18 år fick häktas endast om det var uppenbart att betryggande övervakning inte kunde anordnas. Vile den unge inte underkasta sig övervakning fick häktning ske. De anförda reglerna innebar endast en skärpning av vad som i allmänhet gällde då häktning p g a den misstänktes ungdom kunde antas medföra allvarliga men för honom. Häktning fick då inte ske om tillfredsställande övervakning kunde ordnas. Denna princip var så stark att det dels inte krävdes någon utredning om att häktning kunde antagas medföra men för den misstänkte, dels skulle vara uppenbart att betryggande övervakning inte kunde ordnas för att häktning skulle få ske. Förslaget innebar en förenkling av beskrivningen av huvudprincipen att häktning av dem som är under 18 år endast fick ske i undantagsfall. Dessa undantagsfall trodde man skulle komma att nedbringas då mottagningsavdelningarna vid ungdomsvårdsskolorna hann byggas ut. Om den unge var intagen på sådan avdelning var grunderna för häktning inte längre uppfyllda. Departementschefen föreslog att i 8 § i den föreslagna lagen inskriva en bestämmelse, att den som tillhör ifrågavarande åldersgrupp inte får häktas, med mindre synnerliga skäl är därtill.

Mål rörande brott av underårig

De gamla reglerna i 1946 års lag torde kunna användas med vissa smärre förändringar. Det föreslogs tydligt vara angivet i den nya lagen vilken åldersgrupp som åsyftades i texten och uttryck som "den underårige" skulle endast användas då det tydligt framgick vilken åldersgrupp som avsågs. De viktigaste förändringarna rörde 2 § i 1946 års lag, den nya lagens 10 §, om i vilken utsträckning vårdnadshavare och personundersökare skulle höras i mål mot unga lagöverträdare. Vikten av att inhämta muntliga upplysningar av vårdnadshavare och personutredare låg till grund för 2 § i 1946 års lag. Nu föreslogs hörandet av vårdnadshavare bli så värdefullt för bedömningen av påföljd, att, i motsats till vad som gällde, föreskrift därom borde meddelas för andra fall än dem där det var aktuellt att döma till ungdomsfängelse. Det föreslogs därför att en regel om detta skulle intas i lagens 10 §. Det innebar en skärpning av den allmänna regeln i RB 21:1 st 1, d v s att rätten skulle höra vårdnadshavare, om den tilltalade var omyndig och det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller annars fanns erforderligt. Vidare förutsattes det att yttrande från barnavårdsnämnden inhämtades av åklagare eller domstol, innan någon under 18 år dömdes till fängelse, skyddstillsyn eller ungdomsfängelse.

Man föreslog också att 4 § i 1946 års lag, om nämndens sammansättning, skulle uppmärksammas. Nämndemän med insikt och erfarenhet i vård och fostran av ungdom skulle anlitas vid ungdomsmål. Det skulle också finnas särskilda åklagare och domstolsordförande vid handläggning av sådana mål.

Bevistalan

Strafflagsberedningen föreslog i SOU 1956:55 s 401 ff., att barnavårdsorganen skulle få möjlighet att hos domstol begära prövning för viss gärning som begåtts av någon som inte fyllt 15 år för att se om han var skyldig till gärningen. Förutsättningarna skulle vara dels att det förelåg bevisvärigheter, dels att det för bestämmandet av barnavårdsorganens åtgärder beträffande den unge var viktigt att klargöra huruvida han begått gärningen. Detta skulle inte jämföras med en rättegång vid domstol och var aktuellt endast i fall då den unge närmade sig 15 års ålder. Initiativet skulle tas av barnavårdsnämnden eller länsstyrelsen och inte av den unge och

åklagaren föreslogs få självständig rätt att pröva om bevistalan skulle anställas. Om sannolika skäl för misstanke mot den unge inte förelåg borde bevistalan inte anställas. RB:s regler om brottmål föreslogs gälla.

Man föreslog vidare att försvarare borde förordnas om den inte var uppenbart att sådan inte behövdes. Man föreslog också ett förbud mot att förordna om häktning och reseförbud. Där-
emot skulle beslag, husrannsakan, kroppsvisitation och kroppsbesiktning kunna ske enligt reglerna i RB. Avgörandet skulle ske genom dom. Talan mot domen skulle kunna fullföljas av både åklagaren och den unge, dock inte längre än till hovrätten. De barnavårdande organen skulle inte bli bundna av avgörandet men man sa också, att det förhållandet att det var barnavårdsnämnden eller länsstyrelsen som påkallat prövningen torde innebära, att de skulle följa domstolens uppfattning. Den unge kunde i sista hand genom besvär hos regeringsrätten begära prövning av frågan om han begått gärningen.

I yttrandena var övervägande antalet myndigheter positiva till förslaget. Departementschefen uttalade att eftersom både erfarenhet och kriminologisk forskning visade att många brott begicks av ungdomar i de lägre åldrarna fick man därför räkna med att den brottsliga aktiviteten nådde sitt maximum tidigare än 15 års ålder. Detta hade lett till att barnavårdsnämnderna allt mer hade att syssla med kriminella ungdomar under 15 år. Frågan om barnavårdsorganen skulle ingripa kunde vara helt beroende av om den unge hade begått brottslig gärning. Med denna bakgrund förordades att regler om detta skulle tas upp i den föreslagna lagen. Det skulle då gälla endast vid misstanke om en gärning av allvarligare art. Departementschefen uttalade vidare att det inte kunde komma i fråga att formellt binda det barnavårdande organet vid domstolens beslut då det var detta som tagit initiativet till prövningen. Vidare sades att handläggningen borde ske inom stängda dörrar och att offentlig försvarare alltid borde förordas.

5.2 SAMMANFATTNING AV PROPOSITION 2000/01:56

För att göra det möjligt för socialtjänsten att i större utsträckning delta vid lagföringen av unga lagöverträdare, i de fall då den lämnat yttrande, föreslås att domstolarna skall underrätta socialtjänsten om tidpunkten för huvudförhandling. Kravet på att de lagfarna domarna och nämndemännen skall vara särskilt lämpade skall tas bort. I stället föreslås att de skall vara särskilt utsedda för uppgiften. Detta föreslås gälla även de domare och nämndemän som prövar en bevistalan. Man vidgar också tillämpningsområdet för bestämmelsen om offentlig försvarare.

Vad gäller handläggningstiden av ärenden gällande brott begångna av barn under 15 år föreslås att ett särskilt skyndsamhetskrav skall införas och att utredningen skall ledas av en särskilt lämpad polisman eller åklagare. Vid återfall skall den unge, om möjligt, få träffa samma polisman eller åklagare. Polisens möjligheter att vidta inledande utredningsåtgärder föreslås också vidgas.

För att tydliggöra vikten av vårdnadshavarens medverkan föreslås att dessa skall kallas till förhör med den unge.

5.3 SAMMANFATTNING AV PROPOSITION 2005/06:165

Regeringen föreslår i propositionen ett antal ändringar i reglerna om ingripanden mot och behandling av unga lagöverträdare. Förslagen är ett led i arbetet med att vidareutveckla och förbättra påföljdssystemet för unga lagöverträdare i åldrarna 15 till 21 år, som inleddes genom reformen 1999. Förslagen syftar också till att förbättra möjligheterna att ingripa i ett tidigt

skede för att förhindra att personer under 15 år utvecklar en kriminell livsstil. Samhällets reaktioner är av väsentlig betydelse för att förhindra att unga begår brott.

Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten byter beteckning till ungdomsvård. Den får en annan avgränsning som innebär, att för att överlämnas till ungdomsvård skall den unge ha ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd som syftar till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomstjänst införs som en ny påföljd för unga lagöverträdare och skall bestå av oavlönat arbete samt annan särskilt anordnad verksamhet. Ungdomsvård kan kombineras med ungdomstjänst.

Stödet till unga personer förstärks. Detta gäller även dem som är under 15 år. Socialtjänstens insats i form av en kontaktperson vidareutvecklas. En särskilt kvalificerad kontaktperson skall kunna utses om den unge är i behov av särskilt stöd och särskild vägledning för att motverka risken för missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Institutet medling skall finnas tillgängligt i hela landet.⁵⁸ Kommunerna åläggs att sörja för att medling med anledning av brott kan erbjudas när gärningsmannen är under 21 år. I bestämmelsen om åtalsunderlåtelse för unga görs ändringar i syfte att stärka medlingens roll i rättsprocessen.

Skyndsamhetskravet vid handläggningen av mål mot unga utvidgas till att avse alla brott med fängelse i straffskalan.

Därutöver behandlas vissa ytterligare frågor som har att göra med domstolarnas handläggning av ungdomsmål samt vissa straffprocessuella frågor.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2007 med undantag för förslaget om medling som obligatorium för kommunerna, vilket föreslås träda i kraft den 1 januari 2008.

---

⁵⁸ Läs om medling i kapitel 7.6.1.

6. STRAFFBARHETSÅLDERN

Straffrätten är bunden till vissa åldersgränser och den främsta är straffbarhetsåldern. Innan en person fyllt 15 år kan han eller hon inte ådömas ett straffrättsligt ansvar.⁵⁹ Handlingen som sådan kan betraktas som kriminell men med hänsyn till personens ålder kan han eller hon inte hållas ansvarig för sina handlingar, i alla fall inte straffrättsligt.⁶⁰ Även om straffbarhetsåldern har varierat genom tiderna har distinktionen straffansvar med anledning av den misstänktes ålder funnits länge.⁶¹

I 1864 års strafflag (SL) fastställdes straffmyndighetsåldern till 15 år med undantag för grova brott som begåtts av någon som fyllt 14 år. Anledningen var att man ansåg att ett barn under 15 år, och undantagsvis under 14 år, inte kunde anses vara tillräkneligt eftersom det inte var fullt utvecklat. Det kunde därför inte straffas för sina gärningar. Generellt straffansvar ansågs inte kunna åläggas någon under 15 år men domstolen hade däremot befogenhet att tillrättavisa gärningsmän under 15 år genom aga eller insättande i allmän uppfostringsanstalt. Vad gällde unga lagöverträdare under 18 år ansåg man att även de var mindre tillräkneliga, vilket utgjorde skäl för påföljdsnedsättning.⁶²

I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet började man diskutera hur den unge skulle anpassas till samhället och tankar om samhällets skyldighet att ge barn uppfostran och vård började ta form. Med anledning av detta genomfördes en del reformer. Undantaget med 14-åringar misstänkta för grova brott togs bort år 1902 liksom domstolens möjlighet att förordna om aga och insättande i uppfostringsanstalt för den som inte fyllt 15 år.⁶³

När BrB infördes år 1965 förändrades synsättet beträffande vilka som kan begå brott.⁶⁴ Det innebar att det inte gjordes några undantag med anledning av den unges tillräknelighet. Den skillnad som förekom vad gällde barn och vuxna som misstänktes för brott handlade inte längre om vederbörandes förmåga att begå brott, utan om möjligheten att ådöma vederbörande en påföljd. De grundläggande rättsprinciperna likställighet och förutsägbarhet inom straffrätten gjorde det nödvändigt att ha en bestämd straffbarhetsålder, trots att människor mognar olika. Innan man har fyllt 15 år anses man varken vara psykiskt mogen eller ha tillräckligt utvecklade rättsbegrepp för att kunna göras ansvarig för sina handlingar. En person som inte fyllt 15 år kan därför inte ådömas en påföljd. Däremot kan man bli civilrättsligt ansvarig genom t ex skadeståndsansvar. Att barn kan bli skadeståndsansvariga beror på hänsynen till den skadelidande och att det finns en ansvarsförsäkring.⁶⁵ Detta gäller, enligt skadeståndslagen 2:2, tills man är 18 år.

Särbehandlingen av unga lagöverträdare har delvis sin grund i avsikten att skydda den unge.⁶⁶ Ofta kan hem- och uppväxtförhållanden ses som orsaken till kriminalitet och genom att få en förklaring till det brottsliga beteendet kan barnet inte ses som den egentligt skyldige. Han eller hon behöver förståelse mer än fördömande. En annan orsak till särbehandlingen av barn är att

⁵⁹ Nordlöf, s 174.

⁶⁰ NJA 1960 s. 521 och NJA 1998 s. 693.

⁶¹ Nordlöf, s 174.

⁶² Nordlöf, s 174-175.

⁶³ Nordlöf, s 175.

⁶⁴ Nordlöf, s 175.

⁶⁵ Hellner, s 188.

⁶⁶ Nordlöf, s 177.

straffet som sådant inte har samma preventiva effekt som på en vuxen. Ett frihetsberövande skulle kunna skada den unge lagöverträdaren mer än en vuxen och då de flesta barn inte har några egna pengar att betala böter med skulle ett sådant straff vara meningslöst. Ytterligare en anledning till straffbarhetsåldern är att före 15-årsåldern är föräldrarnas roll fortfarande viktig.⁶⁷

En intressant reflektion i detta sammanhang är att medan straffbarhetsåldern har varit oförändrad så har myndighetsåldern successivt förändrats. Den var först 21 år och sänktes sedermera till 20 och nu senast till 18 år.

---

⁶⁷ Nordlöf, s 176-177.

7. STRAFF OCH PÅFÖLJDER

7.1 BÖTER

Den lindrigaste formen av påföljd är böter. Dessa kan dömas ut i tre former: dagsböter, penningböter och normerande böter. Den vanligaste formen är dagsböter. Antalet dagsböter bestäms genom reglerna för straffmätning, BrB 29 kap, där ett allvarligare brott ger ett högre antal dagsböter. Storleken på boten bestäms bland annat med hänsyn till den tilltalades ekonomiska förhållanden (BrB 25:2 st 2). För böter gäller inga åldersinskränkningar och påföljden används i stor utsträckning för unga lagöverträdare.⁶⁸

7.2 FÄNGELSE

Man blir straffmyndig den dag man fyller 15 år och kan alltså då i praktiken dömas till fängelse. En person som begått ett brott innan han fyllt 18 år kan dock dömas till fängelse endast om det finns *synnerliga* skäl för det (BrB 30:5 st 1). Om rätten anser att fängelse bör ådömas skall den trots detta i första hand, enligt BrB 31:1a, döma till slutet ungdomsvård (se nedan) under viss tid. En person som fyllt 18 men inte 21 år får dömas till fängelse endast om det finns *särskilda* skäl för det (BrB 30:5 st 2).

Fängelsestraff döms ut på viss tid, minst fjorton dagar, högst tio år, eller på livstid. Som huvudregel skall den dömda avtjäna sitt straff på kriminalvårdsanstalt. Det finns två sorters anstalter: öppna och slutna. Dessa delas sedan in i fyra säkerhetsklasser. Kriminalvårdsverket genomför verkställigheten av brottspåföljden.⁶⁹

Det finns i Sverige 55 fängelser med sammanlagt omkring 4200 anstaltsplatser.⁷⁰ Den genomsnittliga beläggningen är cirka 90 %. Kostnaden för en anstaltsplats är ungefär 1800 kronor per dygn.⁷¹

Huvudregeln är att den dömda skall frigges villkorligt efter två tredjedelar av strafftiden, dock minst en månad.⁷² Det ställs då i BrB 26:14 ett allmänt krav på skötsamhet, skyldighet att på begäran infinna sig vid den lokala kriminalvårdsmyndigheten och skyldighet att efter förmåga betala ålagt skadestånd. Villkorlig frigivning får dock inte ske (se BrB 26:6):

- om fängelse utgör förvandlingsstraff för böter,
- om fängelse utgör ett led i skyddstillsyn,
- om fängelsestraffet inte överstiger en månad
- vid fängelsestraff på livstid.

Efter villkorlig frigivning gäller en prøvotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år (BrB 26:10). Under prøvotidens första år kan den villkorligt frigivne ställas under övervakning.⁷³ Det innebär en skyldighet att hålla kontakt med övervakaren enligt givna anvisningar. En bedömning ska göras i varje enskilt fall och övervakning bör

---

⁶⁸ Nordlöf, s 179.

⁶⁹ Jareborg/Zila, s 37.

⁷⁰ Thunved m fl, s 148.

⁷¹ Jareborg/Zila, s 39.

⁷² Jareborg/Zila, s 41.

⁷³ Jareborg/Zila, s 42.

beslutas i de fall då den kan antas bidra till att den dömde avhåller sig från vidare brottslighet (BrB 26:11 st 1).

Vid misskötsamhet under prövotiden kan i första hand beslut fattas om varning, särskild föreskrift eller övervakning efter prövotidens första år (BrB 26:18). I andra hand kan den villkorliga domen anses förverkad (BrB 26:19).

Straffvärdet påverkas i mildrande riktning av den tilltalades uppenbart bristande utveckling, erfarenhet och omdömesförmåga enligt 29:3 p3 BrB. Denna bestämmelse har dock inte så stor betydelse vid straffnedsättning för unga lagöverträdare utan vanligtvis åberopas bara den s k *ungdomsrabatten* i 29:7 BrB (gäller även vid böter). Där stadgas att om någon har begått brott före 21 års ålder, så skall hans ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Av detta följer att åldern vid brottet i sig är avgörande, inte om den tilltalades mognad har påverkat handlandet. Det ges vissa riktlinjer i förarbetena om hur stor straffnedsättningen skall vara och där framgår att den bör vara olika för myndiga respektive omyndiga förövare. Även inom ålderskategorierna (15-17 och 18-20) bör man ta hänsyn till åldern. Man kan inte av HD:s domar få någon bra bild av hur stor straffnedsättningen bör vara vid fängelse men följande skala är tillämplig⁷⁴:

Ålder	Straffnedsättning	Ungefärlig strafflängd
15 år	75-85 %	1/5
16 år	65-75 %	1/4
17 år	55-65 %	1/3
18 år	45-55 %	1/2
19 år	30-40 %	2/3
20 år	20-30 %	3/4

7.2.1 SLUTEN UNGDOMSVÅRD

Den grundläggande principen är att unga lagöverträdare endast i speciella undantagsfall kan dömas till fängelse (BrB 30:5). Sedan 1999 skall istället sluten ungdomsvård användas för brott som begåtts av någon under 18 år. Påföljden regleras i lagen (1998:603) och förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård. En förutsättning är att domstolen i det enskilda fallet skall ha kommit fram till, att den tilltalade annars skulle ha dömts till fängelse (BrB 31:1a). Hur långt straffet skall vara bestäms efter brottets art. Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för verkställigheten som sker i särskilda ungdomshem i samarbete med socialtjänsten på den dömdes hemort.

Verkställigheten av sluten ungdomsvård inleds på en låsbar avdelning och sedan utökas den dömdes frihet successivt genom att vården sker i öppnare former. Den unge får permissioner tillsammans med personal och om dessa sköts får han eller hon sedan permissioner på egen hand. I samråd mellan SiS och socialnämnden upprättas en behandlingsplan som avser vistelsen vid ungdomshemmet och utslussningen därifrån. Planen inriktas på åtgärder som ger den unge rätt behandling och som förbereder honom eller henne för tillvaron utanför ungdomshemmet.⁷⁵

⁷⁴ Jareborg/Zila, s 153.

⁷⁵ Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

7.2.2 INTENSIVÖVERVAKNING MED ELEKTRONISK KONTROLL (FOTBOJA)

För att begränsa användningen av fängelse, både av ekonomiska skäl och för att minska skadeverkningarna, kan man vid fängelsestraff om högst sex månader istället avtjäna straffet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll, vanligen kallad ”fotboja”. Det innebär ett slags husarrest, d v s den dömden får inte lämna sin bostad annat än på särskilt angivna tider för särskilt angivna ändamål. Den dömden måste vidare avhålla sig från alkohol, narkotika och liknande berusningsmedel och dessutom betala 50 kronor per dag (dock max 6000 kronor) till brottsofferfonden.⁷⁶

7.3 VILLKORLIG DOM

Villkorlig dom är en ganska missvisande term då det inte föreligger någon dom på fängelse som skall göras villkorlig.⁷⁷ En villkorlig dom innefattar två års prøvotid (BrB 27:3), skyldighet att vara skötsam och försörja sig efter förmåga (BrB 27:4 st 1) och skyldighet att efter förmåga betala ålagt skadestånd (BrB 27:5 st 1). En förutsättning är att påföljden vid en straffmätning i det enskilda fallet inte skulle ha stannat vid böter.

Oftast kombineras den villkorliga domen med något mera. Enligt BrB 27:2 får den villkorliga domen förenas med dagsböter, även om inte böter ingår i straffskalan. Påföljdens innehåll kan även skärpas genom särskilda föreskrifter. Åläggandet att betala skadestånd kan konkretiseras genom att domstolen föreskriver att den dömden under prøvotiden skall fullfölja sin skyldighet på olika sätt (BrB 27:5 st 1). Vidare kan domstolen, med den skadelidandes samtycke, föreskriva att den dömden skall biträda den skadelidande med visst arbete för att avhjälpa eller begränsa skadad egendom. Det finns dock enligt förarbetena ett visst samband mellan skadeståndsskyldigheten och arbetsskyldigheten på så sätt att man inte skall behöva bidra med eget arbete om man förpliktigats att betala fullt skadestånd.⁷⁸

Slutligen kan, om den tilltalade samtycker till det, en villkorlig dom förenas med föreskrift om samhällstjänst enligt BrB 27:2a st 1 (se nedan). Villkorlig dom i kombination med samhällstjänst är menat att fungera som ett alternativ till fängelse och kan utdömas i fall där ett fängelsestraff annars skulle ha kommit ifråga. Man avstår därmed från att döma till fängelse och domstolen skall därför ange hur långt fängelsestraff som skulle ha utdömts om det hade varit påföljden (BrB 27:2a st 2). Den lokala kriminalvårdsmyndigheten skall upprätta en arbetsplan (BrB 27:4 st 2).

Om inte den dömden fullföljer sina skyldigheter enligt domen får domstolen:

- besluta om varning
- meddela föreskrift eller ändra tidigare meddelad föreskrift om att ersätta genom brottet uppkommen skada (BrB 27:5) eller
- undanröja den villkorliga domen och bestämma annan påföljd. Det sistnämnda kan göras även efter prøvotidens utgång, förutsatt att talan väckts före.⁷⁹

Den villkorliga domen kan också undanröjas om den dömden begår nya brott under prøvotiden. Ofta döms då till en annan påföljd för både det gamla och det nya brottet.⁸⁰

---

⁷⁶ Jareborg/Zila, s 40-41.

⁷⁷ Jareborg/Zila, s 44.

⁷⁸ Jareborg/Zila, s 45.

⁷⁹ Jareborg/Zila, s 46.

⁸⁰ Thunved, s 147.

7.3.1 SAMHÄLLSTJÄNST

Med samhällstjänst menas oavlönat arbete. Samhällstjänst var från början en försöksverksamhet som ett led i skyddstillsyn, men från och med 1999 infördes den som ett komplement både till villkorlig dom och till skyddstillsyn. Syftet med samhällstjänst är främst att göra påföljden mer kännbar. Föreskrift om samhällstjänst meddelas i lägst 40 och högst 240 timmar och det krävs att den tilltalade förklarar sig villig att följa en sådan föreskrift.⁸¹

7.4 SKYDDSTILLSYN

Domstolen skall som skäl för skyddstillsyn beakta om det finns anledning att anta att en sådan påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet (BrB 30:9). Skyddstillsyn innefattar tre års prøvotid (BrB 28:4) och övervakning (BrB 28:5-6 och 26:12-17). Det är en lindrigare påföljd än fängelse men mer ingripande i jämförelse med villkorlig dom. Förutsättningen är, liksom vid villkorlig dom, att böter inte skulle ha utdömts som straff vid en straffmätning (BrB 28:1).

Även här kan man, enligt BrB 28:2 och 30:10, förena påföljden med dagsböter samt, enligt BrB 28:2a och 28:5a, föreskrift om samhällstjänst. Skyddstillsyn kan dessutom kombineras med fängelse eller s k kontraktsvård. Vid en kombination med fängelse utesluts en kombination med både böter eller föreskrift om samhällstjänst (BrB 28:3). Kombinationen innebär endast en skärpning av skyddstillsynen och inte att den tilltalade döms till straffet fängelse.⁸² Påföljden är fortfarande skyddstillsyn. Detsamma gäller vid kombination med dagsböter. En kombination med kontraktsvård kan bli aktuell om missbruk, som kräver vård och behandling, i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts (BrB 30:9 st 2 p3). Det krävs då samtycke från den tilltalade. Lagstiftningen skiljer mellan två sorters kontraktsvård, dels att föreskriften om kontraktsvård har haft avgörande betydelse för ådömande av skyddstillsyn, dels att föreskriften inte haft sådan betydelse.⁸³ I det första fallet skall domstolen ange hur långt fängelsestraff som annars skulle ha utdömts (BrB 28:6a st 1). Det andra fallet är att jämföra med andra föreskrifter om vård eller behandling, som ges i en dom om skyddstillsyn.

Vid misskötsamhet får övervakningsnämnden

- besluta om att meddela varning,
- besluta om övervakning av den dömda efter att ett år av prøvotiden har förflutit (BrB 28:7)
- begära att åklagare vid domstol för talan om att skyddstillsynen skall undanröjas och ny påföljd bestämmas (BrB 28:8-9).

En dom på skyddstillsyn kan också undanröjas om den dömda begår nya brott under prøvotiden. Ofta döms då till en annan påföljd för både det gamla och det nya brottet enligt BrB 34:1.

7.5 ÖVERLÄMNANDE TILL SÄRSKILD VÅRD

7.5.1 VÅRD INOM SOCIALTJÄNSTEN

Tilltalade under 21 år, som har begått brott, kan enligt BrB 31:1 överlämnas till vård antingen enligt socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser

---

⁸¹ Jareborg / Zila, s 45.

⁸² Jareborg / Zila, s 48.

⁸³ Jareborg / Zila, s 48.

om vård av unga (LVU). Enligt SoL sker vården i samförstånd mellan en myndighet och berörda personer, medan LVU reglerar tvångsvård.⁸⁴

Vård inom socialtjänsten kan skärpas genom att kombineras med dagsböter (BrB 31:1 st 3), särskild föreskrift om biträde med eget arbete för att avhjälpa eller begränsa genom brottet uppkommen skada (BrB 31:1 st 5) eller, med den tilltalades samtycke, särskild föreskrift om ungdomstjänst (BrB 31:1 st 3 och 4).

7.5.1.1 Ungdomstjänst

Ungdomstjänst är en tilläggsstraffsanktion till överlämnande till vård inom socialtjänsten och det kräver samtycke av den unge. De viktigaste skillnaderna mellan ungdomstjänst och samhällstjänst är att ungdomstjänsten är kortare och att det inte utgör ett villkor för att inte ådöma fängelse i det enskilda fallet.⁸⁵ Ungdomstjänst innebär att den unge av domstol är ålagd skyldighet att under viss angiven tid utföra oavlönat arbete eller delta i annan särskilt anordnad verksamhet, lägst 20 timmar och högst 100 timmar. Annan särskilt anordnad verksamhet kan till exempel vara olika former av program eller utbildning i angelägna frågor. Ungdomstjänst bör främst komma ifråga då socialnämndens planerade insatser inte kan anses som tillräcklig reaktion på brottet och då alternativet är en påföljd inom kriminalvårdens ram.⁸⁶ Det bör också i princip endast komma ifråga för lagöverträdare i åldrarna 15-17 år.⁸⁷

7.5.2 RÄTTSPSYKIATRISK VÅRD

Om rätten konstaterar att det finns en allvarlig psykisk störning hos den som begått ett brott och påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter kan rättspsykiatrisk vård bli tillämplig. I de fall brottet har begåtts under påverkan av sådan störning och det till följd av denna finns risk för återfall i brottslighet får rätten besluta att särskild utskrivningsprövning ska äga rum vid vården.

7.5.3 VÅRD AV MISSBRUKARE

Enligt BrB 31:2 kan domstolen som brottspåföljd överlämna åt socialnämnden att föranstalta om vård, eller, om den tilltalade redan är intagen i ett hem där sådan vård ges, åt styrelsen för hemmet, om den som begått brott kan bli föremål för vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). LVM är i princip tillämplig endast för personer över 18 år.⁸⁸

7.6 ALTERNATIVA BEHANDLINGSMETODER

7.6.1 MEDLING

Den största skadan vid ett brott sker i relationen mellan människor. Det system vi har idag, där staten bestraffar den kriminelle, tar inte hänsyn till brottsoffers behov och förhindrar inte nya brott. Konflikter är värdefulla för ett samhälle och ska användas till att klargöra normer så konkret som möjligt. I stället stjäl staten konflikterna från folket och låter sina välbetalda tjänare hantera dem. Detta menade den norske kriminologiprofessorn Niels Christie i en artikel från 1977.⁸⁹

---

⁸⁴ Jareborg / Zila, s 50.

⁸⁵ Jareborg / Zila, s 51.

⁸⁶ Thunved, m fl, s 159.

⁸⁷ Prop. 1997/98:96, s 200.

⁸⁸ Enligt telefonsamtal med handläggare på SiS, 2006-05-30.

⁸⁹ "Conflict as Property", British Journal of Criminology 17:1.

Det finns fyra faktorer som krävs för att medlingen ska komma till stånd:

1. En gärningsman som har erkänt och har insikt (inte nödvändigtvis ånger)
2. Ett brottsoffer som kommer frivilligt
3. En opartisk medlare som är tydlig, förberedd, tyst och insatt
4. En neutral lokal

Det finns inte någon övre åldersgräns för medling och eftersom det är en rehabiliterande åtgärd finns det inget hinder att tillämpa medling i fall då den unge är under 15 år. Det ankommer på socialtjänsten att bedöma vad som är lämpliga åtgärder. Är den unge under 12 år krävs däremot synnerliga skäl som kan vara t ex, att även offret är ett barn och de båda parterna har en konfliktfylld relation som behöver lösas.⁹⁰

"Först tar jag reda på gärningsmannens inställning till medling, sedan tar jag kontakt med offret. Jag har församtal med de inblandade och informerar om vad medling är. Därefter träffas brottsoffer, förövare och medlare. Efter att medlaren har beskrivit gärningen får brottsoffret berätta om sin reaktion och sina känslor. Medlaren ska se till att båda får komma till tals. Det är inte alltid lätt att få tonårspojkar att uttrycka vad de tänker och känner."

*Christina Nehlin, socionom inom medlingsprojekt i Uppsala.*⁹¹

De vanligaste brotten där medling används är snatteri, skadegörelse, bilstöld, lättare misshandel och rån. Men vid ungdomsrån, där unga rånar unga, är det svårt att få till medling.⁹²

Syftet med medling är att ge gärningsmannen ökad insikt om brottets konsekvenser och ge brottsoffret en möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet (3 § medlingslagen). Medling ska reparera både den skada som offret lidit och situationen för förövaren. Brottslingen ska integreras i samhället. Reparativ rättvisa löser kanske inte problemet men staten utreder, dömer och behandlar brottsling och brottsoffer som om de inte har med saken att göra. Medling och reparativ rättvisa är ett sätt att få unga att förstå innebörden av sina handlingar gentemot andra.

Enligt en rapport från åklagarväsendet får gärningsmannen genom medlingen en möjlighet att under kontrollerade former ta ansvar för sina handlingar och ställa till rätta efter brottet. Det har betydelse för hans eller hennes insikt om konsekvenserna av sitt handlande.⁹³

Lagstiftning om medling finns i ett flertal länder. I Sverige trädde lag (2002:445) om medling med anledning av brott i kraft i juli 2002. Medling är än så länge ett komplement till den ordinarie rättsprocessen i Sverige.⁹⁴ Det finns dock lagförslag om att göra medling tillgängligt i hela landet. Kommunerna föreslås att från och med 1/1 2008 sörja för att medling, i enlighet med lagen om medling med anledning av brott, kan erbjudas när brott begåtts av någon som är under 21 år.⁹⁵

---

⁹⁰ Thunved, m fl, s 54.

⁹¹ Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

⁹² Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

⁹³ Medlingsverksamhet för unga lagöverträdare. En kartläggning av projekt. Ett förslag till modell för medling. Rapport 1996:6.

⁹⁴ *Medborgare med rätt att medla - en gammal rättsfilosofisk återkomst*. Artikel i Dagens Forskning 31/4-03.

⁹⁵ Prop. 2005/06:165.

7.6.2 VÄGVALET

Vägvalet är ett program för personer som har en kriminell livsstil eller som är i farozonen för att hamna där. Programmet sker i grupp där man träffas två gånger i veckan vid ca 30 tillfällen. Gruppbehandlingen kompletteras i vissa fall med individuella behandlingsinsatser.⁹⁶

Programmet är indelat i tre faser:

- Upptäcktsfasen där man arbetar med föredrag, lektioner och gruppdiskussioner för att få personen att se drivkrafter och mönster i kriminaliteten.
- Kognitivt inriktade insatser för att utmana de kriminella tankemönstren och finna bättre sätt att tänka på.
- Arbete med skuldfrågan och rätt och fel.

7.6.3 MULTIFUNC - Multifunktionell behandling på institution och i närmiljö

I november 2005 inledde SiS, i samarbete med Norge, ett forsknings- och utvecklingsprojekt om en ny behandlingsmodell för pojkar och flickor med allvarliga beteendeproblem. Detta prövas på två särskilda ungdomshem.

Behandlingen inleds med utredning och behandling under sammanlagt 6-7 månader. Därefter följer uppföljning och eftervård i 3-4 månader. Unikt för programmet är att funktionerna utredning, behandling och eftervård utgör ett integrerat helhetsprogram. Man har tät samverkan mellan olika specialistteam som möjliggör intensiv behandling under relativt kort tid. Projektet omfattar också samverkan med socialtjänsten i form av en referensgrupp och dialogmöte.

Viktiga mål för behandlingen är att:

- uppmuntra prosocialt beteende i stället för att straffa negativt beteende
- ersätta negativt beteende och värderingar (kriminalitet, aggressivitet) med prosociala alternativ
- hjälpa den unge till ökad självkontroll och ge honom/henne färdigheter i problemlösning
- öka kontakten med normalfungerande jämnåriga
- förbättra skolnärvaro och kunskaper
- förbättra kontakten och kommunikationen med familjen⁹⁷

7.6.4 KOGNITIV BETEENDETERAPI (KTB)

KBT riktar sig mot personer med antisociala problem som t ex kriminalitet. Den inriktar sig dels på att förändra kriminella attityder och tankemönster, missbruk och våldsbeteenden, dels på att lära in nya beteenden. Ofta har personen brister i förmågan att lösa problem, sociala ofärdigheter, dålig självkontroll och brist på moraliskt resonande. Man försöker lära klienterna att hantera och stå emot svårigheter i livet och påverkan från antisociala kamrater genom att utveckla de positiva tillgångar eller resurser som finns inom och runt om individen, som till exempel talanger, intressen och viktiga personer i individens nätverk. Behandlingsmål och metoder bestäms tillsammans med klienten.

7.6.5 MST - MULTISYSTEMISK TERAPI

MST inriktar sig på barn och ungdomar med antisocialt beteende. Antisocialt beteende definieras som ett brett spektrum av beteenden, till exempel missbruk, kriminalitet, att ljuga, skolka, stjäla, hota och utöva våld mot andra. Man utgår från att tonåringens asocialitet är en reaktion

⁹⁶ Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

⁹⁷ Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

på ett problem, som man menar uppstår i samverkan mellan tonåringen själv, familjen och omgivningen. Fokus ligger på att förstärka familjens styrkor och minska dess svagheter.

MST-programmet bygger på lagarbete där terapeuter formar team om 3-4 stycken tillsammans med en vägledare. Terapeutlaget är tillgängligt för familjen 24 timmar om dygnet sju dagar i veckan under den tid programmet pågår vilket vanligen är ca fyra månader. Terapeutens uppgift är att tillsammans med vårdnadshavaren klargöra hur beteendet passar in i de inbördes relationerna i och utanför familjen och att formulera åtgärder som förändrar beteendet och relationerna.⁹⁸

7.6.6 FUNKTIONELL FAMILJETERAPI (FFT).

FFT är en teknik för hur man arbetar med omotiverade föräldrar och den har visat sig fungera väl för familjer med asociala ungdomar mellan 11 och 18 år. Terapin kan användas i familjens hemmiljö, på kliniker och på ungdomsinstitutioner.

Tekniken innebär, att en terapeut arbetar med hela familjen och man utgår från att tonåringens beteende är ett försök att lösa ett problem, frågan är bara vad problemet är. Ofta ligger förklaringen i familjens sätt att kommunicera och samverka. Familjer med asociala barn har en mer försvarsinställd kommunikation än "normala" familjer. Den försvarsinställda kommunikationen väcker försvar och motstånd hos mottagaren och tyder på fientlighet och fördömande från den som sänder ut meddelandet. Terapeuten försöker hjälpa familjen att bete sig på ett positivt sätt, att uttrycka känslor och stärka sammanhållningen.

Studier visar, att funktionell familjeterapi har haft effekt även vid uppföljningar efter ett par år. Det har också visat sig att situationen för syskonen till det barn som är anledningen till terapin förbättrats.⁹⁹

---

⁹⁸ Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

⁹⁹ Utdrag från SiS:s hemsida, 2006-05-09.

8. STRAFFETS FUNKTION

Utan straff finns inga brott. Strafflagarna tillkommer genom en kriminalpolitisk process, åtminstone i ett demokratiskt samhälle som Sverige. Lagarna definierar vad som är brott och på vilket sätt samhället skall reagera. **Nils Jareborg** definierar kriminalpolitik på ett bra sätt då han säger:

”//Generellt kan man säga att modern straffrättspolitik går ut på att finna en grundläggande kompromiss mellan krav på rättssäkerhet och krav på effektivitet”¹⁰⁰.

Samhällets åtgärder mot brott måste dock innefatta även andra politiska områden som t ex social-, bostads-, arbetsmarknads-, utbildnings- och hälsovårdspolitik.

8.1 VAD HAR STRAFFET FÖR EFFEKT?

Ett sätt att mäta om straffet har effekt är att titta på hur återfallsfrekvensen ser ut. Enligt Statistiska centralbyrån (SCB) varierar risken för återfall i brott efter vilken typ av påföljd som de lagförda personerna dömts till vid ingångslagföringen. De som dömts till en mer ingripande påföljd, som fängelse eller skyddstillsyn, återfaller oftare än de som dömts till böter eller villkorlig dom. Man kan dock inte dra några slutsatser om de olika påföljdernas individualpreventiva effekt eftersom utdömandet av olika påföljder styrs av en mängd faktorer som till exempel brottets straffvärde, gärningsmannens ålder och tidigare belastning.¹⁰¹

Risken för återfall i brott förefaller vara störst bland personer som dömts till sluten ungdomsvård, överlämnande till vård inom socialtjänsten, fängelse eller skyddstillsyn som huvudpåföljd. Av dem som dömdes till skyddstillsyn återföll 58 % och en nästan lika stor återfallsandel, 59 %, har personer dömda till fängelse. Jämförelsevis är andelen återfall relativt låg bland de personer som dömts till böter. Av dem som fått böter som huvudpåföljd, antingen genom dom eller genom strafföreläggande, återföll 40 % respektive 29 % under uppföljningsperioden. Lägst andel återfall kunde noteras bland de personer som dömts till villkorlig dom under ingångsperioden.¹⁰² Inom denna grupp återföll 25 % av de lagförda personerna.¹⁰³

Vad gäller ungdomar finns stora återfallsandelar bland dem som dömts till sluten ungdomsvård och överlämnande till vård inom socialtjänsten.¹⁰⁴ 77 % av de personer som år 1999 dömdes till sluten ungdomsvård och 69 % av dem som dömdes till vård inom socialtjänsten återföll i brott inom en treårsperiod.¹⁰⁵

Av de personer som meddelades åtalsunderlåtelse år 1999 återföll 68 % i brott. Det bör här påpekas att återfallet till stor del utgörs av personer som meddelats åtalsunderlåtelse enligt 20 kap 7 § 1 st. 3 p RB, d v s personer som också har begått ett annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet. Bland de per-

¹⁰⁰ Jareborg, s 20.

¹⁰¹ SCB:s hemsida, 2006-05-09. Statistik över återfall i brott grundar sig på uppgifter från lagföringsregistret.

¹⁰² SCB:s hemsida, 2006-05-09. *Ingångsperioden* är ett kalenderår.

¹⁰³ SCB:s hemsida, 2006-05-09. I statistiken över återfall i brott redovisas personer som efter en lagföring på nytt begått ett brott inom ett respektive tre år, som han eller hon lagförts för. En lagföring omfattar här fällande domar i tingsrätt, godkända strafförelägganden och utfärdade åtalsunderlåtelse.

¹⁰⁴ Begreppet ungdom definieras inte i SCB:s statistik.

¹⁰⁵ SCB:s hemsida 2006-05-09.

soner som meddelats åtalsunderlåtelse av andra skäl, t ex genom LUL, är återfallsandelen betydligt lägre.

Det är inte så lätt att studera andelen återfall bland fängelsedömda personer, eftersom återfallsrisken för dessa personer begränsas under den tid de är frihetsberövade. Ju längre utdömd fängelsetid desto mer påverkas återfallsmönstret. Man kan dock konstatera att andelen återfall bland fängelsedömda personer är högst för personer som dömts till medellånga fängelsestraff på över två månader och upp till ett år, 67-74 % under en treårsperiod. Av dem med korta strafftider, högst två månader, återföll drygt hälften inom tre år från ingångslagföringen.¹⁰⁶ Lägst andel återfall, 26 %, återfanns bland dem som dömts till långa fängelsestraff på över två år, vilket naturligtvis kan förklaras av att dessa personer varit frihetsberövade under en större del av den treåriga uppföljningsperioden.¹⁰⁷ Det bör påpekas, att även kriminalvårdens återfallsstatistik visar, att medellånga strafftider ger ett högre återfall än både långa och korta straff. De med en strafftid på mer än sex månader och till och med ett år står för den högsta andelen återfall. Detta bekräftar den bild som erhålls från BRÅ:s statistik över återfall i brott utan att man tagit hänsyn till verkställighetstiden.¹⁰⁸

I en forskningsrapport från 2002 har man studerat 77 unga lagöverträdare som 1989/90 dömdes till sin första påföljd i domstol.¹⁰⁹ Syftet var att se på dessa ungas brottsutveckling och kontakter med socialtjänsten över tid. Gemensamt för dem var att de alla en eller flera gånger före påföljden 1989/90 varit föremål för social utredning inom socialtjänsten. Ungefär hälften av personerna (grupp A) överlämnades till vård inom socialtjänsten och den andra hälften (grupp B) fick andra påföljder av mer traditionell karaktär utan vårdinsatser. Socialtjänstens uppdrag var att genom olika typer av vårdinsatser få bukt med de problem som ansågs vara orsaken till brottet. Socialtjänsten företog mestadels mindre ingripande vårdinsatser som samtalsstöd och kontaktperson. I ett kortare perspektiv visade studien att 85 % i grupp A och 84 % i grupp B återföll i brott en eller flera gånger efter påföljden. Socialtjänstens vårdinsatser gav alltså ingen effekt på kort sikt. Anmärkningsvärt är dock att det med tiden urskiljdes en grupp som fortsatte sin kriminella karriär längre upp i åldrarna och den gruppen bestod i högre grad av personer från grupp A. Den grupp som överlämnades till socialtjänsten hade med andra ord en starkare brottsutveckling över tid. En trolig förklaring till det är att det fanns fler riskfaktorer för framtida kriminalitet och asocialitet hos dem i grupp A och det var dessa som var orsaken till vårdinsatsen från början.¹¹⁰ Klart är dock att socialtjänstens insatser inte haft någon effekt på de unga.

8.2 AVSLUTANDE SYNPUNKTER

Representanter för Göteborgs tingsrätt framförde i en intervju synpunkten att påföljder för brott inte skall vara en kommunal utan en statlig angelägenhet. Valet av påföljd ska inte bero på resurserna i den kommunal del man bor i. Det är intressant i sammanhanget att konstatera att de rättsvårdande myndigheterna och polisen faktiskt är statliga myndigheter medan socialtjänsten är en kommunal myndighet.¹¹¹ Påföljdsfrågan ska inte heller vara föremål för förhandling med socialtjänsten före huvudförhandlingen. Socialtjänstens vårdplan ska inte bli en

¹⁰⁶ SCB:s hemsida, 2006-05-09. En persons första lagföring under ingångsperioden räknas som *ingångslagföring*.

¹⁰⁷ SCB:s hemsida, 2006-05-09. *Uppföljningsperioden* är en period om ett respektive tre år som räknas från och med beslutsdatumet för ingångslagföringen och till datumet för det nya brottet.

¹⁰⁸ SCB:s hemsida, 2006-05-09.

¹⁰⁹ Åsbrink.

¹¹⁰ Åsbrink, s 8.

¹¹¹ Lennartsson, m fl, s 22-24.

förhandlingssak mellan socialtjänst och tingsrätt. Brister vårdplanen riskerar man att det blir en fråga om sluten ungdomsvård eller skyddstillsyn.¹¹²

---

¹¹² Lennartsson, m fl, s 22-24.

9. STRAFFPROCESSUELLA TVÅNGSMEDEL

9.1 HÄMTNING OCH MEDTAGANDE TILL FÖRHÖR

Sedan 1985 har alla, som huvudregel, en allmän medborgerlig skyldighet att stå till förfogande för förhör under en förundersökning enligt RB 23:6.¹¹³ Denna skyldighet sanktioneras genom reglerna om hämtning och medtagande till förhör, vilka även kan tillämpas vid brottsmisstanke av någon under 15 år enligt LUL 32 §.

Den som blivit kallad till förhör och utan giltig orsak inte finner sig kan *hämtas*. Detsamma gäller vid brott som kan medföra fängelse och det skäligen kan befaras att den som skall höras inte finner sig efter kallelse eller att en kallelse skulle försvåra utredningen.¹¹⁴

En person som befinner sig på en brottsplats och utan giltig orsak vägrar att följa med på tillägelse kan *medtagas* till förhör.¹¹⁵

Tillämpningen av de båda instituten bör ske med stor restriktivitet vid misstanke om brott av unga under 15 år. Det skall ske med hänsynstagande till både barnets ålder och mognad. Hämtning till förhör bör undvikas så långt som möjligt. Åtgärderna bör genomföras diskret och med hänsyn till de förhållanden som råder.¹¹⁶

9.2 KVARHÅLLANDE FÖR FÖRHÖR

Kvarhållande innebär att den som efter kallelse inställer sig för förhör, medföljer, medtages eller hämtas till förhör kan hållas kvar på polisstationen i högst sex timmar och måste uppehålla sig på anvisad plats inom polisens lokaler. Om det är av synnerlig vikt kan tidsfristen utökas med ytterligare sex timmar. Bevakning får ordnas om det är nödvändigt. Den som kan misstänkas för brott kan tas i förvar under den tid han eller hon är skyldig att stanna på polisstationen.¹¹⁷

För unga under 15 år är motsvarande tidsgränser tre timmar. Detta gäller oavsett om den unge är misstänkt för brott eller inte. Om det är av synnerlig vikt för utredningen kan den unge kvarhållas i ytterligare tre timmar.¹¹⁸ Denna tidsförlängning bör endast tillgripas undantagsvis. En person under 15 år får sedan 1998 inte sättas i polisarrest.¹¹⁹

En person mellan 15 och 18 år som gripits eller medtagits till förhör och som är skäligen misstänkt kan kvarhållas för förhör. Om åklagaren inte beslutar att anhålla den unge kan han eller hon kvarhållas i högst tre timmar efter åklagarens beslut eller förhöret. Under denna tid kan den unge tas i förvar om det är nödvändigt med hänsyn till ordning och säkerhet, men inte med anledning av hänsyn till ändamålet med ingripandet. Syftet med kvarhållande i dessa fall är att den unge skyndsamt skall överlämnas till föräldrar eller andra vårdnadshavare, socialtjänsten eller annan lämplig vuxen.¹²⁰

---

¹¹³ Prop 1983/84:187, s 21.

¹¹⁴ Nordlöf, s 283.

¹¹⁵ Nordlöf, s 283.

¹¹⁶ Thunved, m fl, s 81.

¹¹⁷ Nordlöf, s 285.

¹¹⁸ Nordlöf, s 286.

¹¹⁹ Nordlöf, s 285.

¹²⁰ Nordlöf, s 285-286.

9.3 GRIPANDE

Gripande är ett provisoriskt frihetsberövande som används i avvaktan på prövning om en person skall anhållas eller inte. Det krävs skälig misstanke eller sannolika skäl för misstanke om brott och beslut om gripande måste ske i överensstämmelse med proportionalitetsprincipen. Den som gripits skall så fort som möjligt förhöras och om åklagaren därefter inte anhåller personen så skall han eller hon omedelbart försättas på fri fot.

Tidigare ansågs bestämmelserna om gripande inte tillämpliga på personer under 15 år, eftersom dessa inte var straffmyndiga enligt 1864 års SL. Uttrycket brott i RB 24:7 st 2 p 1 har, trots lydelsen i BrB 33:1, inte ansetts omfatta gärning begången av person under 15 år.¹²¹ Då BrB infördes ändrades detta synsätt och även ett barn ansågs kunna begå brott. Ett barn kunde däremot inte hållas straffrättsligt ansvarigt för brottet och kunde därför inte heller åtalas. Vid övergången till BrB tillämpades SL:s regler beträffande gripande och även efter att BrB trätt i kraft ansåg inte HD att gripandeinstituttet kunde tillämpas på barn under 15 år.¹²² Det var först 1985, som bestämmelserna om att även den som är under 15 år kan gripas infördes (LUL 35§).

9.4 ANHÅLLANDE

Om det finns skäl att häkta någon får han anhållas i avvaktan på rättsens prövning. Om det inte finns fulla skäl för häktning, får han ändå anhållas, om han är skäligen misstänkt för brottet och det är av synnerlig vikt att han tas i förvar medan ytterligare utredning sker, s k utredningsanhållande. Det är åklagaren som fattar beslut om anhållande och denne måste vid beslutet iaktta proportionalitetsprincipen. Ett anhållande får fortgå under högst fyra dagar och under den tiden förvaras den misstänkte i en polisarrest eller på ett allmänt häkte.

Det krävs synnerliga skäl för att anhålla en person under 18 år.¹²³ Man kan inte anhålla någon som är under 15 år.

9.5 HÄKTNING

Häktning är ett frihetsberövande som i princip är obegränsat i tid. Det finns fyra typfall av häktning i 24 kap RB¹²⁴:

- häktning vid svårare brott
- häktning vid medelsvåra brott
- häktning vid lindrigare brott
- utredningshäktning

1988 genomfördes en häktningsreform som medförde, att en person endast kan vara frihetsberövad, utan att ha förts inför domare, i fyra dygn. Misstankegraden kom att även inkludera skälig misstanke vid s k utredningshäktning, d v s i avvaktan på ytterligare utredning om brottet. Beslut om häktning fattas av rätten och förutsätter misstanke om brott för vilket är föreskrivet fängelse i ett år eller mer såvida inte den misstänkte är okänd eller saknar hemvist i Sverige. Är påföljden för brottet fängelse i minst två år skall den misstänkte som regel häktas.

---

¹²¹ NJA 1978 s. 67.

¹²² Prop 1983/84:187, s 24 f.

¹²³ Westerlund, s 43.

¹²⁴ Westerlund, s 21. Förutom dessa fyra kan häktning ske enligt andra bestämmelser i RB och andra lagar.

Personer under 18 år får häktas endast om synnerliga skäl föreligger (LUL 23 §). Det innebär, att om tillfredsställande övervakning kan ordnas, så att det inte föreligger någon omedelbar risk för fortsatt brottslighet, så anses inte synnerliga skäl föreligga.¹²⁵ Det åligger åklagaren att ordna med nödvändig övervakning. Vad den skall bestå i är ej reglerat men normalt innebär det placering på något slags institution enligt socialrättsliga regler.¹²⁶ Tillfredsställande övervakning och tillsyn kan även ske i hemmet.¹²⁷ Om den unge vägrar att underkasta sig övervakning skall han eller hon däremot häktas.¹²⁸

9.6 RESEFÖRBUD OCH ANMÄLNINGSSKYLDIGHET

Den som är skäligen misstänkt för ett brott, för vilket fängelse kan följa och om flyktfara föreligger, kan av åklagaren föreläggas reseförbud och/eller anmälningsskyldighet. Detta gäller även i de fall, där det finns risk för att den misstänkte, genom att bege sig från Sverige, undandrar sig lagföring eller straff. Den misstänkte kan i samband med reseförbud eller anmälningsskyldighet åläggas att fullfölja vissa villkor, t ex att enligt anvisningar från frivårdsmyndigheten vara tillgänglig i sin bostad. Den som inte fullföljer sina skyldigheter kan omedelbart anhållas eller häktas.¹²⁹

9.7 BESLAG

Beslag innebär, att föremål, som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott, är förverkat på grund av brott, har erhållits från någon genom brott eller kan befaras komma till brottslig användning, omhändertas. Beslut om beslag fattas av åklagare eller rätten eller i vissa fall enskild polisman. Beslag mot någon under 15 år skall tillämpas restriktivt vilket innebär att det måste föreligga särskilda skäl.

9.8 HUSRANNSAKAN

Husrannsakan innebär en undersökning av hus, rum eller annat slutet förvaringsställe i syfte att leta efter antingen föremål eller person. Beslut om husrannsakan fattas av polismyndighet, åklagare eller rätten eller, vid fara i dröjsmål, av enskild polisman. Husrannsakan får endast ske om förutsättningarna för att inleda en förundersökning enligt RB 23:1 föreligger. Husrannsakan kan alltid företas där brottet har begåtts eller den misstänkte har gripits. Det krävs vidare, som huvudregel, att den som husrannsakan sker hos är skäligen misstänkt för brottet.¹³⁰ Om husrannsakan skall ske hos annan än den som skäligen misstänks för brottet krävs det att synnerliga skäl föreligger, att föremål som är underkastat beslag skall anträffas eller att annan utredning skall vinnas om brottet.

Hos unga under 15 år får husrannsakan företas endast om det föreligger särskilda skäl därtill. Det framgår inte av lagtext om husrannsakan även omfattar vårdnadshavares och andra familjemedlemmars domäner i en gemensam bostad.

9.9 KROPPSVISITATION

Kroppsvisitation innebär en undersökning av egendom som någon bär på sig eller har med sig. Det spelar ingen roll vem som juridiskt är ägare till föremålet utan det räcker att man kan

---

¹²⁵ NJA 1978 s. 471. Vistelse tillsammans med fosterföräldrarna i en avlägset belägen fjällstuga ansågs av HD tillräckligt för att någon omedelbar risk för fortsatt brottslighet inte ansågs föreligga.

¹²⁶ Lennartsson, m fl, s III.

¹²⁷ Nordlöf, s 346.

¹²⁸ Nordlöf, s 345.

¹²⁹ Nordlöf, s 294.

¹³⁰ Westerlund, s 107.

peka ut en bestämd person som innehavare.¹³¹ Syftet med institutet är att söka efter föremål som kan beslagtas eller för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för brottsutredning. Kroppsvisitation kräver misstanke om brott för vilket fängelse kan ådömas. Om någon annan än den misstänkte skall utsättas för kroppsvisitation krävs det att synnerliga skäl föreligger, att föremål som är underkastat beslag skall anträffas eller att annan utredning skall vinnas om brottet. Institutet skall i dessa fall tillämpas restriktivt och i alla fall ska proportionalitetsprincipen iakttas. Beslut om kroppsvisitation fattas av åklagare, undersökningsledare eller rätten eller, om fara är i dröjsmål, även av polisman. Unga under 15 år kan kroppsvisiteras om det föreligger särskilda skäl enligt 36 § LUL.

9.10 KROPPSBESIKTNING

Kroppsbesiktning innebär undersökning av människokroppens yttre och inre samt provtagning från människokroppen och undersökning av sådana prov. Även här förutsätts misstanke om brott för vilket fängelse kan ådömas. Kroppsbesiktning kan inte företas på annan än den som är skäligen misstänkt för brott. Unga under 15 år kan aldrig utsättas för kroppsbesiktning enligt LUL 36 § e contrarie. Enligt prop. 1983/84:187 är dels det praktiska behovet litet, dels kan man ifrågasätta lämpligheten med en sådan ingripande undersökning med tanke på den känsliga utvecklingsperiod som den unge befinner sig i.

9.11 DISKUSSION

Vad får reglerna om straffprocessuella tvångsmedel för konsekvenser för de berörda ungdomarna och dem som arbetar med dem?

9.11.1 HÄKTNING

Lagstiftning om häktning är både socialrättslig och straffrättslig. Häktning är ett straffprocessuellt tvångsmedel som används av de rättsvårdande myndigheterna, bland annat för att säkerställa utredningens kvalitet och förhindra återfall i brott. Socialtjänsten däremot har ett vårdande och omhändertagande arbete i vilket de använder sig av den socialrättsliga lagstiftningen. Denna uppdelning är, givet de olika arbetsuppgifterna, naturlig, men kan orsaka problem vid häktning av unga under 18 år, framför allt vid tillämpning av reglerna om betryggande övervakning (RB 24:4).

Syftet med reglerna om betryggande övervakning är att hitta alternativ till häktning, vilket i praktiken innebär, att socialtjänsten förväntas finna lämplig övervakning. I de fall socialtjänsten inte anser att den misstänkta brottsligheten kvalificerar den unge för tvångsvård (LVU 1 § st 2 och 3 §) uppstår problem. Det finns i dessa fall inte heller skäl för omedelbart omhändertagande (LVU 6 §). Det krävs mer än t ex kraftigt accelererande brottslighet som medför risk för häktning, för ett omhändertagande enligt LVU.¹³² Vård enligt LVU får inte användas för att tillgodose behovet av samhällsskydd utan endast för att tillgodose den unges vårdbehov. Det innebär, att socialtjänsten inte anser att det finns ett vårdbehov, d v s de har inget alternativ till häktning, men de rättsvårdande myndigheterna förväntar sig att socialtjänsten skall hitta ett sådant alternativ. Rådmän på TR visar sig ha höga förväntningar på åklagarens och socialtjänstens agerande och de förutsätter, då en ung person häktas, att den kommer att bli institutionsplacerad.¹³³ Detta innebär att häktning automatiskt slutar med ett omhändertagande enligt LVU, vilket i sin tur innebär att de rättsvårdande myndigheterna blir de som gör bedömningen om behov av vård med stöd av socialrättslig lagstiftning. Det torde vara socialtjänsten,

¹³¹ Westerlund, s 120.

¹³² Lennartsson, m fl, s 24.

¹³³ Lennartsson, m fl, s 24.

som är bäst lämpad att tillämpa den socialrättsliga lagstiftningen. Ett förslag för att lösa detta är att TR ska få en möjlighet att placera den unge på SiS-institution som ett alternativ till häktesplacering.¹³⁴ På så sätt kan också hänsyn tas till den unges individuella behov, något man inte kan göra på häktet.

Frågan är om det alltid är negativt för en ungdom att sitta häktad. Enligt representanter från socialtjänsten är det inte alltid det.¹³⁵ Det kan till och med, under vissa omständigheter, vara av värde för den unge att sitta häktad för att kunna förstå vidden av den allvarliga brottsligheten han eller hon är misstänkt för. Det är dock mycket viktigt att den unge under häktningsperioden har täta kontakter med sin socialsekreterare.

Representanter från Göteborgs tingsrätt anser däremot, att 16-17 åringar generellt far illa av att sitta häktade.¹³⁶ De anser vidare att det vore en fördel om kriminalvården kunde förordna om en placering på institution som alternativ till häktning. En LVU-placering i hemmet är normalt sett inte tillräckligt som betryggande övervakning. Det är ofta i hemmet som problemen uppstått från början. Som förslag på ändring i lagstiftningen föreslår de ett förtydligande av socialtjänstens åtaganden genom att säga, att socialtjänsten *skall* ordna en betryggande övervakning som alternativ till häktning.

Enligt representant från häktet i Göteborg hör ungdomar åldersmässigt inte hemma i häktesmiljön.¹³⁷ De passar däremot väl in med tanke på sin avancerade kriminalitet. Ett problem är dock att det bland kompisar ibland ses som en merit att ha suttit häktad. I början av häktningstiden är många av ungdomarna både kaxigare och tuffare än de äldre kriminella. De är vana att kunna hota och skrämman men på häktet fungerar inte det. Efter ett par dagar blir de uttråkade och passiviserade. De klarar knappt av att hämta sin mat eller att sköta sin personliga hygien. De sover mest bort tiden. Uppfattningen är att det blir fler och fler häktade under 18 år.

9.11.2 KVARHÅLLANDE FÖR FÖRHÖR

När det gäller kvarhållanderegler så uppger representanter för polisen i Angered att tre plus tre timmar ibland kan vara för kort tid. Man kanske är nära ett genombrott men tvingas avbryta för att tiden tar slut. Det skulle underlätta om det gavs möjlighet att i vissa fall utöka den tiden till sex plus sex timmar. Det finns ingen poäng i att kvarhålla någon längre än nödvändigt så risken att regeln skulle missbrukas torde vara ganska liten.

9.11.3 KROPPSBESIKTNING

Representanter för polisen i Göteborg har uttryckt att reglerna om kroppsbesiktning är ett problem.¹³⁸ Enligt nuvarande lagstiftning får personer under 15 år inte kroppsbesiktas. Utan befogenhet att företa kroppsbesiktning på samma sätt som för unga över 15 år står polisen många gånger handfallen. Idag finns det ett flertal grovt kriminella unga under 15 år och polisens begränsade befogenheter gör att den inte kan ingripa.

---

¹³⁴ Lennartsson, m fl, s 24-25.

¹³⁵ Lennartsson, m fl, s 20.

¹³⁶ Enl. intervju i Lennartsson, m fl, s 20.

¹³⁷ Enl. intervju i Lennartsson, m fl, s 22-23.

¹³⁸ Enl. samtal med polisen i Angered, Göteborg.

Nio pojkar i åldrarna 12 till 15 år misstänks för närmare 160 bostadsinbrott sedan november förra året. Stöldgodset har kompisgänget från Backa på Hisingen troligen sålt på Kvibergs marknad.

De nio pojkarna är kända av polisen sedan tidigare. De flesta av dem är också aktuella hos socialtjänsten.

– De har bara erkänt fyra av inbrotten och då bara saker som de vet att vi kan bevisa. Ingenting annat. De kan kanske säga att de har varit vid platsen om de vet att de är utpekade, men de berättar inte vem som har brutit upp fönstret, eller vem som har varit inne i lägenheten, säger Ulf Melander, ungdomsbefäl på Hisingepolis.

Polisen får inte ta fingeravtryck och andra kroppsspår på personer under 15 år, och i många av inbrotten är polisen säkra på att gärningsmännen är under 15 och inte straffmyndiga.

– De känner exakt till vad vi får och inte får göra. Vi tror att de är så kalla att de helt enkelt låter den som är yngst gå in. Den som inte är straffmyndig och som de vet att vi inte kommer åt, säger Ulf Melander.

– Det oroar oss om det är så att detta har gjorts systematiskt. Då utnyttjas de eftersom polisen inte kan komma åt dem, vi kan inte ta DNA eller fingeravtryck på unga under 15 år. Då har vi kommit ett steg närmare modell USA där man använder ungdomar för att sälja droger, säger kommissarie Bertil Claesson till TT.

Detta är ett problem på flera sätt. Förutom, som i fallet ovan, att inte kunna fälla någon i gänget för brottet så får det också andra konsekvenser. En misstänkt narkotikapåverkad person under 15 år kan inte tvingas lämna urinprov för att konstatera missbruk. Om till exempel en minderårig befinner sig i sällskap med vuxna missbrukare som lämnat positivt prov på t ex cannabis eller amfetamin, så kan polisen inte kontrollera om den unge också är påverkad. Detta resulterar i att en ung person kan missbruka narkotika en längre period utan att man kan konstatera det och därmed inte heller ge rätt behandling. Samma regler gäller vid en gruppvåldtäkt. Finns det två misstänkta gärningsmän, som båda är under 15 år, varav en har haft samlag med målsäganden, kan man inte ta DNA-prov av dem och därmed inte heller bevisa vem som är gärningsman. Om den övriga bevisningen brister är det inte osannolikt att gärningsmannen skulle kunna gå fri.¹³⁹ Det går inte heller att fria någon från misstanke.

---

¹³⁹ Lundquist, s 7.

10. BROTTsutredning vid brott av den som inte fyllt 15 år

Eftersom unga under 15 år inte är straffmyndiga kan de i princip inte bli föremål för rättsväsendets åtgärder på brott. Det finns alltså oftast inte något straffprocessuellt skäl att utreda brott i de fallen. Det ankommer i stället i första hand på socialtjänsten att vidta åtgärder. Det finns emellertid vissa möjligheter för polis eller åklagare att inleda utredning om brott begångna av någon under 15 år med stöd av 31 § LUL. Det får ske om:

- en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge
- det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt 15 år har deltagit i brottet
- det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller
- det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Det finns alltså ingen skyldighet att utreda brott i dessa fall. Första punkten reglerar socialtjänstens insatser och visar att åtgärder från det allmänna ankommer på de sociala myndigheterna. Socialnämnden kan härigenom både i enskilda fall och efter generella överenskommelser begära att polis eller åklagare inleder utredning.

Har den unge inte fyllt 12 år får en utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl (31 § st 2 LUL). Det bör uppfattas så att ju yngre barnet är desto starkare skäl talar för att socialtjänsten skall sköta nödvändig utredning. Gränsen innebär en avvägning mellan utredningsintresset och hänsynen till barnet.¹⁴⁰

10.1 OFFENTLIG FÖRSVARARE

Eftersom utredning enligt 31 § LUL inte syftar till lagföring anses något behov av juridiskt biträde i form av offentlig försvarare inte finnas.

10.2 DOKUMENTATION

Om en utredning har inletts för att den kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av insatser från socialtjänsten, skall protokoll över utredningen skickas till socialnämnden så snart som möjligt efter avslutad utredning (37 § LUL). Omständigheter som talar för att den misstänkte inte är delaktig måste, liksom vid andra utredningar, dokumenteras.¹⁴¹

10.3 REGISTRERING

Uppgifter som rör brottsmisstankar om barn under 15 år får inte införas i personregister hos polisen. Det innebär att den unge inte heller får förekomma i misstankeregister.¹⁴² De kan däremot registreras i polisens RAR-system (Rationell Anmälnings Rutin), som är ett datasystem för brottsanmälningar på lokal nivå. Det är alltså möjligt att på varje polismyndighet registrera personer under 15 år som misstänks för brott.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Thunved, m fl, s 75.

¹⁴¹ Prop. 1983/84:187, s 37 f.

¹⁴² Nordlöf, s 280.

¹⁴³ Thunved, m fl, s 185.

11. UNGA LAGÖVERTRÄDARE MELLAN 15 OCH 20 ÅR

11.1 RAPPORTEFTERGIFT

Enligt 9 § Polislagen (PL) skall en polisman så snart som möjligt rapportera till sin förman om han får kännedom om ett brott. Från denna regel finns ett antal undantag. I PL 9 § st 2 stadgas att en polisman får underlåta att avge rapport eller att vidarebefordra en rapport till åklagare, om brottet med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet är obetydligt och det är uppenbart att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter, s k rapporteftergift. Exempel på obetydliga brott är brott som begåtts genom missuppfattning eller förbiseende eller snatteribrott, där värdet av det tillgripna är obetydligt.¹⁴⁴ Polismannen kan vid dessa fall istället låta saken bero vid ett påpekande eller en erinran till den felande.

Rapporteftergift bör kunna lämnas även i de fall då det inte klargjorts att ett brott begåtts eller vem som begått brottet.¹⁴⁵ Det krävs dock att det framgår av omständigheterna att förutsättningarna för rapporteftergift är uppfyllda. Rapporteftergift kan inte meddelas om en förundersökning har inletts.

11.2 FÖRUNDESRÖKNING

En åklagare är skyldig att åtala för brott som hör under allmänt åtal, om bevisningen är sådan att han kan förvänta sig en fällande dom. Detta kallas absolut åtalsplikt.¹⁴⁶ Om det är uppenbart att brottet inte går att utreda behöver förundersökning dock inte inledas.

Beslut om att inleda förundersökning fattas av polismyndigheten eller åklagaren. Syftet med förundersökningen är att reda ut om ett brott har begåtts och vem som har begått det. Man skall också bereda målet så att bevisningen kan läggas fram vid den kommande huvudförhandlingen och man skall utreda eventuella enskilda anspråk. Den misstänkte skall också ges tillfälle att förbereda sitt försvar. Det vanliga är, att utredningsarbetet huvudsakligen sker genom polisens försorg. Om saken inte är av enkel beskaffenhet eller om det finns en skäligen misstänkt gärningsman är i regel en åklagare ansvarig för förundersökningen. Gäller det en ung lagöverträdare under 18 år som är skäligen misstänkt för brott för vilket är föreskrivet fängelse i minst sex månader, skall åklagaren vara förundersökningsledare (3 § LUL). Om den unge tidigare varit föremål för förundersökning skall den aktuella förundersökningen om möjligt handläggas av samma polismän och åklagare. Enligt 2 § st 1 LUL skall förundersökning rörande unga under 18 år ledas av polis eller åklagare som är särskilt lämpade för uppgiften. En förundersökning avslutas med att åklagaren beslutar om åtal skall väckas eller inte, eller med att den läggs ned.

11.2.1 SKYNDSAMHETSKRAV

Förundersökningen skall bedrivas så snabbt som möjligt. Förundersökning beträffande unga under 18 år och som gäller brott för vilket det är föreskrivet fängelse i minst sex månader ska enligt 4 § LUL vara avslutad och beslut i åtalsfrågan fattat så snart som möjligt och senast inom sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke.

---

¹⁴⁴ Thunved, m fl, s 89.

¹⁴⁵ Thunved, m fl, s 89.

¹⁴⁶ Nordlöf, s 301.

11.2.2 VÅRDNADSHAVARES MEDVERKAN

När någon som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott skall vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran underrättas och kallas till förhör som hålls med den unge. Den unge behöver stöd från både myndigheter och sina vårdnadshavare. Det är viktigt att vårdnadshavarna aktivt kan delta i uppklaringsprocessen och tala med den unge om det som har hänt och samverka med de sociala myndigheterna så att lämpliga åtgärder kan vidtas.¹⁴⁷

11.2.3 SOCIALTJÄNSTENS MEDVERKAN

För att kunna öka socialtjänstens möjligheter att medverka under brottsutredningen är det viktigt att socialnämnden så tidigt som möjligt blir underrättad om när en ung person är misstänkt för brott. Enligt LUL 6 § så är polisen ålagd att omedelbart underrätta socialnämnden när någon under 18 år är skäligen misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa. Det blir då lättare att ordna så att representant från socialtjänsten kan närvara vid förhör enligt LUL 7 § och det ger också förutsättningar för en snabbare utredning om den unges levnadsförhållanden. Socialtjänsten får även möjlighet att tidigt ombesörja olika stödåtgärder.

Även ur andra aspekter är det viktigt att socialtjänsten medverkar. Genom att närvara vid polisförhör kan socialtjänsten ge stöd åt den unge, få information om brottet och dess omständigheter och dessutom få ett bra tillfälle att tidigt få kontakt med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare.¹⁴⁸

Då någon under 18 år är misstänkt för att ha begått ett brott skall åklagaren inhämta ett yttrande från socialnämnden innan han fattar beslut i åtalsfrågan såvida inte brottet är ringa, förutsättningarna för åtalsunderlåtelse är uppenbara eller det annars är obehövligt. Yttrandet skall inhämtas om antingen den unge har erkänt gärningen eller det annars finns skälig misstanke om att han har begått brottet. Yttrandet skall innehålla en redogörelse för tidigare åtgärder som nämnden har vidtagit och en plan för planerade åtgärder. Det skall också, om åklagaren begär det eller nämnden annars anser det nödvändigt, finnas en redogörelse för den unges personliga utveckling och hans levnadsomständigheter.

11.2.4 OFFENTLIG FÖRSVARARE

En offentlig försvarare skall söka tillvarata den misstänktes rätt och i detta syfte verka för att saken blir tillfredsställande utredd. Han eller hon skall i samråd med den misstänkte förbereda försvaret.

Den som är anhållen eller häktad eller som misstänks för brott för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader skall förordnas offentlig försvarare (RB 21:3a, st 1). Det finns också en rad andra tillfällen då det kan finnas behov av offentlig försvarare, t ex då den misstänkte, med hänsyn till utredningen, är i behov av försvarare eller då det föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör. Offentlig försvarare kan förordnas även om den misstänkte inte begär det.

En misstänkt person under 18 år har rätt till offentlig försvarare om det inte är uppenbart att behov därav saknas. Vid bedömningen av behovet innan åtal väcks bör beaktas att det inte är lika stort som därefter.¹⁴⁹ Sedan åtal väckts skall offentlig försvarare förordnas om det inte är

---

¹⁴⁷ Thunved, m fl, s 95.

¹⁴⁸ Thunved, m fl, s 98.

¹⁴⁹ Thunved, m fl, s 101.

uppenbart att behov därav saknas. Uppenbart är det om t ex den tilltalade erkänt brottet och utredningen är okomplicerad.¹⁵⁰ Men även då bör den misstänkte förordnas offentlig försvarare om påföljdsvalet är tveksamt eller om det kan bli tal om ett frihetsberövande. Det är undersökningsledaren som anmäler till rätten att offentlig försvarare skall förordnas.

11.3 ÅTALSUNDERLÅTELSE

Åklagare har en absolut åtalsplikt, d v s de är skyldiga att väcka åtal för brott som hör under allmänt åtal, om de bedömer att bevisningen är tillräcklig för en fällande dom. Det finns dock ett undantag i 20:7 RB där det stadgas att åklagare i vissa fall får underlåta att väcka åtal trots att bevisningen är tillräckligt stark, s k åtalsunderlåtelse. Denna regel gäller för alla men i LUL finns dessutom speciella bestämmelser som gäller för unga lagöverträdare. Syftet är att ge en snabb alternativ handläggning av brott som begås av unga. Bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i LUL ger stora möjligheter till åtalsunderlåtelse för ungdomar under 18 år. De tillämpas ofta för unga lagöverträdare som inte tidigare begått brott, framför allt vid s k bagatellbrott som till exempel snatteri eller skadegörelse. Lagreglerna utgår från att ansvaret för unga lagöverträdare i första hand vilar på socialtjänsten.¹⁵¹

Åtalsunderlåtelse innebär antingen att ingen åtgärd från rättsväsendet görs då brottet är lindrigt eller att socialtjänsten tar över eller att en påföljd redan är pågående och att inga ytterligare åtgärder skall göras. I 16-22 § § LUL regleras åtalsunderlåtelse och det finns två typfall då det kan bli aktuellt, dels då de sociala myndigheternas åtgärder bedöms som lämpligare än lagföring, dels då den unge har begått brottet av okynne eller förhastande. Ofta är det en förutsättning att den unge blivit föremål för insatser inom socialtjänsten men åtalsunderlåtelse kan också bli aktuell vid andra åtgärder som t ex att den unge får hjälp och stöd genom anhöriga. Det andra fallet regleras i 17 § och gäller främst brott som begås av en tillfällighet och som kan ses som ett resultat av ungdomligt oförstånd. Socialtjänstlagens insatser grundas på den unges samtycke men de sociala myndigheterna har också möjlighet att tillgripa vård eller andra åtgärder enligt LVU. Se vidare nedan.

Det finns en allmän förutsättning som säger att åtalsunderlåtelse inte får beslutas om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. De faktorer som vägs in kan vara exempelvis svårighetsgraden på brottet, omständigheterna kring det, fastställande av skadeståndsskyldighet eller beslut om förverkande. Man skall inte genom en enkel åtgärd kunna slippa åtal för ett brott som har fått allvarliga konsekvenser för någon.¹⁵² Åklagaren skall särskilt beakta om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott. Om så är fallet skall åtalsunderlåtelse i regel inte beviljas eftersom det är viktigt att den unge får ta konsekvenserna av sitt handlande.¹⁵³ Man gör en noggrann bedömning där hänsyn skall tas till hur lång tid det gått mellan brotten och hur allvarligt det nya brottet är jämfört med det gamla. Det är endast brott för vilka åtalsunderlåtelse har meddelats som beaktas. Särskilt skall också beaktas den unges vilja att avhjälpa eller begränsa skadan eller att ersätta målsägande för skadan. Detta innebär dock inte att man skall kunna köpa sig fri utan det är viljan att göra rätt för sig som är avgörande.¹⁵⁴ Man tittar också på om den unge på annat sätt försökt göra rätt för sig t ex genom att utföra arbete för målsägande eller delta i medling. Man tar slutligen hänsyn till om den unge har bett om ursäkt men inget av detta får ha avgörande betydelse vid bedömningen.

---

¹⁵⁰ Prop. 1994/95:12, s 94.

¹⁵¹ Thunved, m fl, s 116-117.

¹⁵² Prop. 1994/95:12, s 78.

¹⁵³ Prop. 1994/95:12, s 76.

¹⁵⁴ Prop. 1994/95:12, s 78.

Om den unge erkänt eller om det annars finns skälig misstanke att den unge begått brottet, skall åklagaren enligt 11 § LUL, innan beslut tas om åtalsunderlåtelse, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som har ansvaret för den unge. Detta behövs dock inte om brottet är ringa, om det är uppenbart att förutsättningarna är uppfyllda eller om det annars anses obehövt, t ex om påföljden uppenbart skulle stanna vid böter.¹⁵⁵

11.4 STRAFFÖRELÄGGANDE

En åklagare kan i vissa fall på egen hand besluta om att förelägga ett bötesstraff i form av dagsböter, i stället för att väcka åtal vid en domstol, genom att utfärda ett strafföreläggande. Detta regleras i 48 kap. RB, där det framgår att strafföreläggande får utfärdas för brott för vilket böter ingår i straffskalan. Det gäller dock inte om förutsättningarna för att väcka allmänt åtal inte föreligger eller om målsägande avser att föra talan om enskilt anspråk med anledning av brott som gäller annat än betalningsskyldighet. Man kan också förelägga villkorlig dom genom strafföreläggande, även i kombination med böter. Detta gäller dock endast lagöverträdare som fyllt 18 år. Då den misstänkte har godkänt föreläggandet gäller det som en lagakraftvunnen dom. Om inte den misstänkte godkänner föreläggandet måste åtal väckas vid domstol.¹⁵⁶ Denna lagstiftning utgår från principen att unga lagöverträdare i möjligaste mån skall hållas utanför domstolarna. I princip är det endast polis och åklagare som, inom rättsväsendet, skall kopplas in vid brott i ålderskategorin 15-18 år. Det är i stället i första hand socialtjänsten som skall vidta åtgärder mot unga lagöverträdare.¹⁵⁷ Förutsättningarna för att utfärda strafföreläggande för den som är under 18 år har genom detta vidgats. Strafföreläggande får alltså utfärdas för den som är under 18 år även om böter inte ingår i straffskalan. Åklagaren skall vid sin bedömning utgå från den påföljd som skulle ha utdömts om man istället hade åtalat. Man skall då även beakta möjligheterna till straffnedsättning enligt 29:5, 7 BrB. Strafföreläggande kan utfärdas om man kan anta att påföljden skulle bli böter. Detta ger åklagarna andra möjligheter att hantera vissa gränsfall vid t ex stöld/snatteri och bedrägeri/bedrägligt beteende om det finns anledning att tro att påföljden skulle stanna vid böter.¹⁵⁸

11.5 ORDNINGSBOT

Vid en del mindre allvarliga brott, där straffet är böter, får en polisman utfärda ordningsbot. Riksåklagaren har föreskrivit för vilka brott detta gäller och även bestämt beloppet.¹⁵⁹ Föreläggande om ordningsbot utfärdas skriftligen och den misstänkte skall ges möjlighet att godkänna föreläggandet omedelbart. Det får dock inte utfärdas om den misstänkte förnekar brott eller om det finns anledning att anta att enskilt anspråk kommer att föras eller om det är känt att den misstänkte vid tiden för brottet var under vård enligt LVU eller LVM.

11.6 SOCIALTJÄNSTLAGEN

Socialtjänsten har till uppgift att se till att unga upp till 18 år och i vissa fall upp till 21 år får vård vid behov. Om det anses motiverat med ett ingripande med anledning av brott hos en ung lagöverträdare bör det ske genom socialtjänstens försorg. Deras uppgift är att främja en gynnsam utveckling och bra uppväxtförhållande. SoL är en ramlag och som en allmän riktlinje stadgas i 3:5 SoL att dess insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med denne. För att socialtjänsten skall kunna vidta åtgärder krävs alltså samtycke och

---

¹⁵⁵ Prop. 1994/95:12, s 99.

¹⁵⁶ Thunved, s 125.

¹⁵⁷ Prop. 1987/88:135, s 22.

¹⁵⁸ Thunved m fl, s 125-126.

¹⁵⁹ SFS 1999:178.

detta skall lämnas av vårdnadshavaren och av den unge själv, om denne fyllt 15 år.¹⁶⁰ Ibland kan dock förhållandena vara sådana att vård inom socialtjänsten är nödvändig men att samtycke inte lämnas och då tillämpas istället lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, (LVU).¹⁶¹

11.7 LAG (1990:52) MED SÄRSKILDA BESTÄMMELSER OM VÅRD AV UNGA (LVU)

Överlämnande till vård enligt LVU är i första hand avsett för lagöverträdare under 18 år. För lagöverträdare mellan 18 och 20 år gäller att vid behov av vård, med anledning den unges eget beteende, kan han eller hon, om det anses lämpligare, beredas vård med stöd av LVU istället för kriminalvård, missbrukarvård eller psykiatrisk vård. LVU kan ses som ett komplement till SoL i de fall då de frivilliga insatserna inte är tillräckliga.¹⁶² Lagens syfte är, att, till skydd för den unge, kunna ge honom vård i situationer då det inte går att få vårdnadshavarens samtycke.¹⁶³

Det finns två typer av fall då LVU kan bli tillämplig – de s k miljöfallen 2 § och beteendefallen 3 §. Miljöfallen är de fall då det brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet medför en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Beteendefallen är de fall då den unge själv utsätter sig för en sådan risk genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Då det gäller yngre barn är det oftast bristande hemförhållanden som är orsaken till att barn tas från det egna hemmet men då det gäller barn över 12 år är det oftast det egna beteendet.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ Thunved, s 20.

¹⁶¹ Thunved, s 23.

¹⁶² Thunved, m fl, s 26.

¹⁶³ Thunved, s 26.

¹⁶⁴ Thunved, s 26-27.

12. PROJEKT "UNG OCH TRYGG I GÖTEBORG"

12.1 BAKGRUND

Den organiserade brottsligheten i Göteborg har ökat sedan slutet av 1990-talet.¹⁶⁵ Grova våldsbrott med tydliga kopplingar till den grova och organiserade brottsligheten har drabbat staden och mycket unga misstänkta har varit inblandade. Under perioden 2000-2003 blev några krogar i Göteborg utsatta för beskjutning med skarpladdade vapen genom entrédörrarna. De misstänkta personerna hade troligtvis anknytning till den organiserade gängkriminaliteten i Göteborgsområdet.¹⁶⁶ Händelserna blev massmedialt uppmärksammade. I samband med de följande diskussionerna om hur detta skulle lösas föreslog närpolischefen i Angered att en grupp poliser borde placeras i Angered eftersom hans uppfattning var att ett flertal av medlemmarna i de aktuella gängen hade sin hemvist där.

Kriminalunderrättelseroteln i Göteborg presenterade i februari 2004 en rapport om rekrytering till de kriminella gäng och nätverk som finns etablerade i Göteborg. Rapporten visade tydligt att risken för rekrytering till de kriminella gängen är störst för ungdomar som bor i områdena Angered, Bergsjön och Biskopsgården. Ungefär 70 % av gängmedlemmarna hade sin hemvist i något av de tre områdena. Den gav också en profil på en ungdom som ligger i riskzonen att rekryteras till ett kriminellt gäng.¹⁶⁷ En sådan person:

- är i sju-ttonårsåldern
- bor i ett segregerat område
- har begått allvarliga brott
- har troligen varit i kontakt med narkotika
- har troligen varit i kontakt med vapen
- har själv blivit utsatt för brott
- har en relation med medlem i ett kriminellt gäng

12.2 PROJEKTETS GENOMFÖRANDE

Som ett resultat av rapporten startade polisen ett ettårigt projekt med ungdomspoliser i närpolisområdet Angered med syfte att stoppa nyrekryteringen till kriminella gäng. Arbetet koncentrerades till områdena Gunnared, Lärjedalen, Bergsjön och Biskopsgården. Man inriktade sig på ungdomar mellan 10 och 20 år, som var misstänkta för brott under 2004. Man ville se vilka konstellationer ungdomarna ingick i och vilka nyckelfigurer som fanns. Insatsen startades inom ramen för "Ung och Trygg i Göteborg"¹⁶⁸ och pågick mellan 1 oktober, 2004 och 30 september, 2005. Ledande aktörer i utvecklingsarbetet inom projektet var stadsdelarna Gunnared, Lärjedalen, Bergsjön och Biskopsgården, Polisen, Åklagarmyndigheten, Utbildningsförvaltningen och Förvaltnings AB Framtiden. Förvaltnings AB Framtiden tilldelades projektledningsuppdraget.

Utgångspunkterna för detta utvecklingsarbete var det gemensamma konstaterandet att det inte enbart är en polisiär fråga. Detta är ett samhällsproblem som man måste lösa tillsammans. Att förebygga att ungdomar hamnar snett och att hjälpa ungdomar som hamnat i kriminalitet

---

¹⁶⁵ Andersson/Lindmark, s 15.

¹⁶⁶ Klintman/Vanneryr, s 3.

¹⁶⁷ Klintman/Vanneryr, s 3.

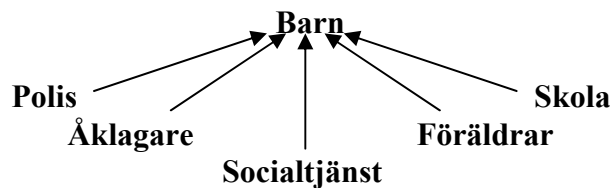
¹⁶⁸ Kommunalt projekt med målet att skapa ett tryggt och säkert Göteborg där alla ungdomar känner framtidstro och är delaktiga.

och/eller missbruk är inte ett arbete för den ena eller den andra myndigheten eller organisationen. Det är ett samarbete där samhällets alla aktörer måste delta. Detta är grunden för "Ung och Trygg i Göteborg" och det är grunden för Göteborgs strategi mot rekrytering till de kriminella gängen.¹⁶⁹

Grundmålsättningen var, att genom samarbete mellan bland andra polis och socialtjänst skapa en plan för att gemensamt få igång insatser mot ungdomar i riskzonen för fortsatt kriminalitet. Man ville bland annat nå en bestående metodutveckling och finna nya samverkansformer för att ge ungdomar i riskzonen framtidstro och delaktighet. Polismyndigheten tilldelade projektet 24 stycken ungdomsspanare varav tre gruppchefer. Dessa delades in i tre grupper om åtta poliser. Till dessa grupper knöts tre ungdomsutredare vilka utredde de brott som gruppernas arbete genererade. Åklagarmyndigheten avsatte en åklagare för de brott som grupperna utredde. Förutom dessa har det funnits en mängd ungdomsutredare på lokal nivå.¹⁷⁰

Man har arbetat enligt den så kallade SSP-modellen (Skola Socialtjänst Polis) som går ut på, att, genom samarbete runt och med individen, minska risken för att barn i behov av hjälp skall missas. Det innebär en kraftsamling med gemensam ståndpunkt i stället för att insatserna kommer från olika håll utan samordning, som tidigare.

SSP-modell

Ett av de första konkreta resultaten inom "Ung och Trygg i Göteborg" var ett mycket bra samarbete mellan polisen, åklagaren och socialtjänsten i samband med frihetsberövanden.

– Genom att vi arbetade tillsammans blev det en mycket stark markering från samhället. Det blev något som man pratar om i stadsdelen, berättar Lena Säljö, socialchef i Biskopsgården.

Under projektets första månader lades mycket kraft på att de allra första och tidigaste insatserna i samband med att en ung person frihetsberövas skulle bli så effektiva som möjligt. De som arbetar med ungdomar är medvetna om vilken betydelse detta har för det fortsatta arbetet med att få den unge på rätt köl. När polisen slog till var socialsekreterarna på plats när ungdomarna kom till polisstationen. Det innebar att man kunde hålla förhör med en gång och att socialsekreterare från den egna stadsdelen var med. Den åklagare som tilldelats projektet, Per-Erik Rinsell, var också på plats och arbetade med polisens utredare.

– Det går mycket snabbare att arbeta såhär, säger Per-Erik. Dessutom blir det högre kvalitet. Jag får en bättre helhetsbild av individerna. Jag ska ju inte lagföra ett brott, utan en individ.

¹⁶⁹ Ur GP, 24 mars, 2005.

¹⁷⁰ I prop. 1994/95:12, s 53, betonas vikten av ett väl utvecklat samarbete mellan de myndigheter som handlägger ungdomsmål. Projektets arbetssätt är helt i linje med detta.

Lena Säljö instämmer och poängterar ytterligare den kvalitetshöjning man har fått genom det nya samarbetet.

– Det innebär också att de långsiktiga åtgärderna för ungdomarna kan bli bättre, säger Lena. Tidigare fanns en viss polarisering mellan rättsväsendet och socialtjänsten. Nu pratar vi med varandra och litar på varandras omdömen, det är en mycket positiv utveckling.¹⁷¹

Från början koncentrerade man sig bara på stadsdelarna Lärjedalen, Biskopsgården, Kortedala/Bergsjön och Gunnared men under året kom det signaler från fler stadsdelar och närpolisområden, om att ett samlat ingrepp mot ungdomsbrottsligheten behövdes. Det växte under projektets gång och man fick bland annat lägga mycket energi i Backa, vilket inte var planerat från början.

Under projektets gång har det i stadsdelsnämnden Gunnared anmälts 3175 brott varav 2915 var brottsbalksbrott. Det innebär ca 137 brott/1000 invånare. I stadsdelsnämnden Lärjedalen anmäldes 2710 brott varav 2526 var brottsbalksbrott vilket ger ca 106 brott/1000 invånare. I stadsdelsnämnden Biskopsgården anmäldes 2753 brott varav 2553 var brottsbalksbrott vilket ger ca 99 brott/1000 invånare. I stadsdelsnämnden Bergsjön anmäldes 2332 brott varav 2126 var brottsbalksbrott. Det ger ca 146 brott/1000 invånare.¹⁷² Dessa siffror skall jämföras med statistiken över anmälda brott i Västra Götaland totalt (alltså även brott mot andra lagar än BrB) som 2004 uppgick till ca 133 brott /1000 invånare eller över hela landet vilket uppgick till ca 139 brott/1000 invånare.¹⁷³ Värt att notera är att personer under 15 år inte registreras och alltså inte finns med i statistiken.

Under tiden januari till augusti frihetsberövades drygt 637 personer. Av dessa var 289 födda 1985 eller senare, 51 var födda 1990 eller senare. De yngsta gärningsmännen var födda 1993.

Idag är många gängmedlemmar frihetsberövade och avtjänar långa fängelsestraff. Det innebär att behovet av nyrekrytering är stort för gängens fortsatta överlevnad och det är därför viktigt att fånga upp de ungdomar som ligger i riskzonen att tas upp i gängen.¹⁷⁴

12.3 SOCIALEKRETERARNAS ROLL

Att ha med socialekreterare i projektet har ur flera aspekter varit en fördel. Ett av syftena var att få till stånd en bra kommunikation och ett bra samarbete mellan polis och socialtjänst och genom att arbeta sida vid sida har förståelsen och respekten för varandras arbeten ökat. Att båda dessa grupper har samarbetat i operativa grupper och tillsammans varit på plats vid gripanden och frihetsberövanden har också inneburit många andra fördelar. Till exempel är den unge medveten om att socialekreterarna varit med på platsen och det finns alltså ingenting att dölja. Det är också ett unikt tillfälle att få kontakt med både den unge och föräldrarna. Att bli gripen av polisen är en kris både för den unge och hans eller hennes familj och omgivning. Dessa har erbjudits att kontakta socialekreterarna via mobiltelefon när som helst på dygnet och/eller träffas för samtal. Att hämtas i hemmet är en krissituation och upplevs ofta som svår både av den unge och av föräldrarna. En del har också tråkiga erfarenheter av poli-

¹⁷¹ Utdrag från Ung och Trygg i Göteborgs hemsida.

¹⁷² Lundquist, s 11.

¹⁷³ Statistik enligt BRÅ.

¹⁷⁴ Andersson/Lindmark, s 6.

sen från sina hemländer. Att med en gång få kontakt med familjen har också lett till att de själva tar kontakt för råd och stöd även vid andra tillfällen.¹⁷⁵

Eftersom socialsekreterarna är med på plats hela tiden kan de också direkt få en uppfattning om vad som är av intresse för socialtjänsten. Man rapporterar omgående till respektive socialkontor och bifogar då all relevant information. Ofta skrivs dessutom ett PM innehållande information om den unges sociala situation, attityd, behov av hjälp o s v. Detta PM används inte sällan som en förhandsprövning. Det finns också exempel på enorma tidsvinster då enskilda socialsekreterare kontaktat gruppen och direkt kunnat få information om en viss klient.¹⁷⁶

I vanliga fall då polisen griper en ung person överlämnas denne till socialtjänsten och polisen får sedan inte information om vilka insatser som socialtjänsten vidtar. I projektet har socialsekreterarna deltagit vid förhör, i samband med gripanden och de har träffat föräldrar. Oftast har det lämnats samtycke att återkoppla till polisen och informera om vilka insatser socialtjänsten vidtar. Detta är nytt i projektet. Man har också under tiden kunnat informera polisen direkt om vilka insatser socialtjänsten kan göra.¹⁷⁷

12.3.1 INTERVJU MED SOCIALEKRETERARNA CATRIN VANNERYR OCH ANN KLINTMAN INOM PROJEKTET (ETT SAMMANDRAG)

Projektet uppstod efter gängskjutningen på Avenyn under perioden 2000-2003 då man insåg att de inblandade kom från samma områden d v s Lärjedalen, Gunnared, Biskopsgården och Bergsjön. Projektet består av tre grupper med utredare, åklagare och socialsekreterare i varje grupp.

Behovet av projektet är stort. Det är till exempel viktigt att, innan det är för sent, fånga upp de ungdomar som är under 15 år och som ligger i riskzonen att upptas i kriminella gäng. Det finns exempel på 14-åringar som blir tvingade av äldre kamrater att begå brott eller ta på sig skulden för ett brott som de inte har begått, eftersom de inte är straffmyndiga. Det är ett problem. Det måste finnas sätt för polisen och socialtjänsten att komma åt även dessa unga.

Socialsekreterarna inom projektet fungerar som en bro mellan polisen och socialtjänsten. De finns med vid gripanden, vid förhör i samband med gripanden, när man hämtar in till planerade förhör och i de operativa grupperna som arbetar med uppsökande verksamhet i ungdomarnas miljöer.¹⁷⁸ Socialsekreterarna rapporterar till socialtjänsten om killarnas (för det är nästan bara killar) attityder, sociala situation och om det behövs hjälp eller stöd. De följer också upp efter ett gripande. Det kräver samtycke från föräldrarna, men det brukar inte vara några problem.

Vård enligt socialtjänsten kan till exempel vara samtalsstöd eller bara kontakt. Den förste januari 1999 kom ungdomstjänst som tilläggsuppföljd. Det handlar om särskilt anordnad oavlönad verksamhet mellan 20 och 100 timmar. Socialtjänsten följer upp att det genomförs. Nu finns ett förslag om att ungdomstjänst borde vara obligatorisk.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ Klintman/Vanneryr, s 6 och 8.

¹⁷⁶ Klintman/Vanneryr, s 7-8.

¹⁷⁷ Klintman/Vanneryr, s 7.

¹⁷⁸ SOU 1999:108, s 130. Utredningen fann det inte realistiskt att göra socialnämndens medverkan vid förhör obligatorisk. I projektet visade sig dock en sådan medverkan vara mycket värdefull, varför man kanske i detta avseende borde tänka om.

¹⁷⁹ Prop. 2005/06:165.

Man arbetar också i grupp med ungdomar och då kan det till exempel handla om rollspel som "heta stolen/tomma stolen". Det går ut på att ungdomarna inför gruppen måste ta ställning i vissa frågor som t ex "är det ok att röka hasch?" och sedan försvara och motivera sin ståndpunkt. Det är viktigt att kunna sätta ord på sina tankar och formulera motiveringar. Det finns dock forskning som talar emot att sammanföra vissa grupper av ungdomar då det ger en möjlighet till kontakt med andra kriminella.

Förutom samtal med föräldrarna, vilket är obligatoriskt, är en s k LVU-placering, d v s placering med stöd av LVU, det värsta som kan hända för någon som är under 15 år. En sådan placering inleds alltid utanför hemmet och kan ske av två anledningar:

- Miljö 2 § LVU
- Eget beteende 3 § LVU
  - brottslighet
  - missbruk
  - socialt nedbrytande beteende, t ex rymning hemifrån

Andra konsekvenser för ungdomar är s k SoL-placering, d v s placering med stöd av SoL, och MST (Multi System Terapi), vilket innebär att en person arbetar som stöd för hela familjen.

Egna förslag på hur man skulle kunna förbättra möjligheterna att hjälpa ungdomar med problem:

- Sänk åldersgränsen för urinprov och kroppsbesiktning. Om man inte kan ta reda på om en person missbrukar droger kan man inte heller ge honom eller henne rätt vård.
- Inför särskilda ungdomsdomstolar.
- Inför föräldraledighet då man har tonåringar - idag vill man tvärtom minska möjligheten för föräldrar att vara hemma.
- Inför möjlighet till föräldraledighet, då tonåringar har problem.
- Öka samarbetet mellan polis och socialtjänst.

12.4 HUR SER DET UT IDAG?

Polismyndigheten gav en analytiker på underrättelseroteln vid länskriminalpolisen i Västra Götaland i uppdrag att studera rekryteringen till kriminella gäng ur en rad aspekter utifrån tesen:

"Har man begått brott tillsammans med någon som i sin tur har begått brott med en medlem i ett kriminellt gäng är sannolikheten att man så småningom rekryteras till detta gäng stor."¹⁸⁰

Rapporten presenterades i slutet av 2005.¹⁸¹ Undersökningsgruppen bestod av 186 personer i tre led: gängmedlemmar, medgärningsmän och rekryter. Genomsnittsåldern var 20 år. Åldersaspekten visade sig ha betydelse vid rekryteringen till ett kriminellt gäng. Enligt resultatet är det unga gängmedlemmar som rekryteras in nya unga medlemmar. Undersökningen visade vidare att de flesta personer i undersökningsgruppen kom från stadsdelarna Gunnared, Bergsjön, Biskopsgården, Lärjedalen, Kortedala, Backa och Lundby. Många av dessa visade sig

---

¹⁸⁰ Klintman/Vanneryr, s 3.

¹⁸¹ Andersson, Rolf, Lindmark, Efva, *Rekrytering till kriminella gäng i Göteborg*, Polismyndigheten i Västra Götaland, Länskriminalpolisen, Underrättelseroteln, Göteborg, 2005.

efter en genomgång av datamaterialet vara andra generationens invandrare eller ha kommit till Sverige som mycket unga.

Brottsdeltagandet i undersökningsgruppen var omfattande. Personerna var skäligen misstänkta för sammanlagt 3019 brott. Det fanns en stark betoning på våldsbrott och tillgreppsbrott. 161 personer var lagförda för brott och av dessa hade 64 % lagförts för sitt första brott då de var 15-16 år gamla. Vanligast var att debutera i våldsbrott. De som debuterade i brott när de var 15-16 år gamla och som idag är mellan 18-22 år hade haft en snabbt accelererande brottskarriär.

En tidigare undersökning i Göteborg visade att för varje tungt kriminell person följde tre direkta medgärningsmän, d v s sådana som har deltagit i brott tillsammans med personen i det kriminella nätverket, och sex indirekta medgärningsmän, d v s sådana som deltagit i brott med en medgärningsman.¹⁸²

I dag finns det uppskattningsvis fem kriminella nätverk, enligt EU:s definition, i Västra Götalands län.¹⁸³ Etableringen av kriminella gäng och nätverk fortsätter att expandera och eftersom många av gängmedlemmarna idag är frihetsberövade är behovet av nyrekrytering stort.

12.4.1 HUR SER GÄNGEN UT?

De kriminella gängen har vanligtvis en fastare kärna bestående av fem till tio personer. Verksamheten består av all slags grov brottslighet som kan ge pengar, till exempel narkotikabrott, utpressning och stöldbrott. Tillgången till vapen är stor. Gängen har en s k multikriminell struktur, vilket innebär att den slags kriminalitet som en person ägnade sig åt före rekryteringen ofta följer med in i gänget. Eftersom många unga visar på denna multikriminalitet är de attraktiva rekryteringsobjekt.

Den organiserade brottsligheten har också kopplingar till det legala näringslivet. Vissa gäng försöker efterlikna dess organisationsstruktur och arbetssätt. Man kan säga att den organiserade brottsligheten mer och mer blir marknadsanpassad. Det innebär att man väljer brottsområde efter vad som för tillfället maximerar vinst i förhållande till risk.¹⁸⁴ Brottsupplägget bedrivs ofta i projektform och upplägget kan till och med säljas till andra kriminella. Inom nätverken tillåts man att operera relativt fritt, så länge det inte uppstår en konkurrenssituation.

Hot och våld används som en metod för att upprätthålla en maktposition. Man tillämpar metoder som misshandel, indrivning av skulder och hot om våld för att överta eller etablera monopol i en brottslig verksamhet. Internt används hot och våld som bestraffning för den som brutit mot någon regel.

12.4.2 FORTSÄTTNINGEN FÖR UNG OCH TRYGG I GÖTEBORG

Efter att projektet avslutats i september 2005 har en fast verksamhet startats i projektets anda. Bertil Claesson lämnar sitt arbete som chef för Närpolisområde Angered för att, tillsammans med ytterligare en person, bli samordnare för arbetet mot rekrytering till kriminella gäng och ungdomsbrottslighet i Göteborgsområdet. Han ska också fortsätta att utveckla samarbetet med samarbetsparterna inom "Ung och Trygg i Göteborg". I det arbetet anser polisen att de förebyggande insatserna är särskilt viktiga.

---

¹⁸² Andersson/Lindmark, s 11.

¹⁸³ Se bilaga 1.

¹⁸⁴ Andersson/Johansson, 2003, s 7.

Man har beslutat att fler närpolisområden i Göteborgsområdet ska samordna insatserna mot ungdomsbrottslighet och rekrytering till kriminella gäng. Detta handlar inte om någon förlängning av projektet utan om ett nytt arbetssätt. Man vill att polisen ska vara ett naturligt inslag i ungdomarnas vardag. Den ska synas i de miljöer där ungdomarna finns.

– Vi prioriterar arbetet med ungdomar inom Polisen, säger polismästare Sören Arthur. Det är en av de viktigaste arbetsuppgifter vi har.

Polisen har rekryterat totalt 75 stycken särskilda ungdomspoliser. Det tidigare lagarbetet i Göteborg stärks nu ytterligare i och med att de olika instanserna flyttar in i gemensamma lokaler. Man kommer att öppna ett kontor i Gårda för en utredningsgrupp med fyra poliser, tre analytiker och två åklagare, som enbart ska koncentrera sig på arbetet med ungdomar. Dessutom flyttar representanter för kommunen, skolan och de lokala bostadsbolagen in. Det är här som "Ung och Trygg" kommer att ha sina lokaler och utbildningsförvaltningen en representant. Tillsammans blir de ett tjugotal personer under samma tak. Enligt Bertil Claesson är det här samboförhållandet helt unikt för Sverige.

– Att bo tillsammans och arbeta för ett gemensamt mål, är väldigt spännande. Ärendemässigt är det en lysande lösning, tycker han.

– Det känns väldigt bra att vi kan samla flera av våra samarbetsparter under samma tak när vi nu erbjuder hela Göteborg att vara med i Ung & Trygg-arbetet, säger Dan Gaversjö, utvecklingsledare för Ung & Trygg. Samtliga stadsdelar på Hisingen samt Kortedala och Frölunda har beslutat att vara med och framtidsverkstäder har redan hållits, bl a i Frölunda och Lundby.

Även 1:a åklagarkammaren i Göteborg gör en kraftfull förstärkning av organisationen som en direkt följd av samarbetet inom "Ung och Trygg i Göteborg". Hittills har Per-Erik Rinsell ensam varit samarbetets särskilde åklagare. Nu bildas en hel grupp om sex åklagare som ska arbeta med ungdomsmål varav två på heltid med Ung och Tryggärenden.

– Vår utveckling ligger väl i takt med det som händer inom Ung och Trygg i Göteborg, säger chefsåklagare Magnus Bolin. Under den tid jag har varit med i styrgruppen för detta utvecklingsarbete har jag stärkts i tron på att detta är ett bra och effektivt sätt att arbeta.

– Vi hade inte satsat så här om vi inte hade varit övertygade om att detta är ett utvecklingsarbete som kommer att lyckas, säger Magnus Bolin.

Åklagarna kommer också att finnas i lokalerna i Gårda. Samarbetet blir djupare då polisen delar lokaler med sina samverkanspartners. Att minska luckorna mellan olika myndigheters hantering av ungdomsärenden och förbättra möjligheterna att ta hand om ungdomar i farozonen var ju projektets syfte. Genom samordningsfunktionen kan man efter samråd med närpolisområdenas chefer flytta polisresurser dit de för tillfället behövs.

Man kommer liksom under projektets gång att ha ett nära samarbete med socialtjänsten. Den kommer nu att ha sex socialsekreterare som följer med grupperna på deras pass. Detta är nå-

got som enligt Bertil Claesson har fungerat fantastiskt bra.¹⁸⁵ Det nya arbetssättet har redan visat sig ge resultat. Det konstateras till och med i en hovrättsdom.

- Vi åtalade elva ungdomar för en rånserie i Biskopsgården och i den slutliga domen omskrivs vårt samarbete, säger Bertil Claesson nöjt.

Han berättar att varje ungdom hade sin egen socialsekreterare sittande i rättssalen – något som aldrig har inträffat tidigare.

– Åklagaren hade aldrig sett något liknande. Upplevelsen styrkte både honom och oss i vårt arbete.¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ Länsmannen 3/2004, s 13.

¹⁸⁶ Polisens hemsida.

13. AVSLUTNING

13.1 SLUTSATSER

Syftet med uppsatsen har varit att ta reda på vilka möjligheter polisen och socialtjänsten har att ingripa när unga begår brott och hur dessa möjligheter regleras i vårt lagsystem? Jag har också velat se vad det finns för olika orsaksförklaringar till brott och om de kan relateras till ungdomsbrottslighetens karaktär. Jag har slutligen velat veta vad det finns för alternativ när det gäller påföljd för och behandling av unga lagöverträdare?

Jag skall börja med att försök redogöra för de punkter på vilka polisens och socialtjänstens möjligheter att ingripa inte fungerar och hur det regleras. Därefter skall jag försöka göra ett slags analys av ungdomsbrottslighetens karaktär satt i relation till de orsaksförklaringar till brott som jag anser vara relevanta och till arbetssättet inom projekt "Ung och Trygg i Göteborg". Slutligen kommer jag att reflektera över vad de olika påföljderna och behandlingsmetoderna får för effekt för unga lagöverträdare.

13.1.1 POLISENS OCH SOCIALTJÄNSTENS MÖJLIGHETER ATT INGRIPA

13.1.1.1 Häktning

Syftet med reglerna om betryggande övervakning är att hitta alternativ till häktning. Det innebär i praktiken, att socialtjänsten förväntas finna lämplig övervakning. Om socialtjänsten inte anser att den misstänkta brottsligheten kvalificerar den unge för tvångsvård enligt LVU 1 § st 2 och 3 § så finns det än mindre skäl för ett omedelbart omhändertagande enligt LVU 6 § och då uppstår problem. Vård enligt LVU får inte användas för att tillgodose behovet av samhällsskydd, utan endast för att tillgodose den unges vårdbehov. Det innebär, att om socialtjänsten inte funnit att det föreligger ett vårdbehov, så har de inget alternativ till häktning, medan de rättsvårdande myndigheterna förväntar sig, att socialtjänsten skall hitta ett sådant alternativ.

Rådmän på TR visar sig ha höga förväntningar på åklagarens och socialtjänstens agerande och de förutsätter, att då en ung person häktas kommer den att bli institutionsplacerad.¹⁸⁷ Detta innebär att häktning automatiskt slutar med ett omhändertagande enligt LVU, vilket i sin tur innebär att de rättsvårdande myndigheterna blir de som gör bedömningen om behov av vård med stöd av socialrättslig lagstiftning. Det torde vara socialtjänsten, som är bäst lämpad att tillämpa den socialrättsliga lagstiftningen. Ett förslag för att lösa detta är att TR ska få en möjlighet att placera den unge på SiS-institution som ett alternativ till häktesplacering.¹⁸⁸ På så sätt kan också hänsyn tas till den unges individuella behov, något man inte kan göra på häktet.

13.1.1.2 Kvarhållande för förhör

När det gäller kvarhållandereglererna har jag, efter att ha talat med representanter för polisen i Angered, förstått, att tre plus tre timmar ibland kan vara för kort tid. En del unga behöver mer tid på sig för att börja prata. Man kanske är nära ett genombrott men tvingas avbryta för att tidsfristen gått ut. Möjligheten att i vissa fall utöka den tiden till sex plus sex timmar skulle underlätta polisens arbete. Eftersom det inte finns någon poäng i att kvarhålla någon längre än nödvändigt, torde risken för att regeln skulle missbrukas vara ganska liten.

---

¹⁸⁷ Enl. samtal med rådmän på TR i Göteborg i Lennartsson, m fl, s 24.

¹⁸⁸ Lennartsson, m fl, s 24-25.

13.1.1.3 Kroppsbesiktning

Enligt nuvarande lagstiftning får personer under 15 år inte kroppsbesiktas. Det innebär att en misstänkt narkotikapåverkad person under 15 år inte kan tvingas lämna urinprov för att konstatera missbruk. Om till exempel en minderårig befinner sig i sällskap med vuxna missbrukare som lämnat positivt prov på t ex cannabis eller amfetamin, så kan polisen inte genom blod- och urinprov utröna förekomsten av narkotika i kroppen på den minderåriga vilket dels skulle underlätta utredningen av om den unge gjort sig skyldig till narkotikabrott, dels ge ett underlag för att bedöma om insatser av socialtjänsten är behövliga enligt 31 § 1 LUL. Detta resulterar i att en ung person kan missbruka narkotika en längre period utan att man kan konstatera det och därmed inte heller ge rätt behandling. Samma regler gäller vid en gruppvåldtäkt. Finns det två misstänkta gärningsmän, som båda är under 15 år, varav en har haft samlag med målsäganden, får man inte ta DNA-prov av dem och därmed inte bevisa vem som är gärningsman. Det går inte heller att fria någon från misstanke.¹⁸⁹

Polisens möjligheter att ingripa i dessa fall är uppenbart inte tillräckliga. Som reglerna är nu står polisen många gånger handfallen. Om det varken går att fälla eller fria så går det heller inte att hjälpa. Reglerna om kroppsbesiktning behöver ändras så att de omfattar även personer under 15 år, åtminstone i vissa fall.¹⁹⁰ Detta är viktigt både för den unge och för eventuella offer.

13.1.2 ANALYS AV UNGDOMSBROTTLIGHETENS KARAKTÄR OCH ORSAKS-FÖRKLARINGAR

Om man utgår från John Braithwaites sammanfattning av efterkrigstidens brottslighet, så kan man dra paralleller till några av de orsaksförklaringar till brott som jag redogjort för och till ungdomsbrottslighetens karaktär.

Brott begås i oproportionellt hög grad av män. År 2004 stod männen för 83 % av samtliga för brott lagförda personer. Forskning visar dock att sambandet mellan olika riskfaktorer och kön ser ungefär likadant ut för män och kvinnor och man kan alltså inte förklara männens höga andel utifrån könstillhörighet. Andra faktorer, t ex genus och kvinnors ställning i samhället genom historien, är mer troliga förklaringar.¹⁹¹ Det handlar då inte om könet i sig utan vad det innebär att tillhöra ett visst kön. Det faktum att män är överrepresenterade bland kriminella är också något som socialsekreterarna inom projekt Ung och Trygg vittnar om.

Brott begås i oproportionellt hög grad av 15-25 åringar. Ungdomar som grupp är mer brottsaktiva än vuxna. År 2004 utgjorde gruppen unga mellan 15 och 20 år 27 % av samtliga misstänkta för brott mot BrB. Om man tittar på debutåldern visar det sig, att de som börjar sin brottskarriär tidigt, vid 13-14 års ålder eller tidigare, skiljer de sig från dem som debuterar senare. Dels ser man i den första gruppen fler tidiga och allvarliga psykosociala problem, dels fortsätter de i högre utsträckning att vara kriminella efter tonåren. Att satsa på insatser för ungdomar borde med andra ord vara ett högt prioriterat område för våra politiker. Projekt Ung och Trygg är ett exempel på en sådan satsning.

Brott begås i oproportionerligt hög grad av ogifta människor. Detta faktum stämmer överens med Travis Hirschis teori om social kontroll och sociala band. Social kontroll innebär att man finns i en miljö där man kan kontrolleras av andra, t ex familj, vänner osv. Ogifta människor

---

¹⁸⁹ Lundquist, s 7.

¹⁹⁰ Remissförslag om detta finns. Prop. 2005/06:165.

¹⁹¹ Åsbrink, s 21.

saknar en sådan person på mycket nära håll jämfört med gifta människor. Man kan också konstatera, att ungdomar under 18 år, vilka utgör en stor grupp brottsaktiva människor, på grund av sin låga ålder oftast inte är gifta. Återigen visar sig ungdomar vara en grupp kriminella till vilken man bör rikta stora insatser.

Brott begås i opropotionerligt hög grad av personer som bor i storstäder. Detta skulle kunna bero på flera saker. En storstad borde för det första ge fler tillfällen till brott med tanke på antalet människor, bilar, bostäder, tillgång till narkotika osv. Man kan, för det andra, dra en parallell till teorin om social kontroll, eftersom man i en storstad har större möjligheter att vara anonym. I en liten stad, där alla känner varandra, kan det vara svårare. Den sociala kontrollen i en liten stad kan vara starkare än i en storstad.

Brott begås i opropotionerligt hög grad av personer med erfarenhet av omflyttning och som bor i områden som karaktäriseras av hög boenderörlighet. Att flytta runt kan göra att möjligheterna att skapa starka sociala band försämras. Särskilt svårt torde det vara när man är barn om det dessutom innebär att man byter skola. Teorin om sociala band består av fyra delar och det är framför allt den första, anknytning, som riskerar att drabbas negativt av att flytta. Att knyta an till viktiga personer i närmiljön, som t ex lärare, fotbollstränare o s v, är viktigt och kan ta tid. Att få en sådan anknytning bruten kan enligt teorin försvaga de sociala banden.

Områden med hög boenderörlighet kan präglas av större grad av anonymitet. Om grannarna ofta byts ut har man kanske inte samma möjlighet att lära känna dem och den sociala kontrollen bland dessa blir då mindre. Man kan också fundera på om det är vissa områden som i större utsträckning präglas av hög boenderörlighet. Det ligger nära till hands att anta, att det är mindre attraktiva områden som folk oftare lämnar. Det skulle alltså också kunna finnas en socioekonomisk förklaring till att brott ofta begås av personer som bor i områden som karaktäriseras av hög boenderörlighet. Projekt Ung och Trygg riktar sig mot unga lagöverträdare boende i Gunnared, Lärjedalen, Bergsjön och Biskopsgården i Göteborg. Det är alla segregerade områden som präglas av hög arbetslöshet, kriminalitet, och stor etnisk variation. Att bo i ett segregerat område är, enligt den rapport som presenterades av kriminalunderrättelseroteln i Göteborg i februari 2004, en riskfaktor för att rekryteras till ett kriminellt gäng.¹⁹²

Unga människor som är starkt engagerade i skolan kommer i mindre grad att involveras i brottslighet. Detta kan direkt återknytas till Hirschis teori om sociala band och då framför allt punkterna åtagande och delaktighet. Åtagande innebär att man investerar tid och ansträngning för att uppnå sina mål. Begår man brott riskerar man att förlora det man har uppnått. Delaktighet syftar till att man är upptagen av och engagerad i legitima aktiviteter. Det tidsmässiga utrymmet att begå brott blir därmed begränsat. Är man starkt engagerad i skolan har man dels något att förlora på att begå brott, dels mindre tid till annat. Även punkten anknytning kan passa in här eftersom chansen att knyta an till viktiga personer i närmiljön, t ex en lärare, är större om man är engagerad i skolan. Att få influenser och bli påverkad av personer som representerar samhällsanpassade normer och förhållningssätt är enligt teorin en förutsättning för starka sociala band.

Skolan är inte bara en källa till kunskap utan den utgör också en viktig arena för sociala kontakter. Man träffar kompisar, man har möjlighet att vara delaktig i olika aktiviteter och man har daglig kontakt med vuxna personer. En viktig del i projekt Ung och Trygg är, att polis och socialtjänst samarbetar med skolorna i de aktuella områdena. Man får då en bra bild över vil-

---

¹⁹² Klintman/Vanneryr, s 3.

ka ungdomar som har problem i skolan, vilka som skolkar eller vilka som uppvisar ett störande beteende och kan på så sätt tidigt rikta insatser mot dessa.

Unga människor med höga utbildnings- och yrkesmässiga ambitioner kommer i mindre grad att involveras i brottslighet. Detta återknyter också till teorin om sociala band under punkterna om åtagande och delaktighet. Har man höga utbildnings- och yrkesmässiga ambitioner så har man dels mindre tid att begå brott, dels mycket som man riskerar att förlora genom att vara kriminell.

Unga människor med dåliga skolprestationer kommer i högre grad att involveras i brottslighet. Presterar man dåligt i skolan kan risken vara större att man ser sig själv som misslyckad och därför väljer alternativ sysselsättning. Om man inte tycker att skolan är rolig är risken att man skolkar kanske större och då minskar den tid man lägger ner på en aktivitet som är legitim. Man minskar också möjligheterna att knyta an till viktiga personer i skolan. Detta återknyter också till teorin om sociala band. Dessutom vet vi att utan betyg får man svårare att ta sig vidare till högre studier och därmed har man också minskat möjligheterna till jobb.

Unga människor med starka band till föräldrarna kommer i mindre grad att involveras i brottslighet. Anknytning, som är den första punkten i teorin om sociala band, handlar om att knyta an till viktiga personer i närmiljön. Föräldrarna är de första viktiga personerna för ett barn och att knyta an till dem torde därför vara av största vikt. Insatser som på ett tidigt stadium, kanske så tidigt som i mödravården, riktar sig till föräldrar borde därför vara ett prioriterat område.¹⁹³

Unga människor som är bekanta med brottslingar kommer i högre grad själva involveras i brottslighet. Detta var utgångspunkten i en rapport om rekrytering till kriminella gäng som presenterades i slutet av 2005.¹⁹⁴

"Har man begått brott tillsammans med någon som i sin tur har begått brott med en medlem i ett kriminellt gäng är sannolikheten att man så småningom rekryteras till detta gäng stor."

"Man blir som man umgås" heter det. Detta kan återknytas till teorin om sociala band, övertygelse. Kriminella personer delar inte samhällets värderingar om vad som är rätt och fel och genom att knyta an till kriminella är risken stor att ens egen övertygelse omvärderas.

Människor med stark tro på betydelsen av att följa lagen kommer i mindre utsträckning att bryta mot den. Detta handlar också om övertygelse, dvs att dela samhällets övertygelse om vad som är rätt och fel, i teorin om sociala band.

Att befinna sig på klasstrukturens botten, att vara arbetslös och att vara medlem av en förtryckt etnisk minoritet ökar brottsnivån för alla brottstyper utom ekonomisk brottslighet. Detta handlar om den socioekonomiska strukturen. Segregerade områden präglas ofta av hög arbetslöshet och etnisk mångfald. Det kan inte vara en slump att det ofta är hög brottslighet i sådana

---

¹⁹³ BRÅ-rapport 2001:15, s 7. Insatser redan under graviditeten nämns som exempel på åtgärder för att stödja föräldrar.

¹⁹⁴ Andersson, Rolf, Lindmark, Efva, *Rekrytering till kriminella gäng i Göteborg*, Polismyndigheten i Västra Götaland, Länskriminalpolisen, Underrättelseroteln, Göteborg, 2005.

områden. Ofta handlar det om förorter till storstäder. I en studie från 2001 framgår, att bostadsområdets socioekonomiska struktur är en riskfaktor för kriminell utveckling.¹⁹⁵

Invandrare hamnar ofta längst ner på den sociala trappan, under de svenskar som befinner sig längst ner. Det bildas på så sätt en ny lägsta samhällsklass. Invandrarna tvingas ta de sämsta arbetena och de lever under de sämsta levnadsförhållandena. Invandring skapar också nya samhällsfenomen som kulturkonflikter, diskriminering, språkproblem och etniska motsättningar. Invandrare är en utsatt grupp och risken att hamna i kriminalitet kan därför vara större än för inrikes födda.¹⁹⁶ Områden med hög andel invandrare är ofta segregerade och problem med arbetslöshet, fattigdom och kriminalitet är större än i andra områden. Risken för att utveckla ett kriminellt beteende torde därför vara större i ett sådant område. Detta är något som projektet Ung och Trygg tagit fasta på och inriktat sig på sådana förorter till Göteborg.

Brottsnivån har ökat i de flesta länder sedan andra världskriget. En av de vanligaste förklaringarna till denna utveckling utgår från rutinaktivitetsansatsen: tillgängliga brottsoffer/objekt, motiverade gärningsmän och frånvaro av kapabla väktare. Man tror att ökningen av brottsnivån beror på att antalet tillgängliga brottsoffer/objekt har ökat genom faktorer som påverkar vår vardag och som är sammankopplade till samhällets ekonomisk-strukturella utveckling. Exempel på det kan vara bilism, där ökad tillgång till bilar som tillgängliga brottsobjekt också ökar bilstölderna. Ett annat exempel är kvinnors inträde på arbetsmarknaden. Hemmafruar fungerar som kapabla väktare i bostäderna och när kvinnorna nu arbetar står bostäderna tomma på dagarna och utgör tillgängliga brottsobjekt.¹⁹⁷

En annan förklaring utgår från teorin om social kontroll och handlar om vuxnas minskade sociala kontroll över ungdomar i efterkrigstidens samhällen.¹⁹⁸ Kvinnors inträde på arbetsmarknaden och den därmed minskade andelen hemmafruar påverkar också den sociala kontrollen. Förr fanns det alltid någon hemma när barnen kom från skolan. I dag anses man kunna klara sig själv när man har fyllt 10 år (i vissa fall 12 år) eftersom man då inte längre får delta i den av kommunerna anordnade fritidsverksamheten.¹⁹⁹

13.1.3 PÅFÖLJDER OCH BEHANDLING

Ett sätt att ta reda på om en påföljd eller behandlingsmetod fungerar är att studera återfallsfrekvensen. Tanken är ju att personen i fråga skall upphöra med sitt brottsliga beteende. Om man tittar på återfallsfrekvensen för ungdomar återföll 77 % av de personer som år 1999 dömdes till slutna ungdomsvård och 69 % av dem som samma år dömdes till vård inom socialtjänsten i brott inom en treårsperiod. Enligt dessa siffror är det sämre med en institutionsplacering än med vårdinsatser, något som i min uppsats bekräftas av flera som arbetar med unga lagöverträdare.

I den forskningsrapport jag refererar till i kapitlet om straffets funktion visade det sig, att i ett kortare perspektiv var det ingen skillnad i återfallsfrekvens mellan de ungdomar som dömdes till vård inom socialtjänsten (grupp A) och dem som dömdes till påföljder av mer traditionell

---

¹⁹⁵ Wikström, P-O, Loeber, R, *Do disadvantaged neighbourhoods cause well-adjusted children to become adolescent delinquents? A study of male juvenile serious offending, individual risk and protective factors, and neighbourhood context*, Criminology 38, 2001.

¹⁹⁶ Goldberg, s 272-273.

¹⁹⁷ Von Hofer, s 57-58.

¹⁹⁸ Van Hofer, s 60.

¹⁹⁹ Fritidshem, ofta i anslutning till skolan, tar emot barn t om tredje klass. Familjehem (dagamma), gäller upp till 12 år.

karaktär utan vårdinsatser (grupp B).²⁰⁰ Socialtjänstens uppdrag var, att genom olika typer av vårdinsatser få bukt med de problem hos ungdomarna, som ansågs vara orsaken till brottet och man företog mestadels mindre ingripande vårdinsatser som samtalsstöd och kontaktperson. Alla ungdomarna hade en eller flera gånger före påföljden 1989/90 varit föremål för social utredning inom socialtjänsten. Det mest intressanta resultatet var dock, att i längre perspektiv kunde man urskilja en grupp som fortsatte sin kriminella karriär längre upp i åldrarna och den gruppen bestod i högre grad av ungdomar från grupp A. Den grupp som överlämnades till socialtjänsten hade med andra ord en starkare brottsutveckling över tid. En trolig förklaring till detta är, att det fanns fler riskfaktorer för framtida kriminalitet och asocialitet hos ungdomarna i grupp A och det var dessa som var orsaken till vårdinsatsen från början.²⁰¹ Man skulle då kunna dra slutsatsen, att det inte går att förändra riskfaktorerna för kriminalitet och asocialitet, d v s de bakomliggande orsakerna till kriminaliteten, med hjälp av de mindre ingripande och mycket vanliga vårdinsatserna som socialtjänsten erbjuder. Det krävs uppenbarligen något annat.

De straff och påföljder som finns att tillgå för unga lagöverträdare tycker jag inte alltid relaterar till det uppkomna problemet på rätt sätt. De flesta syftar till att förhindra fortsatt kriminalitet men de hanterar inte de egentliga problemen och de ger inte den dömde någon möjlighet att reparera den uppkomna skadan. De straff som finns förefaller inte ha samma preventiva effekt på en ung person som på en vuxen. *Fängelse*, dvs ett frihetsberövande, skulle kunna skada den unge mer än en vuxen och då de flesta ungdomar inte har några egna pengar att betala böter med skulle ett sådant straff vara meningslöst.²⁰²

Vad gäller de övriga påföljderna handlar *villkorlig dom* i första hand om att den dömde i fortsättningen skall vara skötsam. Det är naturligtvis också viktigt men det reparerar inte den skada den unge har orsakat. Domstolen kan visserligen föreskriva, att den dömde ska biträda den skadelidande med visst arbete för att avhjälpa eller begränsa skadan, men dels kräver det den skadelidandes samtycke, dels är det inte obligatoriskt. Samtycke krävs även av den dömde själv för att förena villkorlig dom med samhällstjänst. *Skyddstillsyn* syftar inte heller till att den dömde får reparera den skada han eller hon har orsakat. Det handlar istället också om att den tilltalade skall avhålla sig från fortsatt kriminalitet. Här kan man kombinera med kontraktsvård, om de bakomliggande orsakerna till brottet är missbruk som kräver vård. Det är ett bättre sätt att avhjälpa problemet men det ger inte den dömde någon chans att ställa till rätta. *Vård inom socialtjänsten* kan skärpas genom att kombineras med särskild föreskrift om biträde med eget arbete för att avhjälpa eller begränsa den skada brottet orsakat. Det är ett bra sätt att ge den unge en chans att konfronteras med vad han eller hon har orsakat men det är inte obligatoriskt och det kräver den skadelidandes samtycke. Man kan också kombinera med ungdomstjänst men det är inte heller obligatoriskt och det kräver den unges samtycke.²⁰³ *Sluten ungdomsvård* används istället för fängelse för unga lagöverträdare under 18 år. Det handlar alltså om ett frihetsberövande, vilket inte är något som jag förespråkar. Ett frihetsberövande löser inte problemen annat än för övriga samhällsmedborgare under en mycket kort period. Den unge kommer troligtvis inte att förändras i en positiv riktning under vistelsetiden. Man upprättar en behandlingsplan som inriktas på åtgärder som ger den unge rätt behandling och som förbereder honom eller henne för tillvaron utanför ungdomshemmet. Det är naturligtvis viktigt för att chanserna att bryta brottsligheten skall bli större men det avhjälper inte skadan

---

²⁰⁰ Åsbrink.

²⁰¹ Åsbrink, s 8.

²⁰² Nordlöf, s 176-177.

²⁰³ Lagförslag finns om att göra ungdomstjänst obligatorisk. Prop. 2005/06:165.

och det ger inte den unge någon möjlighet att konfronteras med konsekvenserna av sitt handlande. *Rättspsykiatrisk vård* och *vård av missbrukare* syftar till att avhjälpa de problem som ligger bakom brottsligheten och ofta kan de problemen vara så stora att någon annan påföljd inte är aktuell.

Hur skall man hantera ungdomar under 15 år som begår brott och som har inställningen att inget händer förrän man fyller 15 år? Det som händer är att socialtjänsten tar över och det förefaller inte alltid vara tillräckligt. Detta är ett problem. Konsekvenserna för personer under 15 år som begår brott förefaller inte vara tillräckligt tydliga eller påvisbara. Några av de poliser jag har talat med upplever att det före 15-årsdagen inte händer någonting med en ung lagöverträdare men från den dagen han eller hon blir 15 år får handlandet plötsligt allvarliga konsekvenser. Det är orimligt att den gränsen är så hårt dragen. Många begår allvarliga brott tidigt och ju tidigare man kan sätta in insatser från samhället desto större är chanserna att kunna påverka. Om man redan är en luttrad kriminell när man fyller 15 år är det kanske för sent.

Att sänka straffrättsåldern är inget som poliserna jag har talat med förespråkar. 15 år är en, ur flera synpunkter, rimlig gräns. Det handlar om väldigt unga personer och det bör vara skillnad i behandlingen av barn av flera orsaker. Barn under 15 år befinner sig i en utvecklingsperiod och är alltså inte fullt utvecklade. Många kommer att begå misstag. De grundläggande rättsprinciperna likställighet och förutsägbarhet inom straffrätten gör dock att det måste finnas en bestämd straffbarhetsålder, trots att människor mognar olika. 15 år tycks vara en rimlig gräns. Innan man har fyllt 15 år anses man inte vara vare sig psykiskt mogen eller ha tillräckligt utvecklade rättsbegrepp för att kunna göras ansvarig för sina handlingar. En person som inte har fyllt 15 år kan därför inte ådömas en påföljd. Vad som behövs är istället tydligare konsekvenser för felaktigt handlande. Socialtjänstens åtgärder borde vara tydligare och mer kännbara. Jag har hört om fall där föreskrift om ungdomstjänst aldrig blivit verkställd. Att bli överlämnad till vård inom socialtjänsten måste vara något som, för en person under 15 år, är lika kännbart som en påföljd är för den som är över 15 år.

Den viktigaste konsekvensen borde vara, att den unge tvingas stå till svars för sina handlingar på ett konkret och konsekvent sätt. Det borde vara obligatoriskt för en ung person som har begått ett brott, att få hjälp med att komma till insikt om hur brottet påverkat andra människor. Ofta är det en rad människor som påverkas av att någon begår ett brott. Man borde handgrip-ligen få hjälpa till att reparera den skada man orsakat. Det kan handla om att lämna tillbaka eller ersätta något man tagit, laga något man gjort sönder och framför allt att be offret om ursäkt i den mån denne ställer upp på det.

Alla som begår en felaktig handling borde få möjlighet att ställa till rätta. Ett sätt att åstadkomma detta är genom *medling*. Syftet med medling är att ge gärningsmannen ökad insikt om brottets konsekvenser och ge brottsoffret en möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet (3 § medlingslagen). Medling ska reparera, både den skada som offret lidit men också situationen för förövaren. Brottsslingen ska integreras i samhället. Reparativ rättvisa löser kanske inte problemet men staten utreder, dömer och behandlar brottssling och brottsoffer som om de inte har med saken att göra. Medling och reparativ rättvisa är ett sätt att få unga att förstå in- nebörden av sina handlingar gentemot andra och också att ge dem en möjlighet att se offret i ögonen och be om förlåtelse.

Medling är den enda behandlingsmetod jag har stött på som inriktar sig på att ge den unge lagöverträdaren möjlighet att på ett konkret sätt få konfronteras med konsekvensen av sitt handlande. De övriga alternativa behandlingsmetoder, som jag har undersökt, *vägvalet*,

MULTIFUNC, kognitiv beteendeterapi, MST, och funktionell familjeterapi handlar främst om att förändra livsstilen och om olika former av terapi. Jag tror, att det är viktigt att få hjälp med de bakomliggande orsakerna till kriminaliteten, vilka dessa nu kan vara, och dessa behandlingsmetoder syftar till det. Det vore önskvärt att det dessutom ingick ett moment som syftar till att reparera den uppkomna skadan och att be om ursäkt, dvs som tvingade den unge att ta konsekvensen av sitt handlande.

13.2 UTVÄRDERING AV METODER

Det finns mycket skrivet om unga lagöverträdare och samhällets hantering av dessa. Den litteratur jag har använt har varit svensk till alla delar utom den som behandlar orsaker till brottslighet. Jag har haft stor nytta av olika hemsidor där det funnits information att hämta men eftersom jag har inriktat mig på ungdomskriminalitet och vissa i ämnet specifika frågeställningar har informationssökandet på nätet inte alltid varit lätt. Ofta finns bra information inom ett brett område men om man vill ha specifik information är det ibland svårare att hitta rätt. Framför allt statistikuppgifter har varit svåra att finna så specificerade som jag önskat. Att jag har kunnat studera fall hos polisen och haft möjlighet att sitta och arbeta på polisstationen i Angered har givit mig mycket bra möjligheter att få veta polisens och socialtjänstens syn i olika frågor. Jag har på så sätt bättre kunna förstå och sätta mig in i deras sätt att arbeta och hur det fungerar i praktiken. Jag har också kunnat ställa frågor direkt, allt eftersom de dykt upp, till både poliser och socialsekreterare som uteslutande arbetar med ungdomar. Den möjlighet jag haft att på nära håll få en inblick i projekt "Ung och Trygg i Göteborg" har också varit av stort värde. Jag har både sett och hört hur arbetet fungerar och kunnat använda mig av den kunskapen i mitt skrivande.

13.3 AVSLUTANDE TANKAR OCH FUNDERINGAR

Det finns många olika faktorer som avgör om man kommer att begå brott eller inte. För många handlar det faktiskt om att få rätt grundförutsättningar i livet. Att växa upp i fel område, att ha fel föräldrar, att misslyckas i skolan, att umgås med fel människor och att ha fel namn kan alla vara faktorer som påverkar risken att utveckla ett kriminellt beteende.

När det gäller påföljder för unga människor är min uppfattning, att unga lagöverträdare företrädesvis bör tas om hand inom socialtjänsten. I vissa fall är det dock oundvikligt att polisen tar över. Jag önskade dock, att man på ett mycket tidigare stadium, innan den unge hunnit bli lagöverträdare, kunde rikta insatser till denne och på så sätt kanske förhindra en kriminell utveckling.

REFERENSER

LITTERATUR

Goldberg, Ted, *Samhällsproblem*, sjätte upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2005.

Hellner, Jan, *skadeståndsrätt*, femte upplagan, Juristförlaget, Stockholm, 1996.

Hopkins Burke, Roger, *An introduction to criminological theory*, Willan Publishing, UK, 2001.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus förlag, Uppsala, 2001.

Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2001.

Levander, Martin, *Psykologi*, tredje, reviderade upplagan, Natur och Kultur, Stockholm, 1998.

Lindgren, Sven-Åke, *Om brott och straff*, Studentlitteratur, Lund, 1998.

Löfmarck m fl, *Åtalsunderlåtelse – processekonomi och absolut åtalsplikt*, Stiftelsen Juristförlaget vid Stockholms universitet, Stockholm, 1986.

Nordlöf, Kerstin, *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, Studentlitteratur, Lund, 2005.

Sarnecki, Jerzy, *Introduktion till kriminologi*, Studentlitteratur, Lund, 2003.

Thunved m fl, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2003.

Von Hofer, Hanns, *Brottsligheten i Europa*, Studentlitteratur, Lund, 1998.

Westerlund, Gösta, *Straffprocessuella tvångsmedel*, Bruuns bokförlag, Göteborg, 2000.

RAPPORTER

BRÅ-rapport 2000:7, *Påföljdssystemet för unga lagöverträdare*.

BRÅ-rapport 2000:14, *Brott på karta*.

BRÅ-rapport 2001:15, *Kriminell utveckling - tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*.

BRÅ-rapport 2005:12, *Kriminalstatistik 2004*.

BRÅ-rapport 2005:17, *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*.

Andersson, Rolf, Johansson, Jenny, *Rekrytering till kriminella gäng*, U-83/04, Länskriminalpolisen, Underrättsroteln, Polismyndigheten i Västra Götalands län, Göteborg, 2004.

Andersson, Rolf, Lindmark, Efva, *Rekrytering till kriminella gäng i Göteborg*, Polismyndigheten i Västra Götaland, Länskriminalpolisen, Underrättsroteln, Göteborg, 2005.

Klintman, Ann, Vanneryr, Catrin, *Samverkan Socialtjänst - Polismyndighet i projekt "Ung och Trygg"*, Slutrapport, SDF Centrum - Cityenheten, Göteborg, 2005.

Lundquist, Jonas, *Rapport - SUS04 Stoppa rekryteringen till kriminella gäng*, Polismyndigheten i Västra Götalands län, Polisområde 1, Närpolisområde Angered.

Åsbrink, Per, *Vård som straff – straff som vård*, Forskningsrapport 2002:1, Gävle, 2002.

RÄTTSFALL

NJA 1960 s. 521.

NJA 1978 s. 67.

NJA 1978 s. 471

NJA 1998 s. 693

FÖRARBETEN

SOU

SOU 1993:35, Reaktion mot ungdomsbrott, Betänkande av Ungdomsbrottskommittén, Del B.

SOU 1999:108, Handläggning av ungdomsmål. En utvärdering av 1995 års ungdomsmålsreform.

SOU 2004:122. Ingripanden mot unga lagöverträdare. Betänkande av ungdomsbrottsutredningen.

PROPOSITIONER

Prop. 1964:10, Förslag till lag med vissa bestämmelser om förfarandet beträffande underåriga lagöverträdare.

Prop. 1983/84:187, Utredning av brott av barn under 15 år.

Prop. 1987/88:135, Åtgärder mot unga lagöverträdare.

Prop. 1994/95:12, Handläggning av ungdomsmål.

Prop. 1997/98:96, Vissa reformer av påföljdssystemet.

Prop. 2000/01:56, Ändringar i handläggningen av ungdomsmål mm.

Prop. 2005/06:165, Ingripanden mot unga lagöverträdare.

OFFENTLIGT TRYCK

SFS 1999:178

Lennartsson, Fredrik, Lindkvist, Gunilla, Rinsell, Per-Erik, *Häktning av ungdomar under 18 år - i teorin och praktiken*, B-uppsats inom Straffrätt B, Mittuniversitetet, Institutionen för samhällsvetenskap, Rättsvetenskap, 2005.

ARTIKLAR

British Journal of Criminology 17:1, *Conflict as Property*, 1977.

Criminology 38, *Do disadvantaged neighbourhoods cause well-adjusted children to become adolescent delinquents? A study of male juvenile serious offending, individual risk and protective factors, and neighbourhood context*, Wikström, P-O, Loeber, R, 2001.

Dagens Forskning 31/4 2003, *Medborgare med rätt att medla - en gammal rättsfilosofisk återkomst*, Nehlin, Christina.

Göteborgs-Posten 24/3 2005, *Vi har en strategi för att motverka ungdomsbrott*.

Länsmannen 3/2004.

HEMSIDOR

Brottsförebyggande Rådet: www.bra.se.

Polisen: www.polisen.se.

Statens Institutionsstyrelse: www.stat-inst.se.

Statistiska Centralbyrån: www.scb.se.

Ung och Trygg i Göteborg: www.utg.goteborg.se.

ÖVRIGA

Samtal med ett flertal poliser i Angered, Göteborg, 2004-2006.

Intervju med socialsekreterarna Ann Klintman och Catrin Vanneryr, Angered, Göteborg, 14/4 2005.

BILAGOR

BILAGA 1

Syftet med bilagan är, att klargöra vad som menas med organiserad brottslighet.

EU:s definition av den organiserade brottsligheten²⁰⁴

Nedanstående fyra punkter är obligatoriska:

1. Samarbete mellan minst tre personer.
2. Misstanke om allvarliga kriminella handlingar (brott för vilket är föreskrivet fängelse i minst två år, seriebrottslighet och andra brott som kan orsaka stor samhällsskada).
3. Lång eller obegränsad utsträckning i tiden (kriteriet hänför sig till gruppens stabilitet och potentiella varaktighet).
4. Strävan efter vinning och/eller makt.

Därutöver måste minst två av följande kriterier vara uppfyllda:

1. Egna tilldelade uppgifter åt var och en.
2. Verksamhet på internationell nivå.
3. Användande av våld och/eller hot.
4. Användande av kommersiella eller affärsmässiga strukturer.
5. Deltagande i penningtvätt.
6. Någon form av disciplin och kontroll.
7. Otillbörlig påverkan på politik, medier, offentlig förvaltning, rättsliga myndigheter eller ekonomi.

---

²⁰⁴ Andersson/Lindmark, s 42.

Handelshögskolan vid
Göteborgs universitet
Institutionen för Juridik

UNGALAGÖVERTR Ä- DARE

Tillämpade studier, 20 p
Vårterminen 2006
Programmet för juris kandidatexamen
Författare: Rebecca Widsén
Handledare: Gösta Westerlund